УПРАВЛІННЯ КОРПОРАТИВНИМИ ПРАВАМИ

ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

УПРАВЛІННЯ КОРПОРАТИВНИМИ ПРАВАМИ

Навчальний посібник

Ірпінь
2024

УДК 347.77(075.8)
ББК 67.304.013.11я73
Б 75

Рекомендовано до друку Вченою радою
Державного податкового університету
(протокол № 13 від 25 квітня 2024 року)

Рецензенти:

Р. Джабраїлов, д-р юрид. наук, професор, заступник директора з наукової роботи Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова НАН України»;

Н. Никитченко, д-р юрид. наук, професор, професор кафедри фінансового та податкового права Навчально-наукового інституту права Державного податкового університету.

Автори:

О. Г. Боднарчук, д-р юрид. наук, професор, професор кафедри фінансового та податкового права; **О. І Боднарчук**, канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри фінансового та податкового права; **М. В. Глух**, канд. юрид. наук, професор, завідувач кафедри фінансового та податкового права.

Боднарчук О. Г.

Б 75 **Управління корпоративними правами :** навчальний посібник / О. Г. Боднарчук, О. І. Боднарчук, М. В. Глух ; Державний податковий університет. – Ірпінь, 2024. – 238 с.
ISBN 978-966-337-729-2

У навчальному посібнику висвітлюються теоретичні та нормативно-правові основи управління корпоративними правами, а саме: загальні засади управління корпоративними правами, правова природа корпоративних прав, управління корпоративним капіталом і відносини власності, цінні папери та їх роль у корпоративному управлінні. Розкривається сутність правового регулювання управління корпоративними правами та їх захист, а саме: органи корпоративного управління господарських товариств, особливості реалізації корпоративних прав держави, корпоративні конфлікти та зловживання корпоративними правами, загальні засади корпоративного управління в механізмі захисту корпоративних прав. Значна увага приділяється основним проблемним питанням з управління корпоративними правами як приватного, так і державного сектору економіки.

За своєю структурою і змістом відповідає обов'язковій навчальній дисципліні «Управління корпоративними правами».

Для викладачів, здобувачів вищої освіти та усіх, хто цікавиться проблемами управління корпоративними правами.

УДК 347.77(075.8)
ББК 67.304.013.11я73

© Боднарчук О. Г., Боднарчук О. І.,
Глух М. В., 2024

ISBN 978-966-337-729-2

© Державний податковий університет, 2024

ЗМІСТ

ВСТУП 7

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ КОРПОРАТИВНИМИ ПРАВАМИ

Тема 1.1. Загальні засади управління корпоративними правами 10
1.1.1. Поняття та правова природа корпоративного управління 10
1.1.2. Суб'єкти та об'єкти корпоративного управління 17
1.1.3. Види корпоративних підприємств в Україні 18
Питання для самоконтролю 21
Тести для самоконтролю 21

Тема 1.2. Правова природа корпоративних прав 25
1.2.1. Поняття та підстави набуття корпоративних прав 25
1.2.2. Класифікація корпоративних прав 29
1.2.3. Суб'єкти господарювання, щодо яких існують корпоративні права 31
1.2.4. Правова природа майнових корпоративних прав 45
1.2.4.1. Право на дивіденди 48
1.2.4.2. Право на майнову корпоративну квоту та пов'язані з ним права 52
1.2.4.3. Переважні права на придбання корпоративних паїв (часток) 54
1.2.5. Немайнові корпоративні права 64
1.2.5.1. Право учасника корпоративного підприємства на інформацію 65

1.2.6. Корпоративні обов'язки 75
Питання для самоконтролю 82
Тести для самоконтролю 82

Тема 1.3. Управління корпоративним капіталом та відносини власності 86
1.3.1. Сутність корпоративної власності 86
1.3.2. Формування статутного капіталу підприємств корпоративного типу 90
1.3.3. Вклади до статутного капіталу корпоративних підприємств 104
Питання для самоконтролю 105
Тести для самоконтролю 106

Тема 1.4. Цінні папери та їх роль у корпоративному управлінні 109
1.4.1. Цінні папери та їх класифікація 109
1.4.2. Акції: поняття, види та класифікація 111
1.4.2.1. Придбання значного та контрольного пакета акцій підприємств корпоративного типу 113
1.4.3. Облігації: поняття та класифікація 116
1.4.4. Емісія та обіг цінних паперів 116
1.4.4.1. Викуп акціонерним товариством розміщених ним цінних паперів 122
1.4.4.2. Обов'язковий викуп акціонерним товариством акцій на вимогу акціонерів 123
Питання для самоконтролю 125
Тести для самоконтролю 125

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УПРАВЛІННЯ КОРПОРАТИВНИМИ ПРАВАМИ ТА ЇХ ЗАХИСТ

Тема 2.1. Органи корпоративного управління підприємств 129
2.1.1. Поняття та принципи корпоративного управління.....129
2.1.2. Правовий статус органів управління корпоративних підприємств 140
2.1.2.1. Вищі органи управління корпоративного підприємства 144
2.1.2.2. Виконавчі органи управління корпоративного підприємства 145
2.1.2.3. Наглядова (спостережна) рада 146
Питання для самоконтролю.....148
Тести для самоконтролю.....149

Тема 2.2. Особливості реалізації корпоративних прав держави 152
2.2.1. Сутність та особливості управління корпоративними правами держави 152
2.2.2. Класифікація корпоративних прав держави.....157
2.2.3. Суб'єкти управління корпоративними правами держави.....158
Питання для самоконтролю.....164
Тести для самоконтролю.....165

Тема 2.3. Корпоративні конфлікти та зловживання корпоративними правами.....169
2.3.1. Корпоративні конфлікти: поняття та їх складові.....169
2.3.2. Класифікація корпоративних конфліктів 172
2.3.3. Способи подолання корпоративних конфліктів.....174
2.3.4. Зловживання корпоративними правами 177
Питання для самоконтролю.....179
Тести для самоконтролю.....180

Тема 2.4. Загальні засади корпоративного управління в механізмі захисту корпоративних прав 185
2.4.1. Правова природа та класифікація форм захисту корпоративних прав 185
2.4.2. Способи захисту корпоративних прав 188
2.4.3. Сутність та класифікація корпоративного спору 192
2.4.4. Юрисдикційність корпоративних спорів 197
2.4.5. Особливості судового захисту корпоративних прав 202
2.4.6. Правові механізми захисту корпоративних прав держави 204
Питання для самоконтролю 206
Тести для самоконтролю 207

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ 211

ГЛОСАРІЙ 219

ДОДАТКИ 229

ВСТУП

Метою навчальної дисципліни «Управління корпоративними правами» є формування у здобувачів цілісного уявлення системи наукових поглядів на організацію та функціонування підприємств приватного та державного сектору економіки.

Завданнями навчальної дисципліни «Управління корпоративними правами» є поглиблене вивчення теоретичних і нормативно-правових основ управління корпоративними правами; розуміння проблем правового регулювання управління корпоративними правами та їх захист.

Вивчення навчальної дисципліни «Управління корпоративними правами» забезпечує формування у здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти таких компетентностей:

здатність до пошуку, оброблення й аналізу інформації з різних джерел;

здатність до адаптації та дії в новій ситуації;

здатність генерувати нові ідеї (креативність);

здатність приймати обґрунтовані рішення;

здатність розробляти проєкти й управляти ними;

здатність обґрунтовувати та мотивувати правові рішення, давати розгорнуту юридичну аргументацію;

здатність застосовувати міждисциплінарний підхід в оцінці правових явищ і правозастосовній діяльності;

здатність доносити до фахівців і нефахівців у сфері права інформацію, ідеї, зміст проблем і характер оптимальних рішень з належною аргументацією;

здатність самостійно готувати проєкти актів правозастосування, враховуючи вимоги щодо їх законності, обґрунтованості та вмотивованості;

здатність кваліфіковано застосовувати нормативно-правові акти в конкретних сферах господарсько-правової діяльності;

здатність реалізовувати наявні правомочності щодо управління корпоративними правами суб’єктів господарювання різних форм власності та юридично супроводжувати відповідні рішення [24].

Набуті здобувачами компетентності за результатами вивчення цієї навчальної дисципліни сприятимуть здатності кваліфіковано застосовувати нормативно-правові акти в конкретних сферах господарсько-правової діяльності та реалізовувати наявні правомочності щодо управління корпоративними правами суб'єктів господарювання різних форм власності та юридично супроводжувати відповідні рішення. Крім того, здобувачі вищої освіти за результати вивчення «Управління корпоративними правами» зможуть:

оцінювати достовірність інформації та надійність джерел, ефективно опрацьовувати й використовувати інформацію для проведення наукових досліджень і практичної діяльності;

дискутувати зі складних правових проблем, пропонувати й обґрунтовувати варіанти їх розв'язання;

генерувати нові ідеї та використовувати сучасні технології у наданні правничих послуг;

обґрунтовувати правову позицію на різних стадіях правозастосування;

інтегрувати необхідні знання та розв'язувати складні завдання правозастосування у різних сферах професійної діяльності;

обґрунтовано формулювати свою правову позицію, вміти опонувати, оцінювати докази та наводити переконливі аргументи;

дискутувати зі складних правових проблем, пропонувати й обґрунтовувати варіанти їх розв'язання;

оцінювати достовірність інформації та надійність джерел, ефективно опрацьовувати й використовувати інформацію для проведення наукових досліджень і практичної діяльності;

брати продуктивну участь у розробці проєктів нормативно-правових актів, обґрунтовувати суспільну обумовленість їх прийняття, прогнозувати результати їх впливу на відповідні суспільні відносини;

вміти кваліфіковано застосовувати нормативно-правові акти в конкретних сферах господарсько-правової діяльності та надавати правові консультації;

реалізовувати наявні правомочності щодо управління корпоративними правами суб'єктів господарювання різних форм власності та юридично супроводжувати відповідні рішення [24].

Навчальний посібник відповідає робочій програмі навчальної дисципліни «Управління корпоративними правами» й актуальний для здобувачів вищої освіти та усіх, хто цікавиться проблематикою управління корпоративними правами. Він містить 8 тем, у яких досліджуються теоретичні та практичні аспекти управління корпоративними правами.

Складові посібника логічно між собою пов’язані та забезпечують досягнення ключового завдання – оволодіння сучасними знаннями у сфері правового регулювання корпоративних відносин в Україні. Послідовність викладу тем навчального посібника допомагає орієнтуватися в процесі вивчення теоретичного матеріалу навчальної дисципліни «Управління корпоративними правами».

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ КОРПОРАТИВНИМИ ПРАВАМИ

Тема 1.1
Загальні засади управління корпоративними правами

1.1.1. Поняття та правова природа корпоративного управління.
1.1.2. Суб'єкти та об'єкти корпоративного управління.
1.1.3. Види корпоративних підприємств в Україні.

1.1.1. Поняття та правова природа корпоративного управління

З появою організаційно-правової форми підприємницької діяльності корпорація почала застосовувати термін «корпоративне управління».

Корпоративне управління – це управління корпоративними правами.

1960 року професором Річардом Ілсом вперше було вжито термін «корпоративне управління» для опису однією категорією особливостей структуризації та функціонування управлінських систем в американських компаніях.

Корпорація (від латинського слова corporatio – об'єднання, співтовариство) – товариство, в якому на основі централізації капіталів здійснюється колективне присвоєння результатів виробничої діяльності [74, с. 19].

Зверніть увагу! В Україні загальноприйнятий термін «корпорація» розглядають як синонім терміна **«акціонерне товариство»**, зокрема як одну з трьох основних форм організації підприємницької діяльності на рівні з власною справою та товариством.

У сучасній правовій та економічній літературі корпораціями називають господарчі товариства (акціонерні товариства), які

мають статус юридичної особи, утворені засобом щодо об'єднання майна засновників і функціонують незалежно від зміни конкретних учасників.

Українське законодавство не містить чіткого визначення корпорації в контексті, що розглядається. Відмінність підходів до терміна «корпорація» українського правового поля породжує неоднозначність і відсутність чіткості у визначенні її сутності, що значно відрізняється від загальноприйнятого підходу в світовій практиці та не збігається з концепцією акціонерних товариств. Так, у Господарському кодексі України зазначено, що корпорація – це договірне об'єднання, створене на основі об'єднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, які об'єдналися, з передачею ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації». Отже, у цьому випадку корпорація розглядається як форма об'єднання підприємств. Проте важливо зазначити, що вона може представляти не лише об'єднання підприємств, але й групу фізичних осіб. Ці корпорації можуть бути представлені, наприклад, господарськими товариствами. Потрібно також зазначити, що в тому самому Господарському кодексі України в статті 63 «одним із видів підприємств, виділеного за ознакою способу утворення, зазначається корпоративне підприємство» [38, с. 207].

Зверніть увагу! У науковій літературі спостерігається розбіжність поглядів на поняття, ознаки й організаційно-правові форми корпорацій. Позиції дослідників різняться значно: від вузького тлумачення, за яким корпорацією вважається лише акціонерне товариство, до поміркованого розуміння, що визнає корпорацією різні організаційно-правові форми господарських товариств, корпоративних об'єднань, а також до широкого розуміння, коли корпорація розглядається як будь-яка юридична особа [38, с. 207]. Узагальнені наукові погляди авторів за виділеними підходами подані в додатку А.

У науковій літературі різняться підходи стосовно **ознак та сутнісних характеристик** корпорацій (додаток Б).

Термін «корпоративне управління» застосовується в законодавчо-правовій базі України, а саме у законах України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових

послуг» (п. 27 ст. 1) та «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» (ст. 1) [11].

Корпоративне управління – це система відносин, яка визначає правила та процедури прийняття рішень щодо діяльності господарського товариства та здійснення контролю, а також розподіл прав і обов'язків між органами товариства та його учасниками стосовно управління товариством [11].

Згідно з офіційним визначенням корпоративне управління переважно здійснюється через ухвалення рішень, спрямованих на забезпечення провадження поточної діяльності компанії (наприклад, рішень щодо укладення договорів, призначення керівництва, реорганізації наглядових органів, створення відділень тощо). *Зауважимо!* Зазначене визначення є неточним, оскільки в такому контексті система відносин не може визначати будь-яких правил, навпаки, вона сама є об'єктом нормативного впливу, причому особливе місце серед джерел корпоративного права займають локальні нормативні акти (статути, положення) [26, с. 11].

Легальне визначення є неповним, оскільки в ньому не відображено відносини, що виникають у зв'язку із виконанням таких рішень. Певні зауваження є і до другої частини законодавчого визначення поняття «корпоративне управління», в якій зазначено, що корпоративне управління – це система відносин, яка визначає розподіл прав і обов'язків між органами товариства та його учасниками стосовно управління товариством [11]. Учасники товариства мають будь-які права та обов'язки щодо безпосереднього управління поточними справами товариства, «але управлінську діяльність як таку вони не здійснюють» [26, с. 11–12].

Варто звернути увагу на те, що офіційна дефініція, яка міститься в законах України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» [11], відображає саме внутрішні організаційні відносини самого господарського товариства (між учасниками й органами управління). Для виконання інших вимог, встановлених вказаними законами, важливо розглядати корпоративне управління як включення відносин товариства та

його органів з державними органами, кредиторами, інвесторами, вкладниками й іншими зацікавленими сторонами. Наприклад, це випливає зі змісту ст. 12-2 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», яка встановлює вимоги до звіту про корпоративне управління. Корпоративне управління, відповідно до цієї статті, охоплює як управлінську діяльність органів товариства, так і їх взаємодію із сторонніми особами – аудиторами (п. 17), органами регулювання ринку фінансових послуг (п. 15), споживачами (п. 18), іншими суб'єктами господарювання (пп. 12, 14). Аналогічний підхід до поняття «корпоративне управління» використано у стст. 7, 8 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» «для визначення повноважень і завдань Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку. Включення до названих законів таких норм не змінює сутності самого корпоративного управління, а пов'язане із потребою у комплексному регулюванні відносин, що виникають на ринку цінних паперів і фінансових послуг» [26, с. 12–13].

У розпорядженні Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 27.12.2005 № 520715 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо системи управління та розкриття інформації фінансовими установами» зазначено, що «корпоративне управління – це система організації діяльності та контролю банку, яка визначає розподіл прав і обов'язків між різними учасниками господарського товариства, а саме: спостережною радою банку (радою директорів), керівництвом (правлінням) банку, акціонерами та іншими зацікавленими сторонами (для банків насамперед вкладниками та іншими кредиторами), а також правила та процедури прийняття рішень щодо справ банку».

Отже, на рівні підзаконодавчих актів термін «корпоративне управління» розуміється як прийняття рішень або проведення справ суб'єкта господарювання його уповноваженими органами, які спрямовані на визначення та виконання завдань організації, моніторинг її діяльності, підтримку чесного та прозорого бізнесу, а також приведення до відповідальності всіх залучених сторін.

У визначеннях, закріплених у цих підзаконних актах, використовуються терміни «інші зацікавлені сторони (для банків особливо вкладники та інші кредитори)», що означає визнання зовнішніх осіб як учасників корпоративних відносин, що може суперечити природі господарського товариства. Оскільки вищеназвані підзаконні нормативно-правові акти реалізуються на основі законів України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» і «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», поняття корпоративного управління у них має застосовуватися в однаковому значенні [26, с. 13–14].

Аналіз наукових джерел дає можливість виділити два найбільш загальні підходи до розуміння корпоративного управління: «широкий – корпоративне управління як діяльність усіх (будь-яких) осіб з управління компанією; вузький – корпоративне управління як діяльність виключно органів юридичної особи. Причому кожну із складових цього поняття зі свого боку можна охарактеризувати як багатозначну» [26, с. 15].

Корпоративне управління – це «система внутрішньогосподарських відносин, що складається внаслідок реалізації компетенцій між власниками корпоративних прав і господарським товариством (корпорацією) як суб'єктом корпоративної власності у зв'язку із прийняттям та виконанням рішень щодо господарської діяльності товариства, а також контролем за їх виконанням» [26, с. 46].

Різне тлумачення терміна «корпорація» призвело до того, що на сьогодні цей термін використовується для опису безлічі економічних явищ, і відбулася його дифузія в інші суміжні сфери. Це призвело до розбіжностей у розумінні поняття «корпоративне управління». Зокрема, наповнення різним змістом поняття корпоративного управління обумовлює методологічне конкурування двох теоретичних підходів: науково-теоретичного та практичного (рис. 1.1).

Рисунок 1.1 – Напрями і підходи щодо визначення поняття «корпоративне управління»

Сучасний стан корпоративного управління в Україні зазначається тенденцією до зосередження структур акціонерного капіталу, визначення конкретного кола акціонерів, які приймають стратегічні рішення стосовно діяльності підприємства, а також орієнтацією інвестиційних менеджерів на стратегічні інвестиції, а не на розподіл портфеля.

Зверніть увагу! В Україні формується «специфічна модель корпоративних відносин, яка має певні риси як інсайдерської, так і аутсайдерської та ґрунтується на елементах англо-американської та німецької моделей корпоративного управління» [73, с. 39] (рис. 1.2).

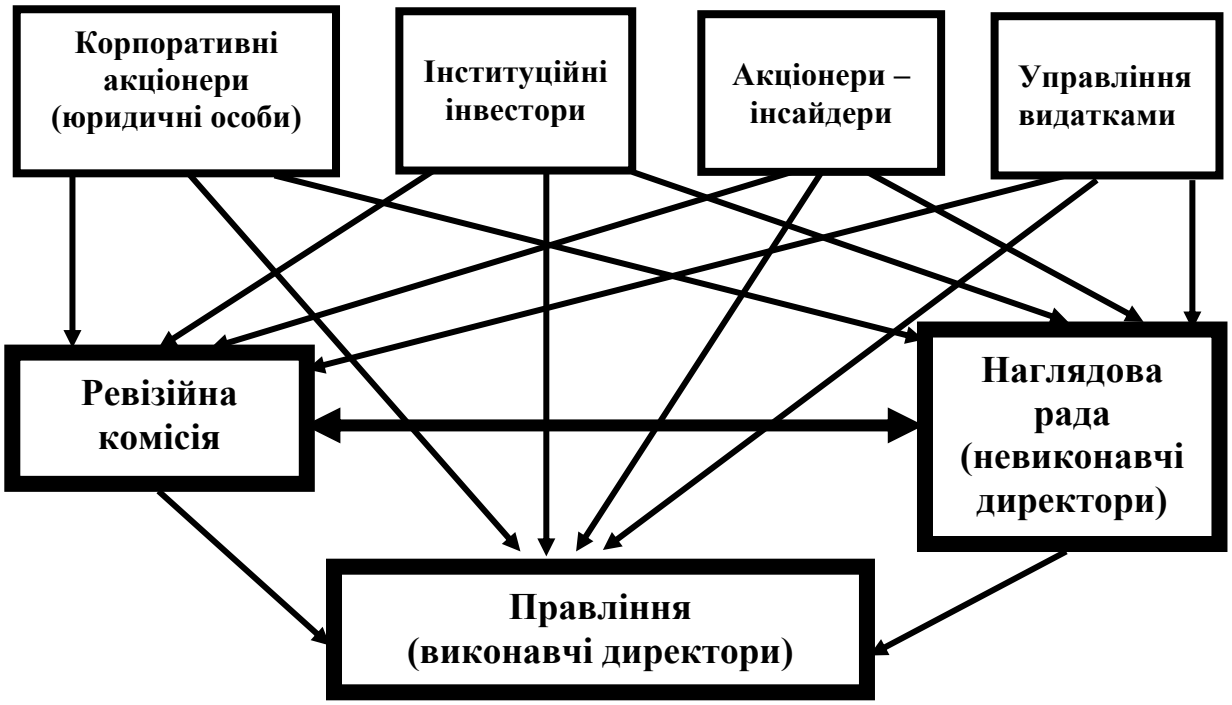

Рисунок 1.2 – Українська модель корпоративного управління
Джерело: [73].

Ключовими учасниками української моделі корпоративних відносин є «менеджери (виконавчі директори) та акціонери – юридичні особи, інституційні інвестори (переважно інвестиційні фонди та компанії), а основним інструментом корпоративного управління в Україні є корпоративні правління, які мають на європейський зразок двопалатну структуру. Індивідуальні акціонери, не здійснюють суттєвого впливу на корпоративне управління, за винятком акціонерів – членів трудового колективу корпорації (інсайдерів)» [73, с. 39].

Наявність численних зв'язків у структурі української моделі свідчить про її гібридний характер, який поєднує як інсайдерські, так і аутсайдерські елементи. Крім того, це свідчить про неефективність організації та структури взаємодії органів управління акціонерного товариства, які визначені Законом України «Про акціонерні товариства». Наприклад, роль ревізійної комісії у структурі акціонерного товариства, яка зазвичай виконується комісією наглядової ради за західними стандартами, призводить до зменшення відповідальності членів наглядової ради перед акціонерами, з одного боку, а з іншого – створює додатковий центр впливу для груп акціонерів, які прагнуть отримати контроль над підприємством [73, с. 39–40].

1.1.2. Суб’єкти та об’єкти корпоративного управління

Суб’єктами корпоративного управління виступають безпосередні власники корпоративних прав: держава, юридичні особи та громадяни. Ці особи мають власність на корпоративні права й відповідають за контроль за їхнім використанням.

Учасниками корпоративних відносин виступають:

– окремі громадяни – власники корпоративних прав;

– емітенти – зазвичай, це акціонерні товариства;

– інвестори або акціонери;

– менеджмент підприємства;

– державні органи та органи місцевого самоврядування;

– кредитори й інші сторони, які зацікавлені та сприяють у функціонуванні підприємства.

Деякі з них генерують пропозицію акцій, інші визначають попит на них, а треті забезпечують взаємодію між продавцями та покупцями, виконуючи різноманітні організаційно-технічні функції.

Суб’єктами корпоративного управління є власники корпоративних прав, певні державні та недержавні регуляторні органи, менеджмент, працівники корпоративних підприємств, які беруть участь у вирішенні питань корпоративного управління та регулюють різні аспекти його функціонування. Об’єктами корпоративного управління є господарські товариства, але не всі вони можуть бути віднесені до категорії корпоративних. Зокрема, до цієї категорії належать акціонерні товариства й товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю, в яких управління відокремлене від власності.

Зверніть увагу! Об’єктами корпоративного управління включають акціонерні товариства, а також певну частину товариств з обмеженою відповідальністю, де управління відокремлене від власності.

Також об’єктом корпоративного управління є державне майно, яке входить до статутних капіталів господарських товариств, акції акціонерних товариств, що перебувають у власності держави, державне майно, передане до статутних фондів холдингових компаній і фінансово-промислових груп, а також державне майно, що перебуває в оренді, тощо.

1.1.3. Види корпоративних підприємств в Україні

Поняття корпоративного підприємства міститься у Господарському кодексі України. Відповідно до ч. 5 ст. 63 Господарського кодексу України «корпоративне підприємство утворюється зазвичай двома або більше засновниками за їхнім спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, зокрема через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства» [2].

Зверніть увагу! Організаційна правова форма корпоративного підприємства є відносно новою для українського законодавства.

Варто зауважити, що корпоративні підприємства – це юридичні особи, які організовані на основі акційного капіталу зі складною внутрішньою структурою, управління якими залежить від частки у статутному капіталі. Проте не кожне товариство можна вважати корпоративним підприємством.

Згідно з ч. 2 ст. 83 Цивільного кодексу України товариства поділяються на підприємницькі та непідприємницькі. Підприємницькими товариствами є «товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками (підприємницькі товариства). Непідприємницькими товариствами є товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками» [3] (ст. 85 Цивільного кодексу України).

Згідно з ч. 1 ст. 63 Господарського кодексу України залежно від форм власності, передбачених законом, в Україні можуть діяти підприємства таких видів:

– приватне підприємство, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи);

– підприємство, що діє на основі колективної власності (підприємство колективної власності);

– комунальне підприємство, що діє на основі комунальної власності територіальної громади;

– державне підприємство, що діє на основі державної власності;

– підприємство, засноване на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності) [2].

Зверніть увагу! Під час розгляду цієї класифікації у контексті корпоративних підприємств важливо зауважити, що державні та комунальні підприємства не можна розглядати як корпоративні, оскільки вони не є об'єднанням капіталів.

Дещо інша ситуація з приватним підприємством. Згідно ч. 1 ст. 113 Господарського кодексу України «приватним підприємством визнається підприємство, що діє на основі приватної власності одного або кількох громадян, іноземців, осіб без громадянства та його / їх праці чи з використанням найманої праці. Приватним є також підприємство, що діє на основі приватної власності суб'єкта господарювання – юридичної особи» [2].

Приватне підприємство можна розглядати як корпоративне лише тоді, коли воно складається з кількох осіб, хоча у більшості випадків воно є одноосібним. Важливо розуміти, що корпоративне підприємство – це об'єднання осіб і капіталу з метою здобуття додаткового прибутку. Тому лише у випадку коли приватне підприємство має кілька учасників, можна свідчити про його корпоративний статус. Додатковим аргументом на користь визнання приватного підприємства корпоративним є підприємницька спрямованість його діяльності, оскільки як приватне, так і корпоративне підприємство створюються з метою отримання прибутку. Але варто усвідомлювати, що, відповідно до визначення приватного підприємства, наведеного у ст. 113 Господарського кодексу України, «воно може створюватися двояко: як підприємство унітарного типу та як підприємство корпоративного типу» [2]. Отже, якщо підприємство засновується однією особою – фізичною або юридичною, то воно створюється як унітарне підприємство. У випадку коли приватне підприємство створюється однією юридичною особою, воно буде розглядатися як дочірнє згідно зі статтею 126 Господарського кодексу України [46, с. 73].

Характерні риси корпоративних підприємств: «утворення засобом щодо об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників; за загальним правилом кількість засновників – дві або більше осіб, але допускається можливість створення однією особою; учасники наділяються рядом прав – корпоративних прав» [46, с. 75].

Корпоративне підприємство має відповідати такій сукупності ознак: «суб'єктний склад (дві чи більше особи); характер діяльності – виключна комерційна діяльність, яка має підприємницький характер; характер правовідносин (статутний капітал має бути поділений на частки, власники яких наділяються корпоративними правами, що дає змогу брати участь в управлінні справами корпоративного підприємства (це право значно залежить від розміру частки) та право на отримання прибутку від його діяльності)» [46, с. 75].

Зверніть увагу!

1. Господарське товариство є корпоративним підприємством, але якщо воно утворюється або діє в складі однієї особи, воно автоматично втрачає такий статус.

2. Приватне підприємство можна вважати корпоративним лише за умови, що воно утворене двома чи більше особами.

3. Серед кооперативів корпоративними підприємствами є лише виробничі кооперативи, зважаючи на їх виключно комерційний характер, чого не можна наголосити про споживчі та обслуговуючі кооперативи [46, с. 75].

Варто зазначити, що прийняття Господарського та Цивільного кодексів України створило законодавчу основу для функціонування корпоративної форми підприємництва, юридично закріпивши не лише основні характеристики, а й організаційно-правові форми корпоративних підприємств (додаток В). Згідно з ч. 5 ст. 63 Господарського кодексу України «корпоративними є кооперативні підприємства та підприємства, що створюються у формі господарського товариства» [2]. Зі свого боку, згідно з ч. 2 ст. 83 Цивільного кодексу України, «товариства поділяються на підприємницькі та непідприємницькі. До підприємницьких товариств належать усі види господарських товариств і виробничі кооперативи, а непідприємницькими товариствами є споживчі кооперативи» [3].

Питання для самоконтролю

1. Визначте дефініцію «корпорація» в економічному та правовому значеннях.

2. У чому полягає сутність поняття «корпоративне управління» в широкому розумінні цього слова?

3. Які сучасні риси корпоративного управління?

4. Які основні функції корпоративного управління?

5. Перелічіть суб'єкти та об'єкти корпоративного управління.

6. Дайте визначення поняття корпоративного підприємства.

7. Назвіть ознаки корпоративного підприємства.

8. Приведіть класифікацію корпоративних підприємств.

9. Охарактеризуйте характерні риси корпоративних підприємств.

10. Назвіть види підприємств залежно від форм власності.

Тести для самоконтролю

1. Корпорація – це:

а) юридична особа, що функціонує на основі статуту та згідно із законодавством відповідної країни, вона належить групі незалежних один від одного фізичних та/або юридичних осіб, водночас не відповідає за зобов'язаннями власників, власність же є відокремленою від управління, яке здійснюється колективними органами, обраними власниками, а також найманими менеджерами, яких призначають власники;

б) юридична особа, що веде підприємницьку діяльність, має право набувати ресурсів, виробляти та продавати продукцію, надавати кредити й брати в борг, виступати в суді як позивачем, так і відповідачем;

в) підприємницька організація, що володіє розвиненою організаційною структурою, розвиненими господарськими зв'язками, широким діапазоном видів діяльності, штатом професійних керівників;

г) тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети.

2. … являє собою процеси регулювання власником руху його корпоративних прав з метою отримання прибутку, управління корпоративним підприємством, відшкодування витрат через одержання частки майна під час його ліквідації, можливих спекулятивних операціях з корпоративними правами.

а) корпоративне право;

б) корпоративне управління;

в) приватне управління;

г) колективне управління.

3. Основною метою корпоративного управління є отримання:

а) частки відсотка;

б) частини збитку;

в) частини прибутку;

г) частини доходу.

4. … корпоративного управління виступають безпосередні власники корпоративних прав:

а) суб’єктами;

б) об’єктами;

в) емітентом;

г) предметом.

5. … корпоративного управління без сумніву має бути майно, передане до статутних фондів господарських товариств, акції акціонерних товариств, які перебувають у власності держави, державне майно, передане до статутних фондів холдингових компаній і фінансово-промислових груп, державне майно, передане в оренду, та ін.:

а) метою;

б) суб’єктом;

в) об’єктом;

г) предметом.

6. Згідно з ч. 1. ст. 63 Господарського кодексу України залежно від форм власності, передбачених законом, в Україні можуть діяти підприємства ….. видів:

а) 4;

б) 5;

в) 6;

г) 7.

7. Чинне законодавство України закріплює:

а) чотири види господарських товариств: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю та повні товариства;

б) п’ять видів господарських товариств: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства та командитні товариства;

в) шість видів господарських товариств: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства та субсидіарні товариства;

г) сім видів господарських товариств: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства, публічні товариства, приватні товариства.

8. Відповідно до чинного законодавства непідприємницькими товариствами є:

а) споживчі кооперативи;

б) виробничі кооперативи;

в) виробничі кооперативи, споживчі кооперативи;

г) командитні товариства, виробничі кооперативи, споживчі кооперативи.

9. Чинне законодавство України закріплює:

а) чотири види підприємницьких товариств: товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства;

б) п’ять видів підприємницьких товариств: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства;

в) шість видів підприємницьких товариств: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства, виробничі кооперативи;

г) сім видів підприємницьких товариств: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства, виробничі кооперативи, споживчі кооперативи.

10. Відповідно до чинного законодавства кооперативними товариствами є:

а) споживчі кооперативи;

б) виробничі кооперативи;

в) виробничі кооперативи, споживчі кооперативи;

г) командитні товариства, виробничі кооперативи, споживчі кооперативи.

Тема 1.2
Правова природа корпоративних прав

1.2.1. Поняття та підстави набуття корпоративних прав.

1.2.2. Класифікація корпоративних прав.

1.2.3. Суб'єкти господарювання, щодо яких існують корпоративні права.

1.2.4. Правова природа майнових корпоративних прав.

1.2.4.1. Право на дивіденди.

1.2.4.2. Право на майнову корпоративну квоту та пов'язані з ними права.

1.2.4.3. Переважні права на придбання корпоративних паїв (часток).

1.2.5. Немайнові корпоративні права.

1.2.5.1. Право учасника корпоративного підприємства на інформацію.

1.2.6. Корпоративні обов'язки.

1.2.1. Поняття та підстави набуття корпоративних прав

Корпоративне право є складним структурним утворенням. «Специфіка його виявляється в тому, що воно складається з ряду прав, яке кожне окремо можна назвати корпоративне право – це:

– право на управління;

– право на отримання частини прибутку;

– право на одержання дивідендів» [58, с. 220–221].

Зверніть увагу! У науці також спостерігаються розбіжності у розумінні сутності корпоративних прав. Деякі дослідники вважають, що корпоративні права мають майновий характер, інші стверджують, що вони є особистими, немайновими і, отже, не можуть бути відчужені, тоді як деякі науковці вважають, що вони об'єднують як майновий, так і організаційний (управлінський) аспекти.

Корпоративні права мають складну правову природу. Залежно від того, яке саме корпоративне право розглядається, корпоративні права можуть мати характер речових прав, зобов'язальних відносин або специфічно корпоративного характеру.

Важливо розглядати корпоративні права як набір різноманітних прав, а не як одне загальне поняття. Поняття корпоративного права зазвичай розглядається в двох аспектах – суб'єктивному й об'єктивному.

Корпоративні права являють собою комплекс правових повноважень, які мають майновий та немайновий характер і виникають в учасників корпорацій та юридичних осіб корпоративного типу, як-от квазікорпоративні утворення. Ці права визначаються їх майновим внеском у статутний (складений) капітал відповідних юридичних осіб [33, с. 86].

Корпоративне право – це підгалузь господарського права, що містить норми, які регулюють відносини, пов'язані з утворенням, функціонуванням, управлінням і ліквідацією корпоративних структур. У суб'єктивному розумінні корпоративне право визначає права особи на певні блага, які випливають з її участі в підприємницьких юридичних осіб. У об'єктивному розумінні корпоративне право є системою норм, що регулюють суспільні відносини, пов'язані із створенням, функціонуванням та ліквідацією юридичних осіб, а також здійсненням і захистом корпоративних прав їх учасників або акціонерів [65, с. 60].

Нормативні визначення корпоративних прав містяться у Господарському кодексі України і Податковому кодексі України. Поняття корпоративного права визначає частина перша статті 167 Господарського кодексу України, що набув чинності 30 січня 2004 року, а саме: згідно із частиною першою ст. 167 Господарського кодексу України «корпоративними правами є права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) цієї організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом і статутними документами» [2].

Зверніть увагу! Згідно з п. 1 ч. 2 ст. 55 Господарського кодексу України під господарськими організаціями розуміються «усі юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність. Тобто до вказаної категорії суб'єктів належать господарські товариства,

виробничі кооперативи та всі види підприємств, які передбачені законодавством» [2].

Відповідно до пп. 14.1.90 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI зі змінами та доповненнями «корпоративні права – права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами» [4].

Зверніть увагу! Визначення, що подані в Господарському кодексі України та Податковому кодексі України, звертають увагу лише на юридичну сутність корпоративних прав, оскільки їх розглядають як право власності на певну частку (пай) у статутному капіталі юридичної особи. Підстави набуття особою корпоративних прав можна поділити на первинні та похідні, причому:

– однією єдиною первинною причиною набуття корпоративних прав є формування особою самостійно або спільно з іншими особами майнової бази відповідної корпоративної установи (статутного, складеного, пайового капіталу);

– серед похідних підстав набуття корпоративних прав можна виділити: придбання за договором акцій, частки або паю в особи, яка вже сформувала таку базу; спадкування частки у статутному капіталі або акцій; звернення стягнення на частку (акції).

Зверніть увагу! Первинні підстави – це ті, за яких корпоративні права виникають уперше або незалежно від волі попереднього власника. Похідні підстави – це ті, за яких право власника передається новому власнику за волею попереднього.

До первинних підстав належать:

1) створення корпорації та внесення вкладу;

2) вступ до непідприємницької корпорації;

3) придбання акцій нової емісії та внесення додаткових вкладів і набуття частки в статутному капіталі у разі збільшення статутного капіталу товариства – корпоративні права та оборотоздатні об’єкти, що їх посвідчують, виникають вперше й походять від юридичної особи.

Первинна підстава набуття корпоративних прав пов'язана зі створенням юридичної особи корпоративного типу та діями, які потрібні для цього [66, с. 143].

До похідних підстав належать:

1) відступлення часток, акцій, паїв;

2) їхнє спадкування;

3) правонаступництво під час реорганізації юридичної особи – корпоративні права набуваються засобом щодо правонаступництва від попередніх носіїв [66, с. 143].

Тобто похідні підстави набуття корпоративних прав пов'язані з волевиявленням учасників корпоративного підприємства (відступлення часток, купівля-продаж, дарування часток (акцій), вихід учасника з корпоративного підприємства, який найчастіше відбувається за допомогою подання відповідної заяви).

Одним із найбільш поширених способів похідного набуття корпоративних прав є укладення договору. У випадку акціонерних товариств, згідно з пунктом 12 статті 36 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», укладання угоди про купівлю-продаж та обмін обов'язково здійснюється за участю інвестиційної фірми як посередника, в іншому випадку така угода є недійсною. Перехід прав на акції та корпоративні права з акцій, які представлені у формі цінних паперів у електронному вигляді, здійснюється на підставі реєстрації в депозитарній системі згідно зі статтею 8 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» [66, с. 144].

Зверніть увагу! Особа вважатиметься власником корпоративних прав лише за наявності таких умов:

1) внесення корпоративного підприємства до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України в порядку, встановленому законодавством;

2) внесення частки до статутного капіталу корпоративного підприємства (це може відбуватися в різних формах: безпосереднє внесення, купівля акцій тощо);

3) набуття права власності на частку у встановленому законодавством порядку, що нерозривно пов'язано з виконанням майбутніми власниками корпоративних прав своїх обов'язків стосовно корпоративного підприємства [47, с. 99].

1.2.2. Класифікація корпоративних прав

Корпоративні права можна класифікувати за рядом ознак.

За ознакою загальності корпоративні права можна поділити на:

– загальні, тобто такі, що властиві корпоративним підприємствам усіх організаційно-правових форм;

– спеціальні – такі, що властиві окремим організаційно-правовим формам корпоративних підприємств.

За ознакою повноти на:

– повні (містять і організаційні, і майнові права);

– неповні (містять або організаційні, або майнові права).

Повні складаються з усієї сукупності елементарних прав, які учасник має на підставі законодавства та установчих документів.

Неповні містять окремі елементарні корпоративні права або їх зміст є меншим, ніж зміст тотожних прав інших учасників.

За ознакою первинності можна виділити корпоративні права на:

– базові (основні чи первинні);

– похідні (конкретизуючі, тобто ті, які розкривають зміст базових прав).

За ознакою джерела є корпоративні права:

– передбачені законодавством;

– передбачені локальними актами товариства, серед яких зі свого боку можна виділити:

а) права, що їх містять установчі документи відповідних корпоративних підприємств;

б) права, передбачені іншими локальними актами відповідних корпоративних підприємств (зокрема, положеннями).

Також досить часто корпоративні права поділяють:

за ознакою характеру прав на:

– немайнові (організаційні);

– майнові;

за ознакою умовності на:

– безумовні;

– умовні.

Немайнові (організаційні) корпоративні права включають у себе: право на участь у керівництві діяльністю товариства; право на отримання інформації про його діяльність; право на вихід з товариства; право передачі прав, наданих акцією, представнику на підставі довіреності.

Майнові корпоративні права включають: право на одержання коштів, що розподіляються між учасниками товариства після всіх потрібних розрахунків під час його ліквідації; право на придбання та викуп акцій; право на дивіденди (частка в прибутку) товариства; право під час виходу з товариства на одержання коштів, що дорівнюють вартості частки майна товариства, відповідно до участі в статутному капіталі.

Найбільш суттєвою є класифікація корпоративних прав за їх правовим змістом, відповідно до якої існують:

– група корпоративних прав, що стосуються управління підприємством;

– група корпоративних прав, які стосуються отримання прибутку та майна підприємства;

– група корпоративних прав, які стосуються отримання інформації про діяльність підприємства;

– група корпоративних прав, які стосуються розпорядження акціями / частками / паями.

Корпоративні права можуть бути класифіковані за такими критеріями:

1. За змістом (або характером): майнові чи немайнові.

2. За суб’єктом здійснення: корпоративні права держави чи корпоративні права фізичних та юридичних осіб.

3. За підставою виникнення (на підставі законодавчого акта (стосується переважно корпоративних прав держави), на підставі статуту чи засновницького договору, на підставі рішення суду.

4. За організаційно-правовою формою корпоративного підприємства:

– корпоративні права в господарському товаристві;

– корпоративні права у виробничому, споживчому чи іншому виді кооперативу;

– корпоративні права в сільськогосподарському підприємстві;

– корпоративні права у фермерському господарстві;

– корпоративні права в приватному підприємстві (за винятком випадків, коли вони створені однією особою).

5. За способом набуття корпоративні права бувають первинні (первісні) та вторинні (похідні). Перші виникають унаслідок створення (заснування) корпоративного підприємства, другі – вже на підставі існуючих корпоративних прав засобом щодо волевиявлення первісних суб'єктів корпоративних відносин стосовно їхньої подальшої долі (наприклад, на основі вчинення правочинів щодо корпоративних прав, їх спадкування (правонаступництва) тощо).

6. За обсягом корпоративні права можуть бути повні та неповні. Наприклад, власники привілейованих акцій мають право голосу лише у випадках, передбачених законом і статутом акціонерного товариства» (ч. 4 ст. 28 Закону України «Про акціонерні товариства») [7]. Отже, в тих випадках, які передбачені законодавством, набір корпоративних прав може бути обмеженим.

7. Усі корпоративні права можна розділити на загальні та спеціальні. Перші є характерними для всіх учасників корпоративних відносин, тоді як другі застосовуються лише до певних категорій (наприклад, до акціонерів, вкладників у командитних товариствах).

1.2.3. Суб'єкти господарювання, щодо яких існують корпоративні права

Суб'єкти корпоративного права – це особи, які можуть бути фізичними чи юридичними, і які вступають у корпоративні відносини, виконуючи права та обов'язки, передбачені відповідними документами й нормативно-правовими актами.

Основними учасниками корпоративних відносин є суб'єкти господарювання, які мають у своєму статутному фонді частки осіб як фізичних, так і юридичних, зокрема державу. Це можуть бути акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, холдингові компанії та інші юридичні особи. Другою

стороною в корпоративних відносинах є учасники (наприклад, акціонери, вкладники). У цих відносинах учасники мають суб'єктивні корпоративні права, для яких характерним є те, що:

1) вони виникають у результаті створення господарського товариства як юридичної особи;

2) виражають відносини між засновником і юридичною особою та її учасниками;

3) мають організаційно-майновий характер, тобто передбачають право на управління, право на доходи тощо;

4) пов'язані із впливом учасників на формування волі юридичної особи;

5) пов'язані з опосередкованим правом на майно юридичної особи під час її ліквідації [50, с. 33–34].

Акціонерне товариство – господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями (ч. 1 ст. 3 Закону України «Про акціонерні товариства») [7].

Правове становище акціонерного товариства регулюється Законом України «Про акціонерні товариства», нормами Господарського кодексу України, Цивільного кодексу України та інших нормативно-правових актів.

Акціонерне товариство як організаційно-правова форма переважно застосовується на великих підприємствах. Воно базується на взаємодії інтересів трьох основних груп:

1. Акціонерів, які вклали свої кошти в товариство та мають інтерес у його успіху.

2. Органів управління, які відповідають за керівництво й управління діяльністю товариства.

3. Усіх інших осіб, які працюють в акціонерному товаристві, зокрема найманих працівників, які виконують різноманітні функції в організації.

Акціонерами товариства можуть бути фізичні та юридичні особи, а також держава в особі органу, уповноваженого управляти державним майном, або територіальна громада в особі органу, уповноваженого управляти комунальним майном, які є власниками акцій товариства» (ч. 1 ст. 5 Закону України «Про акціонерні товариства») [7].

Акціонерні товариства за типом поділяються на публічні акціонерні товариства та приватні акціонерні товариства (ч. 1 ст. 6 Закону України «Про акціонерні товариства») [7].

Зверніть увагу! Тип акціонерного товариства визначається у статуті акціонерного товариства. Зміна типу акціонерного товариства з приватного на публічне або з публічного на приватне не є його перетворенням.

Публічне акціонерне товариство може бути створено виключно засобом щодо зміни типу акціонерного товариства з приватного на публічне або через перетворення з іншого господарського товариства (ч. 4 ст. 6 Закону України «Про акціонерні товариства») [7].

Установчим документом акціонерного товариства є його статут (ч. 1 ст. 15 Закону України «Про акціонерні товариства») [7].

Мінімальний розмір статутного капіталу акціонерного товариства становить 200 розмірів мінімальної заробітної плати з огляду на розмір мінімальної заробітної плати, що діє на день створення (реєстрації) акціонерного товариства (ч. 1 ст. 16 Закону України «Про акціонерні товариства») [7].

Переваги акціонерного товариства:

– акціонерне товариство дозволяє залучити значну кількість осіб і, відповідно, акумулювати великий капітал;

– ця форма досить ефективна та приваблива для здійснення переливання капіталу із однієї галузі або сфери економіки в іншу;

– обмежені відповідальність його акціонерів і ризик втрати свого майна у разі невдач, що спіткають акціонерне товариство;

– прибуток акціонерного товариства розподіляється між більшою кількістю осіб, ніж у разі інших форм корпоративних підприємств.

Недоліки акціонерного товариства:

– складна процедура утворення;

– діяльність акціонерного товариства піддається детальному правовому регулюванню з боку держави;

– утримання акціонерного товариства вимагає значних витрат порівняно з іншими організаційно-правовими формами корпоративних підприємств;

– часто в акціонерному товаристві реальна влада зосереджується в руках засновників, управлінців (посадових осіб), а не акціонерів, які можуть діяти самостійно й незалежно. Тільки контрольний пакет акцій певного акціонера або групи акціонерів примушує їх дотримувати вимоги останніх і дещо обмежують їх самостійність.

Зверніть увагу! На зміни, що зазнало регулювання акціонерних товариств (Закон України від 27.07.2022 № 2465-IX «Про акціонерні товариства»):

– нововведенням стало дискусійне положення щодо утворення публічного акціонерного товариства: воно може бути створено виключно засобом щодо зміни типу акціонерного товариства з приватного на публічне або за допомогою перетворення з іншого господарського товариства. Отже, виключено можливість одразу виходити на ринок як публічне акціонерне товариство;

– значно зменшено мінімальний розмір статутного капіталу акціонерного товариства – з 1 250 до 200 розмірів мінімальної заробітної плати. Така зміна має потенціал повпливати на кількість нових юридичних осіб в організаційно-правовій формі акціонерного товариства;

– повідомлення акціонерів про можливість реалізації переважного права у разі додаткової емісії акцій може бути подане у будь-який строк до початку емісії (раніше діяло обмеження – не пізніше 30 днів до розміщення);

– введено додаткову підставу, за якою акціонерне товариство не має права приймати рішення про виплату дивідендів та здійснювати виплату дивідендів за простими акціями, а саме: якщо майна товариства недостатньо для задоволення вимог кредиторів за зобов'язаннями, строк виконання яких настав, або за результатами прийняття такого рішення стане недостатньо для задоволення таких вимог;

– для цілей визначення значного правочину вчинення товариством упродовж року кількох правочинів з одним контрагентом (та/або з афілійованими особами) щодо одного предмета вважається вчиненням одного правочину – замість заборони ділити предмет правочину;

– у контексті перевірки фінансово-господарської діяльності акціонерного товариства виключено положення про обрання, діяльність і повноваження ревізійної комісії (ревізора), натомість фінансово-господарська діяльність акціонерного товариства за результатами фінансового року все ще підлягає перевірці суб'єктом аудиторської діяльності (аудитором). Крім того, аудит фінансової звітності, консолідованої фінансової звітності акціонерного товариства тепер може проводитися на вимогу акціонерів, які є власниками 5 (п'ять) і більше відсотків голосуючих акцій (замість 10);

– наглядова рада або рада директорів кожного товариства, що бере участь у злитті, приєднанні, поділі чи виділі товариства, складає проєкт умов такого правочину та надає на аналіз одному чи декільком незалежним експертом. Останні надають звіт, у якому зазначають власну думку щодо справедливості та доречності коефіцієнта конвертації акцій [7].

Товариством з обмеженою відповідальністю є господарське товариство, що має статутний капітал, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном (ч. 3 ст. 80 Господарського кодексу України) [2].

Коли законодавець використовує термін «товариство з обмеженою відповідальністю», він не має на увазі обмеження відповідальності самого товариства як суб'єкта господарського права (юридичної особи) за якимись певними розмірами майна або грошових коштів (наприклад, обмеженням розміру статутного капіталу). Фактично обмеження відповідальності стосується учасників товариства, які несуть ризик збитків лише в межах своїх вкладів у статутний капітал. Товариство відповідає за свої зобов'язання всім належним йому майном.

До системи органів товариства входять загальні збори учасників, наглядова рада та виконавчий орган (ст. 28 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»). Загальні збори учасників є вищим органом товариства, який може вирішувати будь-які питання діяльності товариства. Наглядова рада в межах компетенції, визначеної статутом товариства, контролює

та регулює діяльність виконавчого органу товариства. Виконавчий орган товариства здійснює управління поточною діяльністю товариства [6].

Можливість формування складу наглядової ради та виконавчого органу товариства з обмеженою відповідальністю з кількості осіб, які не є учасниками товариства. Особи, обрані до складу наглядової ради та виконавчого органу товариства з обмеженою відповідальністю набувають статусу посадової особи товариства.

Умови виходу учасника з товариства з обмеженою відповідальністю визначаються залежно від величини його частки в статутному капіталі. Якщо учасник має меншу частку, ніж 50 %, він може вийти з товариства будь-коли без погодження інших учасників. Але якщо частка учасника становить 50 % або більше, він може вийти з товариства лише за згодою інших учасників. Рішення про надання згоди на вихід учасника може бути прийняте впродовж одного місяця з моменту подання ним заяви, якщо статутом не передбачено інший термін. Учасника вважають таким, що вийшов, з дня державної реєстрації його виходу. Однак вихід учасника, який призведе до того, що у товаристві не залишиться жодного учасника, заборонений.

Товариство з додатковою відповідальністю – це господарське товариство, статутний капітал якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів і яке несе відповідальність за своїми зобов'язаннями власним майном, а в разі його недостатності учасники цього товариства несуть додаткову солідарну відповідальність у визначеному установчими документами однаково кратному розмірі до вкладу кожного з учасників» (ч. 4 ст. 80 Господарського кодексу України) [2].

Зверніть увагу! За своїм правовим статусом товариство з додатковою відповідальністю схоже на товариство з обмеженою відповідальністю. Згідно з ч. 3 ст. 56 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» прямо передбачено, що «до товариства з додатковою відповідальністю застосовуються положення законодавства про товариство з додатковою відповідальністю, які не суперечать положенням цієї статті. У зв'язку з цим у науковій літературі навіть розгорнулась дискусія з приводу того, чи є товариство з додатковою відповідальністю окремою організаційно-правовою формою» [6].

Товариство з додатковою відповідальністю може бути засноване однією особою. Максимальна кількість учасників товариства законодавцем не обмежується.

Установчим документом товариства з додатковою відповідальністю є статут. Товариство з обмеженою відповідальністю може створюватися та діяти на підставі модельного статуту в порядку, визначеному законом. Договір про створення товариства, який може укладатися між засновниками, установчим документом не визнається і діє до дня державної реєстрації товариства, якщо інше не встановлено договором або не випливає із сутності зобов'язання [6].

Обов'язковість формування статутного капіталу. Мінімальний розмір статутного капіталу товариства з додатковою відповідальністю законодавством не визначено. У товаристві з додатковою відповідальністю також може формуватися резервний капітал, наявність якого є потрібною умовою для реалізації товариством права на придбання частки у власному статутному капіталі без його зменшення на розмір такої частки (ч. 1 ст. 25 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю») [6].

Можливість розстрочки сплати вкладів учасників до статутного капіталу товариства з додатковою відповідальністю. Кожен учасник товариства повинен повністю внести свій вклад упродовж шести місяців з дати державної реєстрації товариства, якщо інше не передбачено статутом» (ч. 1 ст. 14 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю») [6]. У випадку прострочення учасником оплати внеску або його частини виконавчий орган товариства повинен надіслати йому письмове попередження про це. У попередженні має бути вказаний додатковий строк для внесення оплати, що не може перевищувати 30 днів. Якщо впродовж цього додаткового строку учасник не погасив заборгованість, виконавчий орган зобов'язаний скликати загальні збори учасників. На цих зборах можуть ухвалити рішення про виключення такого учасника, зменшення статутного капіталу товариства на суму неоплаченої частини його внеску, перерозподіл цієї частки між іншими учасниками без зміни статутного капіталу, а також про ліквідацію товариства.

Здійснення управління товариством з додатковою відповідальністю через систему органів. До системи органів товариства входять загальні збори учасників, наглядова рада та виконавчий орган (ст. 28 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»). Загальні збори учасників є вищим органом товариства, який може вирішувати будь-які питання діяльності товариства. Наглядова рада в межах компетенції, визначеної статутом товариства, контролює та регулює діяльність виконавчого органу товариства. Виконавчий орган товариства здійснює управління поточною діяльністю товариства [6].

Можливість формування складу наглядової ради та виконавчого органу товариства з додатковою відповідальністю з кількості осіб, які не є учасниками товариства. Особи, обрані до складу наглядової ради та виконавчого органу товариства з обмеженою відповідальністю, набувають статусу посадової особи товариства.

Повне товариство – «це господарське товариство, всі учасники якого, відповідно до укладеного між ними договору, здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і несуть додаткову солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном» (ст. 80 Господарського кодексу України, ч. 1 ст. 119 Цивільного кодексу України) [2; 3].

Повне товариство – це порівняно нескладна організація. Не рекомендовано використовувати організаційно-правову форму повного товариства на підприємствах, де потрібна значна кількість учасників або великі капітали. Повне товариство характеризується крайньою потребою всіх учасників у сумісній діяльності.

Оскільки кожен учасник повного товариства має значний вплив на його функціонування, такий формат об'єднання базується на взаємній довірі. Очевидно, що таких довірених осіб обмежена кількість, тому повне товариство характеризується обмеженою кількістю учасників.

Учасниками повного товариства можуть бути лише особи, зареєстровані як суб'єкти підприємництва» (ч. 7 ст. 80 Господарського кодексу України) [2; 3]. Особа може бути учасником тільки одного повного товариства (ч. 2 ст. 119 Цивільного кодексу України).

Найменування повного товариства має містити імена (найменування) всіх його учасників, слова «повне товариство» або містити ім'я (найменування) одного чи кількох учасників з доданням слів і компанія, а також слова «повне товариство» (ч. 4 ст. 119 Цивільного кодексу України) [3].

Установчим документом повного товариства є засновницький договір. Засновницький договір підписується всіма його учасниками.

Для забезпечення фінансово-господарської діяльності повного товариства за рахунок вкладів його учасників формується складений капітал.

Мінімальний розмір складеного капіталу законодавством не передбачено, оскільки необмежена та солідарна відповідальність учасників товариства за його боргами сама собою є достатнім забезпеченням виконання ним своїх зобов'язань.

Особливості управління повним товариством:

– відсутність органів управління товариства;

– управління діяльністю повного товариства здійснюється за спільною згодою всіх учасників, тобто рішення вважаються прийнятими, якщо за них проголосували учасники, яким належать 100 % голосів. Засновницьким договором товариства можуть бути передбачені випадки, коли рішення приймається більшістю голосів учасників (ч. 1 ст. 121 Цивільного кодексу України) [3];

– під час прийняття рішень кожний учасник повного товариства має один голос незалежно від частки його майнової або особистої участі, якщо засновницьким договором не передбачено інше (ч. 2 ст. 121 Цивільного кодексу України) [3];

– кожний учасник повного товариства має право діяти від імені товариства, якщо засновницьким договором не визначено, що всі учасники ведуть справи спільно або ведення справ доручено окремим учасникам;

– у разі спільного ведення учасниками справ товариства для вчинення кожного правочину є необхідною згодою всіх учасників товариства. Якщо ведення справ доручено окремим учасникам повного товариства, інші учасники можуть вчиняти правочини від імені товариства за наявності в них довіреності, виданої

учасниками, яким доручено ведення справ товариства» (ч. 1 ст. 122 Цивільного кодексу України) [3].

Прибуток та збитки повного товариства розподіляються між його учасниками пропорційно їхнім часткам у складеному капіталі, якщо інше не визначено засновницьким договором або домовленістю учасників. Відповідно, учасники повного товариства несуть певні особливості відповідальності.

У випадку недостатності майна в повному товаристві для погашення вимог кредиторів повним обсягом, учасники повного товариства несуть спільну відповідальність за зобов'язаннями товариства своїм усім майном.

Отже, відповідальність учасників повного товариства можна розглядати за двома ключовими аспектами:

1) за обсягом – необмежена. Навіть у разі наявності відокремленого майна товариства, яке відповідає за його зобов'язаннями, у разі його недостатності кредитори можуть звернутись і до майна учасників. Ця потенційна загроза стосується кожного учасника;

2) за характером – солідарна. Вимога про стягнення може бути пред'явлена будь-якому з учасників товариства, окремо або кільком одночасно.

Командитне товариство – товариство, в якому разом з учасниками, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном (повними учасниками), є один чи кілька учасників (вкладників), які несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах сум зроблених ними вкладів і не беруть участі в діяльності товариства (ст. 133 Цивільного кодексу України) [3].

Найменування командитного товариства має містити імена (найменування) всіх повних учасників, слова «командитне товариство» або містити ім'я (найменування) хоча б одного повного учасника з доданням слів «і компанія», а також «командитне товариство».

Якщо в найменування командитного товариства включене ім'я вкладника, такий вкладник стає повним учасником товариства» (ч. 2 ст. 135 Цивільного кодексу України) [3].

Командитне товариство виникає та функціонує на основі засновницького договору, який має підписи всіх повних учасників товариства. У випадку якщо в командитному товаристві є лише один повний учасник, то установчим документом є одноособова заява або меморандум.

Основною відмінністю командитного товариства є наявність двох видів учасників: повних учасників; вкладників.

Правовий статус повних учасників регулюється положеннями законодавства, встановленими для учасників повного товариства.

Повними учасниками командитного товариства можуть бути лише особи, зареєстровані як суб'єкти підприємництва (ч. 7 ст. 140 Цивільного кодексу України) [3].

Особа може бути повним учасником тільки в одному командитному товаристві. Водночас вона не може бути вкладником цього самого командитного товариства й учасником повного товариства (ч. 2 ст. 135 Цивільного кодексу України) [3].

Повні учасники здійснюють управління командитним товариством у порядку, встановленому для повного товариства.

Вкладники не мають права брати участі в управлінні діяльністю командитного товариства та заперечувати проти дій повних учасників щодо управління діяльністю товариства. Від імені командитного товариства вкладники можуть діяти тільки за довіреністю (ч. 2 ст. 136 Цивільного кодексу України) [3].

Вкладник командитного товариства зобов'язаний зробити вклад до складеного капіталу» (ч. 1 ст. 137 Цивільного кодексу України) [3]. Сукупний розмір вкладів вкладників не повинен перевищувати п'ятдесяти відсотків складеного капіталу командитного товариства (ч. 3 ст. 135 Цивільного кодексу України) [3].

У разі виходу всіх вкладників командитне товариство припиняє свою діяльність. Однак повні учасники мають право, коли всі вкладники вийшли, перетворити командитне товариство на повне.

Для забезпечення фінансово-господарської діяльності командитного товариства за допомогою внесків його учасників формується складений капітал.

Законодавство не встановлює мінімальний розмір складеного капіталу командитного товариства. Це пояснюється переважно

тим, що кредитоспроможність товариства базується не лише на його майні, але й на загальній сумі майна, що належить кожному повному учаснику.

Складений капітал має бути сплачений учасниками командитного товариства впродовж першого року з дня його державної реєстрації.

Правове становище виробничого кооперативу визначається положеннями стст. 163–166 Цивільного кодексу України, стст. 94–110 Господарського кодексу України, Законом України «Про кооперацію». Згідно з ч. 1 ст. 95 Господарського кодексу України «виробничим кооперативом визнається добровільне об'єднання громадян на засадах членства з метою спільної виробничої або іншої господарської діяльності, що базується на їх особистій трудовій участі та об'єднанні майнових пайових внесків, участі в управлінні підприємством і розподілі доходу між членами кооперативу відповідно до їх участі у його діяльності» [2]. Схоже визначення містить ч. 1 ст. 163 Цивільного кодексу України. Згідно із Законом України «Про кооперацію» «виробничий кооператив – це кооператив, що утворюється засобом щодо об'єднання фізичних осіб для спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку» (ст. 2 Закону України «Про кооперацію») [19].

Виробничий кооператив формується його засновниками на добровільній основі. Мінімальна кількість членів виробничого кооперативу повинна бути не менше трьох осіб. Рішення про утворення кооперативу приймається під час його установчих зборів. Основним документом виробничого кооперативу є його статут, який затверджується засновниками під час установчих зборів.

Згідно із ч. 1 ст. 100 Господарського кодексу України майно виробничого кооперативу становить колективну власність кооперативу.

Джерелами формування майна виробничого кооперативу, відповідно до Закону України «Про кооперацію», є: вступні, членські та цільові внески його членів, паї та додаткові паї; майно, добровільно передане кооперативу його членами; кошти, що надходять від провадження господарської діяльності; кошти, що

надходять від створених кооперативом підприємств, установ, організацій; грошові та майнові пожертвування, благодійні внески, гранти, безоплатна технічна допомога юридичних і фізичних осіб, зокрема іноземних; інші надходження, не заборонені законодавством (ст. 19 Закону України «Про кооперацію») [19].

Для здійснення господарської та іншої діяльності виробничий кооператив за рахунок власного майна формує відповідні майнові фонди (ч. 3 ст. 100 Господарського кодексу України) [2].

Пайовий фонд кооперативу формується за рахунок паїв (зокрема, додаткових) членів кооперативу під час створення кооперативу і є одним із джерел формування майна кооперативу.

Неподільний фонд формується за рахунок вступних внесків та відрахувань від доходу кооперативу (ст. 20 Закону України «Про кооперацію») [19]. Правовий режим неподільного фонду регламентовано положеннями стст. 2, 20 та 29 Закону України «Про кооперацію», між якими існують деякі невідповідності, які стосуються можливості розподілу цього фонду між членами виробничого кооперативу. Так, стст. 2 та 29 Закону України «Про кооперацію» вказують на неможливість розподілу неподільного фонду між членами кооперативу. Одночасно ст. 20 цього Закону України «Про кооперацію» допускає можливість такого розподілу, якщо це буде передбачено законом.

Резервний фонд створюється за рахунок відрахувань від доходу кооперативу та інших, не заборонених законодавством надходжень. Використовуються кошти резервного фонду для покриття можливих втрат (збитків), зокрема для покриття шкоди від надзвичайних ситуацій (стст. 2, 20 Закону України «Про кооперацію») [19].

Спеціальний фонд формується за рахунок цільових внесків учасників кооперативу та інших джерел, призначених для забезпечення його статутної діяльності. Часто спеціальний фонд утворюється для реалізації конкретних програм або проєктів кооперативу.

Дохід, який підлягає розподілу між учасниками кооперативу, розподіляється на дві складові: кооперативні виплати та виплати на паї.

Реалізувати своє право на отримання виплат члени виробничого кооперативу можуть у разі наявності таких умов:

1. Наявність чистого прибутку в кооперативі наприкінці фінансового року.

2. Відрахування обов'язкових коштів для формування та поповнення фондів кооперативу, а також ухвалення загальними зборами членів рішення щодо розподілу частини отриманого прибутку між ними.

Однією з типових ознак виробничих кооперативів є особистий характер членства, яке не може бути передане іншим громадянам або спадкоємцям і завжди пов'язане з конкретною особою.

Членські відносини вкооперативі припиняються на підставі конкретних юридичних фактів. До першої групи підстав можна віднести випадки, коли припинення членства відбувається внаслідок добровільного виходу з кооперативу. До другої групи підстав належать випадки, коли припинення членських відносин відбувається з ініціативи кооперативу.

Правління виробничого кооперативу – колегіальний виконавчий орган, який підзвітний загальним зборам. Правління здійснює керівництво повсякденною діяльністю кооперативу в період між загальними зборами й забезпечує виконання їх рішень. Правління обирається загальними зборами в кооперативі, до складу якого входять не менше десяти членів (ч. 6 ст. 103 Господарського кодексу України) [2].

Для оперативного управління діяльністю кооперативу правління має право наймати виконавчого директора, який не є членом кооперативу.

Спостережна рада утворюється у виробничому кооперативі, якщо кількість його членів перевищує 50 осіб. Вона обирається на загальних зборах у кількості 3–5 осіб і є підзвітною загальним зборам. До компетенції спостережної ради віднесено здійснення контролю за діяльністю виконавчого органу кооперативу, додержанням статуту та діяльністю виконавчого директора.

Для здійснення контролю над фінансово-господарською діяльністю кооперативу призначається ревізійна комісія або ревізор (у випадку коли в кооперативі менше десяти членів). Члени ревізійної

комісії (або ревізор) обираються загальними зборами відповідно до порядку, визначеного статутом. Ревізійна комісія підзвітна перед загальними зборами та здійснює контроль за фінансово-господарською діяльністю кооперативу.

Споживчим є кооператив, який утворюється засобом щодо об'єднання фізичних та/або юридичних осіб для організації торговельного обслуговування, заготівель сільськогосподарської продукції, сировини, виробництва продукції та надання інших послуг з метою задоволення потреб його членів (ст. 2 Закону України «Про кооперацію») [19].

1.2.4. Правова природа майнових корпоративних прав

З економічної точки зору корпоративні права переважно розглядаються як майнові, оскільки вони використовуються як юридичний механізм для інвестування майна та перетворення його на статутний або складений капітал.

Зверніть увагу! В юридичній літературі вважається, «що вкладення капіталу учасником господарського товариства, збереження цього капіталу, його примноження й одержання прибутку з вкладеного капіталу становлять основний інтерес учасника товариства, для захисту якого законодавством та іншими правовими актами закріплені права учасника (акціонера). Отже, права учасників (акціонерів) господарського товариства завжди мають майновий характер» [42, с. 30].

Майнові права дають можливість претендувати на майно (частину майна), прибуток тощо.

Діапазон майнових прав учасників господарського товариства залежить зазвичай від форми товариства. Водночас у Законі України «Про господарські товариства» (ст. 10) [9], Цивільному кодексі України (ст. 116) [3], Господарському кодексі України (стст. 88, 167) [2] законодавець визначає ряд прав, які обумовлені сутністю корпоративних відносин і якими наділяються учасники всіх форм господарських товариств.

Зокрема, це право на одержання частини прибутку (дивідендів) товариства пропорційно своїй частці в статутному (складеному) капіталі.

Право на одержання частини прибутку товариства мають не всі його учасники, а тільки ті з них, які є учасниками на початок строку виплати дивідендів.

Закон встановлює право учасників усіх господарських товариств на відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства або цінних паперів, що свідчать про їх участь у товаристві, відповідно до встановленого законом порядку. Згідно із ст. 147 Цивільного кодексу України [3] та ст. 53 Закону України «Про господарські товариства» «учасник товариства з обмеженою відповідальністю має право продати чи іншим способом відступити свою частку (її частину) в статутному капіталі одному або кільком учасникам цього товариства, третім особам або самому товариству» [9].

Учасники повного товариства здійснюють це право за згодою інших його учасників (ст. 127 Цивільного кодексу України, ст. 69 Закону України «Про господарські товариства») [3; 9]. Проте відсутність згоди будь-якого із них не призводить до виникнення переважного права купівлі частки. За таких обставин учасник має право вийти з товариства й вимагати проведення розрахунків відповідно до ст. 130 Цивільного кодексу України» [3].

Передання учасником частки (її частини) в складеному капіталі повного товариства (ч. 1 ст. 127 Цивільного кодексу України): учасник повного товариства має право за згодою інших його учасників передати свою частку в складеному капіталі чи її частину іншому учасникові товариства або третій особі [3].

Відступлення частки (її частини) учасника повного товариства (ст. 69 Закону України «Про господарські товариства»): передача учасником повного товариства своєї частки (її частини) іншим учасникам цього товариства або третім особам може бути здійснена лише за згодою всіх учасників [9].

Учасники всіх типів господарських товариств мають ще одне майнове право, що прямо передбачене в статті 21 Закону України «Про господарські товариства». Це право на розподіл грошових коштів, які залишаються після виплати заробітної плати працівникам, виконання зобов’язань перед бюджетом, банками, власниками облігацій, а також іншими кредиторами, серед учасників

товариства. Цей розподіл відбувається, відповідно до установчих документів та закону, в шестимісячний строк після опублікування інформації про ліквідацію. Щодо акціонерного товариства, майно його розподіляється між акціонерами після ухвалення рішення про ліквідацію згідно зі статтею 137 Закону України «Про акціонерні товариства» [7].

Другу групу законодавчо закріплених майнових корпоративних прав становлять ті, які обумовлені участю у певному виді господарського товариства. Насамперед йдеться про переважні права.

Крім законодавчо визначених майнових правомочностей загального та спеціального характеру, учасники господарських товариств можуть мати також і права, які встановлені установчими та іншими локальними документами товариства. Наявність локальних майнових прав обумовлена [44, с. 103]:

по-перше, безпосередньо вказівкою закону на можливість встановлення прав учасників в установчих документах (у ст. 28 Закону України «Про акціонерні товариства» законодавець зазначає, що у статуті акціонерного товариства визначається обсяг прав, які надаються акціонеру-власнику кожного класу привілейованих акцій);

по-друге, вказівкою закону на можливість встановлення прав учасників в установчих документах (зокрема, статутом приватного акціонерного товариства може бути передбачено переважне право його акціонерів і самого товариства на придбання акцій цього товариства, що пропонуються їх власником до продажу третій особі);

по-третє, диспозитивним характером регулятивних норм, які визначають права учасників господарських товариств (наприклад, у статуті товариства з додатковою відповідальністю може встановлюватися інший порядок здійснення переважного права купівлі частки (її частини) у статному капіталі товариства). Отже, майнові права учасників господарських товариств проявляються в різних аспектах участі в товаристві, вони складають відкриту множинність, а їх якісний склад обумовлений формою господарського товариства [7].

1.2.4.1. Право на дивіденди

Термін «дивіденд» походить від латинського *dividendus* – те, що підлягає розподілу й у законодавстві України завжди вживається у зв'язку з розподілом прибутку.

В українському законодавстві є декілька визначень терміна «дивіденди».

Дивідендами є частина прибутку, одержувана учасником від діяльності господарського товариства (ст. 116 Цивільного кодексу України та ст. 10 Закону України «Про господарські товариства») [3; 9].

Згідно зі ст. 34 Закону України «Про акціонерні товариства», **дивідендом** є частина чистого прибутку акціонерного товариства, що виплачується акціонерові з розрахунку на одну належну йому акцію певного типу та/або класу.

Дивіденди – це платіж, що здійснює юридична особа, зокрема емітент корпоративних прав, інвестиційних сертифікатів чи інших цінних паперів, на користь власника таких корпоративних прав, інвестиційних сертифікатів та інших цінних паперів, що засвідчують право власності інвестора на частку (пай) у майні (активах) емітента, у зв'язку з розподілом частини його прибутку, розрахованого за правилами бухгалтерського обліку (пп. 14.1.49 Податкового кодексу України) [4].

Відповідно до положень статті 26 Закону України «Про кооперацію» після завершення фінансового року член кооперативу отримує не лише один вид оплати, який називається дивідендом і пропорційний його власному внеску в майно кооперативу. Замість цього:

– кооперативні виплати: це частина доходу, яка розподіляється між членами кооперативу відповідно до їхньої участі в господарській діяльності кооперативу, за умови, що це визначено рішенням вищого органу управління кооперативом;

– виплати на паї: це частина прибутку кооперативу, яка призначена для виплати на кожен пай члена й асоційованого члена кооперативу.

Зверніть увагу! Ст. 26 Закону України «Про кооперацію» прямо зазначає, що кооперативні виплати та виплати на паї не належать до оплати праці, а сума виплат на паї не може перевищувати 20 % доходу, визначеного до розподілу.

Загалом дивіденди можуть бути виплачені за рахунок чистого прибутку, отриманого як за результатами звітного року, так і підсумками минулих років. Стаття 26 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [6] прямо передбачає виплату дивідендів товариства з обмеженою і товариства додатковою відповідальністю за рахунок чистого прибутку.

Розмір дивідендів в акціонерних товариствах за простими акціями установлюється загальними зборами акціонерів. Для власників привілейованих акцій розмір дивідендів усіх класів завжди фіксований і прописується у статуті акціонерного товариства (ч. 2 ст. 34 Закону України «Про акціонерні товариства») [7]. В інших господарських товариствах розмір дивідендів установлюється зазвичай за рішенням вищого органу управління.

Відповідно до ч. 1 ст. 26 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» в товариствах, зазначених у законі, «виплату дивідендів здійснюють особам, які були учасниками товариства на день прийняття рішення про виплату дивідендів, пропорційно до розміру їхніх часток» [6].

В акціонерних товариствах схожа ситуація.

Також варто зазначити, що дивіденд – це частина прибутку, водночас виплати в кооперативах прив’язуються не до прибутку, а до доходу.

З цього приводу наголошуємо, що, відповідно до ч. 2 ст. 3, ст. 42 Господарського кодексу України, підприємництво як господарська діяльність здійснюється з метою одержання прибутку (але не доходу), ч. 1 ст. 44 Господарського кодексу України встановлює такий принцип підприємницької діяльності, як вільне розпорядження прибутком (але не доходом), що залишається після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом, згідно зі ст. 57 Господарського кодексу України установчий документ суб’єкта господарювання має визначати порядок розподілу прибутків (але не доходів), ст. 167 Господарського кодексу

України в легальному визначенні корпоративних прав передбачає право отримувати частину прибутку (але не доходу).

Зверніть увагу! Ст. 142 Господарського кодексу України [2] використовує терміни «прибуток» і «доход» як повні синоніми, однак із спеціальних підзаконних актів, що надають відмінні визначення цих категорій, вбачається, що ці терміни мають відмінне змістовне навантаження.

Зокрема, Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку «Загальні вимоги до фінансової звітності», що визначає принципи підготовки фінансової звітності та вимоги до визнання й розкриття її елементів, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73, встановлює, що доходи відображають збільшення економічних вигод у формі надходження активів або зменшення зобов'язань, що спричиняє зростання власного капіталу, за винятком зростання капіталу за рахунок внесків власників. Прибуток, зі свого боку визначається як різниця між доходами та пов'язаними з ними витратами. Водночас додаток до Положення – звіт про власний капітал (Форма № 4) містить статтю «розподіл прибутку», але не «розподіл доходів».

Отже, прибуток і доходи є змістовно відмінними категоріями, використання терміна «доходи» у значенні «прибуток» може створювати двозначності, відповідно, розподілу має підлягати саме прибуток, а не доходи (у термінології ст. 142 Господарського кодексу України – «валові доходи») суб'єкта господарювання.

Статтею 34 Закону України «Про акціонерні товариства» [7] чітко передбачено, що в акціонерних товариствах дивіденди повинні виплачуватися лише у грошовій формі.

Подібне обмеження передбачено й для товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю. Частиною 2 ст. 26 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» установлено, «виплату дивідендів можна здійснити грошовими коштами, якщо інше не встановлено одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких узяли участь усі учасники товариства» [6].

Схожих обмежень для решти видів господарських товариств немає. Зокрема, статутом відповідного кооперативу можуть бути передбачені виплати як грошима, так і товарами, цінними паперами та в інших формах.

Господарські товариства, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави, сплачують до Державного бюджету України дивіденди в строк не пізніше 1 липня року, що настає за звітним (ч. 5 ст. 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності»).

Виплата дивідендів товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю «здійснюється у строк, що не перевищує 6 місяців із дня прийняття рішення про їх виплату, якщо інший строк не встановлений статутом товариства або рішенням загальних зборів учасників» (ч. 4 ст. 26 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю») [6].

Для інших господарських товариств не встановлено жорстких термінів для виплати дивідендів. Це може бути визначено як установчими документами, так і рішенням вищого органу управління. Оскільки зобов'язання щодо виплати дивідендів є фінансовими, порушення цих зобов'язань має наслідки для підприємства відповідно до статті 625 Цивільного кодексу України, зокрема сплату боргу з урахуванням інфляції та 3 % річних (п. 3.4 Постанови Пленуму вищого Господарського суду України від 25 лютого 2016 року № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин»).

Зверніть увагу! Господарське товариство, в якому держава має корпоративні права, зобов'язане сплачувати дивіденди, які припадають на частку держави, у визначені строки. У разі невчасної оплати таких дивідендів стягується пеня, розмір якої становить подвійну облікову ставку Національного банку України за кожен день прострочення платежу. Ця пеня нараховується з наступного дня після завершення строку сплати й до дня оплати.

Порядок нарахування пені на суму дивідендів на державну частку, які були несплачені вчасно господарським товариством, затверджується наказом Мінекономрозвитку від 02.07.2013 № 725. Рішення про нарахування пені оформлюється наказом, який підписує міністр економіки або його заступники. У цьому наказі визначаються сума пені, способи її розрахунку та строки оплати.

Крім того, якщо дивіденди не були виплачені акціонерному товариству в установлені строки, його посадові особи можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності за порушення ч. 3 ст. 163^5 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Для стягнення заборгованості за дивідендами установлено стандартний строк позовної давності тривалістю в 3 роки. Водночас варто наголосити: оскільки спір про стягнення дивідендів належить до корпоративних, він підлягає розгляду в господарському суді за місцезнаходження юридичної особи» (ч. 6 ст. 30 Господарського процесуального кодексу України) [24]. Зі свого боку не має значення, хто є акціонером (учасником) господарського товариства – фізична чи юридична особа.

1.2.4.2. Право на майнову корпоративну квоту та пов'язані з ним права

Припинення участі в корпоративному підприємстві може відбуватися й без припинення корпоративного підприємства як інвестиційного проєкту. З іншого боку, «будь-яке припинення участі у корпоративному підприємстві з корпоративно-правових підстав має наслідком отримання учасником, участь якого припиняється, певної майнової квоти від іншого суб'єкта корпоративних правовідносин, яким виявляється або корпоративне підприємство, або в окремих випадках його мажоритарний учасник. Така квота може іменуватись у законодавстві вартістю частини майна товариства, пропорційної частці цього учасника у складеному капіталі товариства, якщо інше не встановлено засновницьким договором» (ст. 130 Цивільного кодексу України) [3], «частиною вартості майна товариства, пропорційною розміру частки учасника у статутному капіталі» (ч. 2 ст. 148 Цивільного кодексу України, ч. 1 ст. 54 Закону України «Про господарські товариства») [3], вартістю частки (ст. 24 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»), ціною придбання акцій (ч. 3 ст. 93, ч. 3 ст. 94, ч. 4 ст. 94 Закону України «Про акціонерні товариства»), ціною обов'язкового продажу акцій (ч. 5 ст. 95 Закону України «Про акціонерні товариства»), ціною викупу акцій (ч. 1 ст. 103 Закону України «Про акціонерні товариства»).

Кожен учасник корпоративного підприємства має право на майнову корпоративну квоту, але це право, як і інші майнові корпоративні права, є умовним і пов'язане з можливістю його реалізації лише у разі настання певних фактичних обставин. Коли ці умови виконуються, право перетворюється на зобов'язальне право вимоги, адресоване конкретному суб'єкту корпоративних відносин.

Оскільки право на майнову корпоративну квоту відображає інвестиційний майновий інтерес учасника, його варто розглядати в рамках системи «учасник – інші учасники – корпоративне підприємство». Корпоративне підприємство розглядається як суб'єкт господарювання, а також як тривалий інвестиційний проєкт усіх учасників, інтереси яких можуть відрізнятися. Важливо враховувати, що пункт 170.2 Податкового кодексу України розглядає ліквідацію підприємства як вихід особи з-поміж учасників, що може мати податкові наслідки для учасника [64, с. 241–242].

Враховуючи викладене вище, зазначені фактичні склади можна об'єднати так [64, с. 422]:

– припинення участі в корпоративному підприємстві внаслідок припинення самого корпоративного підприємства без правонаступника, тобто його ліквідація, коли має місце повне закриття інвестиційного проєкту й усі учасники отримують майнові корпоративні квоти, а корпоративні частки, безумовно, погашаються;

– припинення участі в корпоративному підприємстві без припинення самого підприємства, в ситуації, коли майнова корпоративна квота надається лише учаснику, який виходить з підприємства, що продовжує своє існування як інвестиційний проєкт без цього учасника. У випадку корпоративних підприємств, де корпоративні паї (частки) не мають форми цінних паперів (тобто у всіх, крім акціонерних товариств), корпоративна частка учасника, який виходить, погашається. Ця група фактичних складів зі свого боку розпадається на дві підгрупи:

– вихід учасника з корпоративного підприємства, що відбувається за волевиявленням учасника та включає, серед іншого, придбання акцій акціонерним товариством або мажоритарним акціонером (так зване належне міноритарію «право на незгоду», або sell-out);

– виключення учасника з корпоративного підприємства, що відбувається за волевиявленням корпоративного підприємства (у багатьох правових системах за рішенням суду, прийнятим за позовом корпоративного підприємства або його учасників) або мажоритарного учасника (акціонера) та включає, серед іншого, придбання акцій мажоритарним акціонером (так зване належне домінуючому мажоритарію «право на витиснення», або squeeze-out).

Майнова корпоративна квота – це майно, яке становить предмет як майнового корпоративного права учасника й корпоративного обов'язку корпоративного підприємства або мажоритарія, так і похідного від зазначеного корпоративного права зобов'язального права вимоги колишнього учасника до зазначених вище осіб і їх зобов'язання, яке передається учаснику корпоративного підприємства у зв'язку з припиненням його участі в корпоративному підприємстві внаслідок його ліквідації, виходу або виключення учасника для остаточного задоволення інвестиційного майнового інтересу учасника щодо участі в корпоративному підприємстві» [63, с. 430–431].

1.2.4.3. Переважні права на придбання корпоративних паїв (часток)

Одним із типів звичайних (ординарних) корпоративних прав, які надають певні привілеї їх суб'єктам, є переважні права учасників (акціонерів), які мають пріоритет під час здійснення перед іншими учасниками (акціонерами) або третіми особами, що не мають зв'язку з товариством участі.

Принцип пропорційного викупу запропонованої третій особі частки (акцій) забезпечує рівні можливості для всіх учасників (акціонерів) збільшити свої майнові права щодо товариства, зокрема право на отримання дивідендів, майна у разі виходу з товариства та його ліквідації тощо [68, с. 131].

Водночас пропорційний викуп запропонованої третій особі частки (акцій) забезпечує всім учасникам (акціонерам), що залишаються в товаристві, можливість збільшення обсягу права на управління («права голосу» на загальних зборах), зберігаючи пропорційність під час управління товариством. Також це забезпечує

можливість отримання інших немайнових переваг, які можуть мати учасники (акціонери) в різних товариствах залежно від обсягу права на управління тощо [68, с. 131–132].

Метою законодавчого закріплення переважних прав вважають «…охорону учасників акціонерних товариств від ризику «розмивання» належних їм відсотків акцій» [25, с. 131–132].

Переважне право в корпоративних правовідносинах – це можливість учасників корпоративних правовідносин пріоритетно набувати корпоративне право, передбачене законом та установчими документами [26, с. 59–60].

Переважне право придбання в корпоративних правовідносинах – це належна учасникам товариства, а у випадках, передбачених законом, самій юридичній особі правова можливість привілейованого (перед усіма третіми особами) придбання майна (акцій, часток, паїв), що відчужуються іншими учасниками [51, с. 96–97].

Переважне право на придбання корпоративних паїв (часток) має на меті забезпечити збереження пропорційного розподілу між учасниками паїв (часток) під час їх формування або відчуження, що зі свого боку впливає на рівень контролю учасників над корпоративним процесом [64, с. 504].

Переважне право в корпоративних правовідносинах слугує засобом запобігання появі нових учасників і внутрішньокорпоративних конфліктів. Крім того, воно передбачає пріоритетне право на придбання додаткових акцій чи часток у разі збільшення статутного капіталу, що мінімізує ризик розподілу належних особі акцій чи часток у менший бік [67, с. 116].

Переважне право спрямоване на забезпечення власників цього права впливу на склад учасників (акціонерів, членів) юридичної особи з метою уникнення внутрішньокорпоративних конфліктів. Крім того, воно націлене на збереження пропорційного розподілу часток (акцій, паїв) у разі умови, що всі власники цього права скористаються ним, а також на пріоритетне набуття відчужуваного майнового об’єкта для збільшення власної майнової участі [67, с. 116].

Закон України «Про акціонерні товариства», прийнятий 27 липня 2022 року, визначає порядок реалізації переважного права акціонерів лише у випадку додаткової емісії акцій. Щодо переважного права на придбання акцій, які пропонуються до відчуження іншими акціонерами, новий закон не містить умов і способів його здійснення. Проте відсутність такого порядку в законі не означає, що таке право не може належати акціонерам.

Стаття 8 чинного Закону України «Про акціонерні товариства» [7] не містить заборони на встановлення переважного права акціонерів придбати акції, що їх пропонують до відчуження інші акціонери, у статуті товариства.

Зокрема, згідно із чч. 1 та 4 ст. 96-1 Цивільного кодексу України «корпоративні права акціонерів можуть бути передбачені не лише законом, але й статутом товариства» [3]. А відповідно до ч. 4 ст. 15 Закону України «Про акціонерні товариства» статут акціонерного товариства може містити й інші положення, що не суперечать законодавству. У таких випадках умови та способи здійснення переважного права акціонерів на придбання акцій, що пропонуються до відчуження іншими акціонерами, мають бути визначені статутом акціонерного товариства. Причому, крім договору купівлі-продажу, переважне право на придбання акцій здатне бути реалізовано у разі укладення інших відплатних цивільно-правових договорів про набуття права власності на них, наприклад, договорів міни, лізингу, ренти, довічного утримання (догляду), спадкового договору тощо [7].

Отже, відповідно до типу цивільно-правового договору (наприклад, договору купівлі-продажу або інших договорів) статут акціонерного товариства може передбачити два види переважних прав:

1. Переважне право на придбання акцій за договором купівлі-продажу (переважне право на купівлю).

2. Переважне право на придбання акцій за іншими цивільно-правовими договорами, крім договору купівлі-продажу (переважне право на придбання акцій не пов’язане з купівлею). Це надасть можливість повністю реалізувати положення абзацу 1 частини 3 статті 29 Закону України «Про акціонерні товариства» щодо того,

що корпоративний договір може встановлювати умови, за яких акціонер може мати право або зобов'язання купувати чи продавати акції товариства, а також визначати випадки, коли таке право або зобов'язання виникають [70, с. 43].

Зверніть увагу! Принцип здійснення переважного права учасника товариства на придбання частки (частини частки) іншого учасника полягає в його пропорційності до розміру частки в статутному капіталі, яка належить кожному учаснику.

Реалізація корпоративних прав, відповідно до розміру частки (кількості акцій) у статутному капіталі господарського товариства, є зобов'язанням кожного учасника (акціонера). Розмір частки (кількості акцій) кожного учасника (акціонера) господарського товариства визначає його голосові права на загальних зборах товариства, суму дивідендів або активів у разі ліквідації, які будуть виплачені йому, а також частку (кількість акцій), на яку він може претендувати у разі їх продажу іншим учасником (акціонером) або самим товариством тощо [71, с. 87].

Пропорційність може також впливати на здійснення корпоративних прав засобом щодо встановлення розміру частки (кількості акцій), який закон визначає. Тільки у разі досягненні певного відсотка частки (акцій), наприклад 5, 10, 95 та інші, учасник (акціонер) отримує відповідне корпоративне право. Наявність учасника (акціонера) встановленого законом відсотка частки (акцій) визначає, чи матиме він змогу самостійно скликати та провести позачергові загальні збори без рішення органів управління товариства, чи будуть його пропозиції автоматично включені в порядок денний, чи зможе він укласти договір з незалежним аудитором самостійно, чи отримає він доступ до інформації про акціонерне товариство, чи матиме змогу примусово викупити акції у решти акціонерів, які володіють менше ніж 5 % від усіх простих акцій, тощо [71, с. 87].

Важливою умовою реалізації переважного права купівлі частки (її частини) в статутному капіталі товариства є обов'язкове застосування принципу пропорційності [27, с. 143].

Враховуючи величину частки (або кількість акцій), що належить кожному учаснику (акціонеру), і здійснення його корпоративних прав, можна визначити незалежний критерій класифікації

корпоративних прав. З урахуванням розміру частки (або кількості акцій) у статутному капіталі, який припадає на кожного учасника (акціонера), можна виділити два основні типи корпоративних прав:

1) звичайні (ординарні) корпоративні права, які належать кожному (будь-якому) учаснику (акціонеру);

2) виняткові (ексклюзивні) корпоративні права, які належать лише певним учасникам (акціонерам) із необхідним (достатнім) відсотком частки (акцій), визначеним (встановленим) законом, наприклад 5, 10, 95 % тощо [71, с. 87].

Зверніть увагу! Звичайні та виняткові корпоративні права учасників (акціонерів) господарських товариств мають загальну рису: їх реалізація залежить від розміру частки (або кількості акцій) у статутному капіталі товариства. Однак між ними існують суттєві відмінності.

Звичайні корпоративні права доступні всім учасникам (акціонерам) товариства незалежно від того, який обсяг частки (акцій) належить їм. Суб'єктами виняткових корпоративних прав є лише ті учасники (акціонери), які володіють необхідним (встановленим законом) відсотком частки (акцій), який може бути 5, 10, 95 або інший.

Звичайними (ординарними) корпоративними правами, які належать усім без винятку учасникам (акціонерам), кожному із них, є:

1) переважне право на придбання частки, що пропонує до продажу інший учасник цього товариства (ч. 2 ст. 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»);

2) переважне право на придбання частки (акцій) у разі збільшення розміру статутного капіталу (ч. 1 ст. 31 Закону України «Про акціонерні товариства», ч. 2 ст. 18 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»);

3) право на виплату дивідендів (ч. 1 ст. 34 Закону України «Про акціонерні товариства», ч. 1 ст. 26 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»);

4) право на участь в ухваленні рішень загальними зборами товариства (право на голосування) (ч. 1 ст. 53 Закону України «Про акціонерні товариства», ч. 3 ст. 29 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»);

5) право на формування органів товариства, зокрема, кумулятивним голосуванням (ч. 5 ст. 53 Закону України «Про акціонерні товариства», ч. 6 ст. 39 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»);

6) право на обов'язковий викуп акцій особою, яка стала власником контрольного, значного контрольного або домінуючого контрольного пакетів акцій (стст. 93–95 Закону України «Про акціонерні товариства»);

7) право на подання конкуруючої вимоги щодо обов'язкового продажу акцій акціонерами на вимогу акціонера-власника домінуючого контрольного пакета акцій (ст. 96 Закону України «Про акціонерні товариства»);

8) право на добровільний викуп акцій товариством (ст. 100 Закону України «Про акціонерні товариства»);

9) право на обов'язковий викуп акцій товариством (ст. 102 Закону України «Про акціонерні товариства»);

10) право на конвертацію часток (акцій) у разі реорганізації товариства (стст. 117–134 Закону України «По акціонерні товариства», ст. 54 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»);

11) право на розподіл майна товариства у разі його ліквідації (ч. 1 ст. 137 Закону України «Про акціонерні товариства»; ч. 2 ст. 139 Цивільного кодексу України) [71, с. 88].

До виняткових (ексклюзивних) корпоративних прав, які мають лише учасники (акціонери) із необхідним (достатнім) розміром частки (кількістю акцій), встановленим законом, треба віднести:

1) право акціонерів, які сукупно є власниками більше 5 % голосуючих акцій товариства (у випадку, передбаченому ст. 95 Закону України «Про акціонерні товариства», – більше 1 %) на незалежну оцінку акцій, що проводиться, відповідно до законодавства, про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність (ч. 6 ст. 9 Закону України «Про акціонерні товариства»);

2) право учасників (акціонерів), яким сукупно належить не менше 10 (5) % у статутному капіталі товариства, на самостійне скликання та проведення позачергових загальних зборів (ч. 5 ст. 42 Закону України «Про акціонерні товариства», ч. 9 ст. 31

Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»);

3) право на обов'язкове включення пропозицій до проєкту порядку денного (в акціонерному товаристві належить акціонерам-власникам сукупно не менше 5 % простих акцій – ч. 7 ст. 49 Закону України «Про акціонерні товариства», у товаристві з обмеженою чи додатковою відповідальністю належить учасникам із сукупним розміром частки не менше 5 % статутного капіталу – ч. 7 ст. 32 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»);

4) право акціонерів, які сукупно є власниками 5 і більше відсотків простих акцій, на призначення своїх представників для контролю за проведенням загальних зборів (ч. 4 ст. 52 Закону України «Про акціонерні товариства»);

5) право учасників (акціонерів), яким сукупно належить більше 10 (5) % статутного капіталу, на проведення аудиторської перевірки діяльності товариства (ч. 4 ст. 110 Закону України «Про акціонерні товариства», ч. 1 ст. 41 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»);

6) право акціонерів-власників значного пакета акцій (не менше 5 % простих акцій) на доступ до будь-якої інформації про фінансово-господарську діяльність товариства (ч. 1 ст. 113 Закону України «Про акціонерні товариства»);

7) право акціонерів, які одноосібно або спільно стали власниками домінуючого контрольного пакета акцій (95 і більше відсотків простих акцій), на примусовий викуп акцій в інших (решти) акціонерів (ч. 4 ст. 95 Закону України «Про акціонерні товариства»);

8) право учасників (акціонерів), яким належить 5 і більше відсотків статутного капіталу, на звернення за відшкодуванням збитків, заподіяних товариству його посадовими особами (ч. 1 ст. 54 Господарського процесуального кодексу України);

9) право учасника товариства з обмеженою (додатковою) відповідальністю, частка якого у статутному капіталі товариства становить менше 50 %, вийти із товариства у будь-який час без згоди інших учасників (ч. 1 ст. 24 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю») [71, с. 88–89].

Згідно з ч. 1 ст. 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» «учасник товариства має переважне право на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства, що продається третій особі. Якщо кілька учасників товариства скористаються своїм переважним правом, вони придбавають частку (частинку частки) пропорційно до розміру належних їм часток у статутному капіталі товариства» (ч. 2 ст. 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю») [6].

У процесі визначення сфери застосування цього пріоритетного права варто враховувати юридичну позицію Пленуму Вищого господарського суду України. У пункті 4.10 постанови від 25.02.2016 № 4 роз'яснив, що право переважної покупки частки не поширюється на такі випадки, як спадкування, правонаступництво, дарування частки у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю або товариства з додатковою відповідальністю, а також обмін цієї частки (її частини) на конкретно визначене майно.

Інакше кажучи, пріоритетне право на придбання частки не застосовується до угод безоплатного характеру й угод, що не приводять до передачі частки у власність. Постановою Верховного Суду в складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 15 жовтня 2020 року у справі № 916/2303/19 встановлено, що «у разі відступлення учасником товариства своєї частки … засобом щодо дарування переважне право на її придбання в інших учасників товариства не виникає…». В іншій справі № 910/13901/17 Касаційний господарський суд у своїй постанові від 19.06.2018 дійшов висновку про необґрунтованість доводів позивача щодо того, «…що під час укладення договору застави відповідачем порушено положення статуту щодо надання переважного права учасникам позивача на придбання частки відповідача – 1, а тому договір застави підлягає визнанню недійсним».

Враховуючи те, що норми Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» є диспозитивними, на сьогодні немає жодних перешкод для того, щоб у статуті товариства з обмеженою (додатковою) відповідальністю встановити

право на переважне придбання частки за допомогою інших платних цивільно-правових угод. Це випливає з частини 6 статті 20 зазначеного Закону, згідно з якою статутом товариства може бути встановлено альтернативний механізм здійснення переважного права учасників товариства. Водночас відповідні положення повинні бути включені до статуту засобом щодо одностайного рішення загальних зборів учасників, в яких беруть участь усі учасники товариства. На підставі наведеного варто частину першу ст. 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» доповнити абзацом другим у такій редакції: «Статутом товариства може бути встановлено порядок здійснення переважного права учасника на придбання частки (частини частки) у разі її відчуження на підставі інших (крім купівлі-продажу) договорів» [70, с. 44].

Чинне законодавство України щодо здійснення переважного права на купівлю частки, яка пропонується до продажу учасником, базується переважно на застосуванні цього права лише щодо третіх осіб. Це означає, що у випадку, коли частина пропонується для продажу іншому учаснику, переважне право не застосовується. На переважності корпоративних прав саме перед третіми особами акцентує увагу Р. Б. Шишка: «Власне, для цього і створюється корпоративне утворення, щоб його учасники мали змогу завдяки йому набувати, змінювати та припиняти свої права у разі сприяння корпорації, без широкого залучення всіх засобів і способів та втручання сторонніх для корпорації осіб» [70, с. 44].

Зверніть увагу! Це правило зберегли у Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [6].

В узагальненні судової практики Господарського суду Львівської області звернули увагу на те, що «стаття 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» чітко регламентує зміст переважного права на придбання частки іншого учасника, порядок реалізації цього права та порядок його захисту. Норма передбачає можливість вимагати в судовому порядку переведення на себе прав і обов’язків покупця частки (частини частки), якщо переважне право такого учасника товариства є порушеним. Механізми, передбачені статтею 20 Закону України

«Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», передбачають можливість захисту порушеного переважного права на придбання частки лише у разі її продажу третій особі. У випадку коли частка продана іншому учаснику, переважне право учасника, який також претендує на придбання частки, захищене бути не може».

Такий стан справ став можливим завдяки використанню аналогії у регулюванні права переважної покупки частки з інститутом переважного права купівлі, що передбачений у праві спільної часткової власності, згідно зі статтею 362 Цивільного кодексу України. Відповідно до ч. 1 статті 362 «співвласник має переважне право на купівлю частки у праві спільної часткової власності перед іншими особами, які не є співвласниками. Причому якщо бажання придбати частку у праві спільної часткової власності виявили кілька співвласників, продавець має право вибору покупця» (ч. 3 ст. 362 Цивільного кодексу України) [3]. Відповідну аналогію передбачали як у науковій літературі, так і в судовій практиці.

Зверніть увагу! Переважні права в корпоративних правовідносинах характеризуються зазвичай як окрема група майнових корпоративних прав.

Переважні майнові корпоративні права придбання корпоративних паїв (часток) доцільно розуміти як такі, що входять до неподільної сукупності корпоративних прав, існують упродовж усього часу участі в корпоративному підприємстві, якщо їх існування передбачене законом, а у приватному акціонерному товаристві – також і установчим документом – статутом [64, с. 503].

Під змістом переважних майнових корпоративних прав на придбання корпоративних паїв (часток) розуміється можливість набуття у власність корпоративних паїв (часток) у разі їх формування (емісії) або відчуження [64, с. 503].

Метою переважного права на придбання корпоративних паїв (часток) є забезпечення можливості збереження пропорційного розподілу паїв (часток) між учасниками під час формування або відчуження вже сформованих паїв (часток) і, як наслідок, ступеня корпоративного контролю учасників [64, с. 504].

Отже, переважними правами на придбання корпоративних паїв (часток) є визначені законом, а також статутом, майнові корпоративні права, які надають можливість отримати власність на інші корпоративні паї (частки). Це може відбуватися під час їх формування (емісії) корпоративним підприємством засобом щодо внесення учасником додаткового корпоративного внеску або у разі їх відчуження іншим учасником або самим корпоративним підприємством на умовах, аналогічних тим, що запропоновані третім особам. Основною метою цих прав є забезпечення можливості збереження пропорційного розподілу корпоративних паїв (часток) між учасниками під час їх формування або відчуження, а також контролю учасників над корпоративним підприємством [64, с. 506–507].

Таке переважне право на придбання корпоративних паїв (часток) є майновим корпоративним правом, відповідно, входить до неподільної сукупності корпоративних прав, посвідчується корпоративним паєм (часткою) та є умовним у тому, стосовно його реалізації: з переважного майнового корпоративного права придбання корпоративного паю (частки) за настання визначених законом умов виникає адресоване корпоративному підприємству чи іншому учаснику право вимоги зобов'язальної природи [64, с. 507].

Зверніть увагу! Відступлення ні переважного майнового корпоративного права на придбання корпоративних паїв (часток), ні похідного від нього права вимоги зобов'язальної природи неможливе.

1.2.5. Немайнові корпоративні права

Немайнові права – це негативна характеристика суб'єктивних прав, що не мають майнового змісту, які протиставляються групі прав, що характеризуються позитивною ознакою – наявністю майнового змісту [64, с. 270].

Зверніть увагу! Немайнові права можуть мати велике значення, яке іноді перевищує значення майнових. Наприклад, для багатьох інвесторів, які придбали акції, більш важливим є отримання права на управління акціонерним товариством та доступ

до інформації, стосовно немайнових прав. Ці аспекти є пріоритетними порівняно з правом на отримання дивідендів, яке є лише одним із майнових прав, що посвідчені акціями. Більшість часу виконання цього права залежить від рішень, прийнятих загальними зборами акціонерів, та від фінансово-господарського стану самого товариства.

Корпоративні немайнові права характеризують не лише відсутністю майнового змісту, але й позитивною характеристикою – ці права є корпоративними, оскільки адресовані певному корпоративному підприємству та зберігаються за особою доти, доки вона залишається власником корпоративного паю (частки) [64, с. 270].

Немайнові корпоративні права не походять від майнових, водночас є рівнозначними майновими правами за важливістю [64, с. 277].

Поза основним їх призначенням як засобу вираження участі в корпоративній діяльності, немайнові корпоративні права учасників господарських товариств виступають як гарантія забезпечення їхніх майнових прав. Це пояснюється тим, що управління спрямоване на досягнення основної мети: організація діяльності так, щоб корпорація ефективно виконувала свої власницькі функції, діяла з прибутковістю і, отже, гарантувала дохідність майнових прав учасників. Тому цілком обґрунтовано визнати існування немайнових прав, які не є особистими за своєю природою.

1.2.5.1. Право учасника корпоративного підприємства на інформацію

Розголошення інформації відіграє ключову роль у підвищенні продуктивності самого підприємства, оскільки повне й достовірне розкриття інформації дозволяє керівництву об’єктивно оцінити досягнення підприємства та розробити стратегію його майбутнього розвитку.

Широкий спектр даних про корпорацію підлягає обов’язковому відкриттю, зокрема занесення до Єдиного державного реєстру, зберігання в інформаційних базах Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку (у випадку коли підприємство є емітентом цінних паперів), а також публікацію на власному

вебсайті (для акціонерних товариств). У результаті ці дані стають доступними для ознайомлення широкому загалу зацікавлених осіб. Для захисту конфіденційної інформації підприємство може обмежити доступ третіх осіб до певних відомостей, встановивши для них статус конфіденційності.

Очевидно, що учасники (члени) корпоративного підприємства мають законний інтерес до отримання більш повної інформації про його діяльність, ніж треті особи. Право учасника на отримання інформації про діяльність корпоративного підприємства випливає із загальних норм закону: зокрема, ст. 10 Закону України «Про господарські товариства», п. 2 ч. 1 ст. 5, чч. 1, 4 ст. 43 Закону України «Про товариство з обмеженою відповідальністю та товариство додатковою відповідальністю» (щодо учасників товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю), ст. 113 Закону України «Про акціонерні товариства» (щодо акціонера акціонерного товариства), п. 5 ч. 1 ст. 116 Цивільного кодексу України передбачають право (щодо учасника господарського товариства); щодо учасників повних товариств і повних учасників командитних товариств – ст. 121 Цивільного кодексу України, а право учасника на отримання інформації про діяльність корпоративного підприємства закріплене ч. 1 ст. 88 Господарського кодексу України; ч. 1 ст. 99 Господарського кодексу України (щодо члена виробничого кооперативу), ст. 12 Закону України «Про кооперацію» («право члена виробничого кооперативу на отримання інформації про діяльність відповідного корпоративного підприємства. Втім обсяг цієї інформації пов’язується законом з організаційно-правовою формою відповідного підприємства») [19].

Загалом учасники (члени) задовольняють свої інформаційні потреби за допомогою надсилання запитів до підприємства для отримання відомостей, через отримання від підприємства інформації, яку воно має згідно з вимогами закону, або за допомогою ініціювання перевірок його діяльності.

Через запити щодо надання інформації:

а) учасники повних товариств, повні учасники командитних товариств мають право на доступ до всієї документації відповідного товариства, причому закон прямо встановлює, що відмова

від цього права чи його обмеження, зокрема за домовленістю учасників товариства, є нікчемною (ст. 121 Цивільного кодексу України) [3], подібний спосіб ч. 1 ст. 99 Господарського кодексу України передбачає одержання членом виробничого кооперативу достовірної та повної інформації про фінансово-господарську діяльність кооперативу;

б) акціонери акціонерного товариства мають доступ не до всієї документації товариства, але до досить широкого кола відомостей, а саме до:

– статуту, змін до статуту, засновницького договору, свідоцтва про державну реєстрацію акціонерного товариства;

– положень про загальні збори, наглядову раду, виконавчий орган і ревізійну комісію, інших внутрішніх положень акціонерного товариства, що регулюють діяльність органів акціонерного товариства, та змін до них;

– положень про кожну філію та кожне представництво акціонерного товариства; документів, що підтверджують права акціонерного товариства на майно;

– принципів (кодексу) корпоративного управління акціонерного товариства;

– протоколів загальних зборів;

– матеріалів, з якими акціонери мають (мали) змогу ознайомитися під час підготовки до загальних зборів;

– протоколів засідань наглядової ради та колегіального виконавчого органу, наказів і розпоряджень голови колегіального й одноосібного виконавчого органу;

– протоколів засідань ревізійної комісії, рішень ревізора акціонерного товариства;

– висновків ревізійної комісії (ревізора) й аудитора акціонерного товариства;

– річної фінансової звітності;

– документів бухгалтерського обліку, які стосуються значних правочинів і правочинів, у вчиненні яких є потреба;

– документів державної звітності;

– проспекту емісії, свідоцтва про державну реєстрацію випуску акцій та інших цінних паперів акціонерного товариства;

– переліку афілійованих осіб акціонерного товариства із зазначенням кількості, типу та/або класу належних їм акцій; особливої інформації про акціонерне товариство» (стст. 112, 113 Закону України «Про акціонерні товариства») [7];

в) учасники товариства з обмеженою відповідальністю і товариства додатковою відповідальністю мають доступ до:

г) протоколів зборів засновників товариства (рішення одноосібного засновника);

– статуту товариства та змін до статуту;

– протоколів загальних зборів учасників; документів товариства, що регулюють діяльність органів товариства, та зміни до них;

– положень про філії (представництва) товариства у разі їх створення (відкриття);

– протоколів засідань наглядової ради товариства та колегіального виконавчого органу товариства, накази й розпорядження виконавчого органу товариства;

– аудиторських висновків і результатів надання інших аудиторських послуг;

– річної фінансової звітності;

– документів звітності, що подаються відповідним державним органам;

– документів, пов’язаних з випуском емісійних цінних паперів;

– інших документів, передбачених законодавством, статутом товариства, рішеннями загальних зборів учасників, наглядової ради та виконавчого органу товариства; документів, що підтверджують права товариства на майно;

– документів бухгалтерського обліку (ст. 43 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю») [6].

Зверніть увагу! Досить часто статути товариства з обмеженою відповідальністю, товариства додатковою відповідальністю містять більш широкий, порівняно із Законом, перелік документів та відомостей, доступ до яких гарантується учасникам;

– вкладники командитних товариств мають доступ лише до річних звітів та балансів товариства» (ст. 79 Закону України «Про господарські товариства») [9].

Розкриття інформації та прозорість (стаття 4 рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 22.07.2014 № 955 «Принципи корпоративного управління»):

4.1. Інформація, що розкривається товариством, є суттєвою та повною.

4.1.1. До суттєвої інформації, яку товариство регулярно розкриває, належать, зокрема, відомості про:

а) мету, цілі та стратегію товариства;

б) результати фінансової та операційної діяльності;

в) структуру власності та контролю над товариством, а також структуру групи товариств, до якої входить товариство, та відносин всередині групи;

г) прийняття рішення про вчинення правочинів із потребою;

д) осіб, які надають товариству консультаційні та інші послуги, що може призвести до конфлікту інтересів;

е) посадових осіб органів управління, розмір їх винагороди, володіння акціями товариства;

ж) істотні чинники ризику, які впливають на діяльність товариства;

и) дотримання товариством Принципів корпоративного управління;

к) питання, пов’язані з працівниками та іншими зацікавленими особами.

Надання акціонерним товариством інформації (стаття 113 Закону України «Про акціонерні товариства»):

«Акціонерне товариство забезпечує кожному акціонеру доступ до документів, передбачених пунктами 1–3, 5–7, 8 (у частині наказів і розпоряджень голови колегіального та одноосібного виконавчого органу, що впливають на реалізацію корпоративних прав такого акціонера), 9, 10, 12–21 частини першої статті 112 Закону України «Про акціонерні товариства», а акціонерам, які сукупно є власниками 5 і більше відсотків голосуючих акцій товариства, – також доступ до будь-яких інших документів товариства, що містять відомості про фінансово-господарську діяльність такого товариства. У разі наявності в зазначених документах інформації з обмеженим доступом товариство й акціонер зобов’язані забезпечити

дотримання встановленого законом режиму користування та розкриття інформації з обмеженим доступом» [7].

Зверніть увагу! Ці правила не стосуються ситуації, коли акціонер може обґрунтувати перед товариством належні причини для отримання документів (або їх копій) вдруге.

Право учасника на інформацію про діяльність корпоративного підприємства задовольняє законний інтерес такого учасника бути обізнаним про події, що відбуваються з юридичною особою, існування якої забезпечується його майновою участю.

Розкриття інформації інвестиційною фірмою (стаття 47 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»):

1. Інвестиційна фірма зобов'язана подавати звітні дані до Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку та розміщувати їх у базі даних особи, яка провадить діяльність з оприлюднення регульованої інформації від імені учасників ринків капіталу та професійних учасників організованих товарних ринків. До звітних даних включається інформація про всі вчинені поза організованими ринками капіталу правочини щодо емісійних цінних паперів таким обсягом:

а) найменування емітента цінних паперів і його ідентифікаційний код згідно з Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, код LEI (у разі наявності);

б) вид, тип, клас, форма існування та форма випуску цінних паперів;

в) код ISIN;

г) кількість цінних паперів за кожним правочином;

д) ціна цінних паперів;

е) дата вчинення правочину;

ж) інші відомості, які входять до складу звітних даних інвестиційної фірми, визначені Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

До інформації, що розміщується в базі даних особи, яка провадить діяльність з оприлюднення регульованої інформації від імені учасників ринків капіталу та професійних учасників організованих товарних ринків, не включають відомості про сторони правочинів.

2. Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку зобов'язана самостійно забезпечити існування та функціонування щонайменше однієї системи, яка створювала б умови для безпосереднього та прямого подання інвестиційною фірмою звітних даних до Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку.

3. Інвестиційна фірма зобов'язана подавати до Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку інформацію про укладення нею агентського договору.

4. Інвестиційна фірма зобов'язана подавати до Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку офіційним каналом зв'язку повідомлення про кожен випадок порушення пов'язаним агентом внутрішніх правил і процедур, встановлених інвестиційною фірмою в рамках провадження професійної діяльності на ринках капіталу [20].

Зверніть увагу! Відносини щодо реалізації права учасника на інформацію про корпоративне підприємство є водночас і корпоративними, й інформаційними, тобто повинні відповідати основним принципам інформаційних відносин, визначеним ст. 2 Закону України «Про інформацію», якими є: «гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації; свобода обміну інформацією; достовірність і повнота інформації; повнота і точність інформації; правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації; свобода вираження поглядів і переконань; захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя» [21].

Зауважимо! Загалом учасники задовольняють свій інтерес щодо отримання відомостей про діяльність корпоративного підприємства, по-перше, з відкритих джерел, по-друге, через особисте повідомлення учасника підприємством без попереднього запиту, а також через запити до підприємства щодо надання інформації.

Значне коло відомостей про корпоративне підприємство має режим відкритої інформації, яка оприлюднюється в обов'язковому порядку.

Зверніть увагу! Корпоративне підприємство в певних випадках повинно інформувати учасників з власної ініціативи.

Перелік відомостей, які корпоративне підприємство, незалежно від його виду, повинно надати на запит його учасника, а саме: протокол зборів засновників корпоративного підприємства (рішення одноосібного засновника); установчий документ корпоративного підприємства та зміни до нього; протоколи загальних зборів учасників; документи корпоративного підприємства, що регулюють діяльність його органів і зміни до них; положення про філії (представництва) корпоративного підприємства у разі їх створення (відкриття); протоколи засідань колегіальних органів корпоративного підприємства, накази та розпорядження одноосібних органів корпоративного підприємства та їх посадових осіб; корпоративні договори, укладені учасниками корпоративного підприємства; аудиторські висновки й результати надання інших аудиторських послуг; річну та квартальну фінансову звітність; документи звітності, що подаються відповідним державним органам; документи, пов'язані з випуском емісійних цінних паперів; документи, що підтверджують права корпоративного підприємства на майно; документи бухгалтерського обліку корпоративного підприємства; відомості про виплату учасникам дивідендів; інформацію про афілійованих осіб підприємства, про вчинення значних правочинів або правочинів, щодо вчинення яких є потреба, або про попереднє надання згоди на вчинення таких правочинів, осіб, зацікавлених у вчиненні правочинів із потребою, та обставини, існування яких створює потребу; судові рішення у спорах, пов'язаних зі створенням товариства, управлінням ним або участю в ньому, зокрема у справах про відшкодування корпоративному підприємству збитків, завданих посадовою особою такого корпоративного підприємства, а також судові акти щодо таких спорів, зокрема ухвали про відкриття провадження у справі та прийняття позовної заяви або заяви про зміну підстави або предмета раніше заявленого позову; документи, що засвідчують права на земельні ділянки; дані про структуру капіталу корпоративного підприємства та про придбання корпоративним підприємством власних часток; відомості про участь корпоративного підприємства в інших юридичних особах, статути створених товариством

унітарних підприємств і корпоративних підприємств, щодо яких підприємство здійснює вирішальний контроль; платіжні чи інші документи, які підтверджують внесення вкладу до корпоративного капіталу корпоративного підприємства, висновки про оцінку вартості негрошового вкладу; документи, на підставі яких визначена ринкова вартість майна корпоративного підприємства; звіти органів корпоративного підприємства; бюлетені, якими здійснювалося голосування на загальних зборах, якщо голосування здійснювалося бюлетенями; біографічні довідки (зокрема, професійні характеристики) членів наглядової ради (у разі її утворення) корпоративного підприємства (з урахуванням вимог законодавства про захист персональних даних), принципи їх добору, їхнє членство в наглядових радах інших суб'єктів господарювання із зазначенням, хто із членів наглядової ради є незалежним; інформація про структуру, принципи формування й розмір винагороди голови й членів виконавчого органу та членів наглядової ради корпоративного підприємства, зокрема компенсаційні пакети та додаткові блага, які вони отримують (або на отримання яких мають право) під час виконання посадових обов'язків, а також у зв'язку із звільненням; інші документи, передбачені законодавством, статутом корпоративного підприємства, рішеннями загальних зборів учасників, наглядової ради та виконавчого органу корпоративного підприємства.

Зауважимо! Розголошення інформації про акціонерне товариство завжди має двояке значення. З одного боку, система корпоративного управління має забезпечувати максимально повне й точне розкриття інформації з усіх важливих аспектів діяльності компанії, зокрема фінансове становище, результати діяльності, структуру власності й управління, з метою задоволення потреб акціонерів та інших зацікавлених сторін. З іншого боку, надмірна відкритість може стати причиною шкоди для акціонерного товариства, суперечити інтересам власників, управлінського персоналу та працівників, а також призвести до розкриття конфіденційної інформації та комерційної таємниці. Тому досягнення рівноваги між прозорістю й захищеністю інформації стає важливим механізмом управління корпорацією в умовах ринку [74, с. 208].

Відкрита інформація – це дані, призначені для вільного поширення серед широкого кола зацікавлених осіб. Перелік такої інформації визначається відповідно до законодавства та затверджується загальними зборами акціонерів за пропозицією наглядової ради. Правління корпорації зобов'язане надавати відкриту інформацію на запит зацікавлених сторін.

До інформації з обмеженим доступом належать конфіденційна, таємна та службова інформації.

Конфіденційна інформація – це дані, які не доступні для загального ознайомлення й розголошуються лише за рішенням керівництва корпорації відповідно до внутрішніх нормативних актів.

Таємна інформація – це дані, які не є державною таємницею, але їх розголошення може завдати шкоди інтересам корпорації. Перелік такої інформації визначається головою наглядової ради за підтримки голови виконавчого органу, який відповідає за її збереження.

Службова інформація може включати дані, які містяться в документах органів управління, що становлять внутрішню службову кореспонденцію, доповідні записки, рекомендації, пов'язані з розробкою стратегії діяльності організації або здійсненням контрольних функцій, процесом прийняття рішень, які попереджають публічне обговорення.

Товариство повинно забезпечувати достовірність інформації, яка надається, тобто таку, яка не містить помилок або викривлень, що можуть вплинути на рішення користувачів цієї інформації. Неточна інформація може призвести до прийняття неправильних рішень і завдати збитків як самому товариству, так і користувачам інформації. Для забезпечення достовірності інформації, яка надається товариством, потрібно:

1. Впровадження міжнародних стандартів бухгалтерського обліку.

2. Проведення незалежного зовнішнього аудиту.

3. Здійснення ефективного внутрішнього контролю щодо достовірності інформації.

Вимоги до інформації про діяльність корпоративного підприємства, призначеної для розкриття, подані на рисунку 1.3.

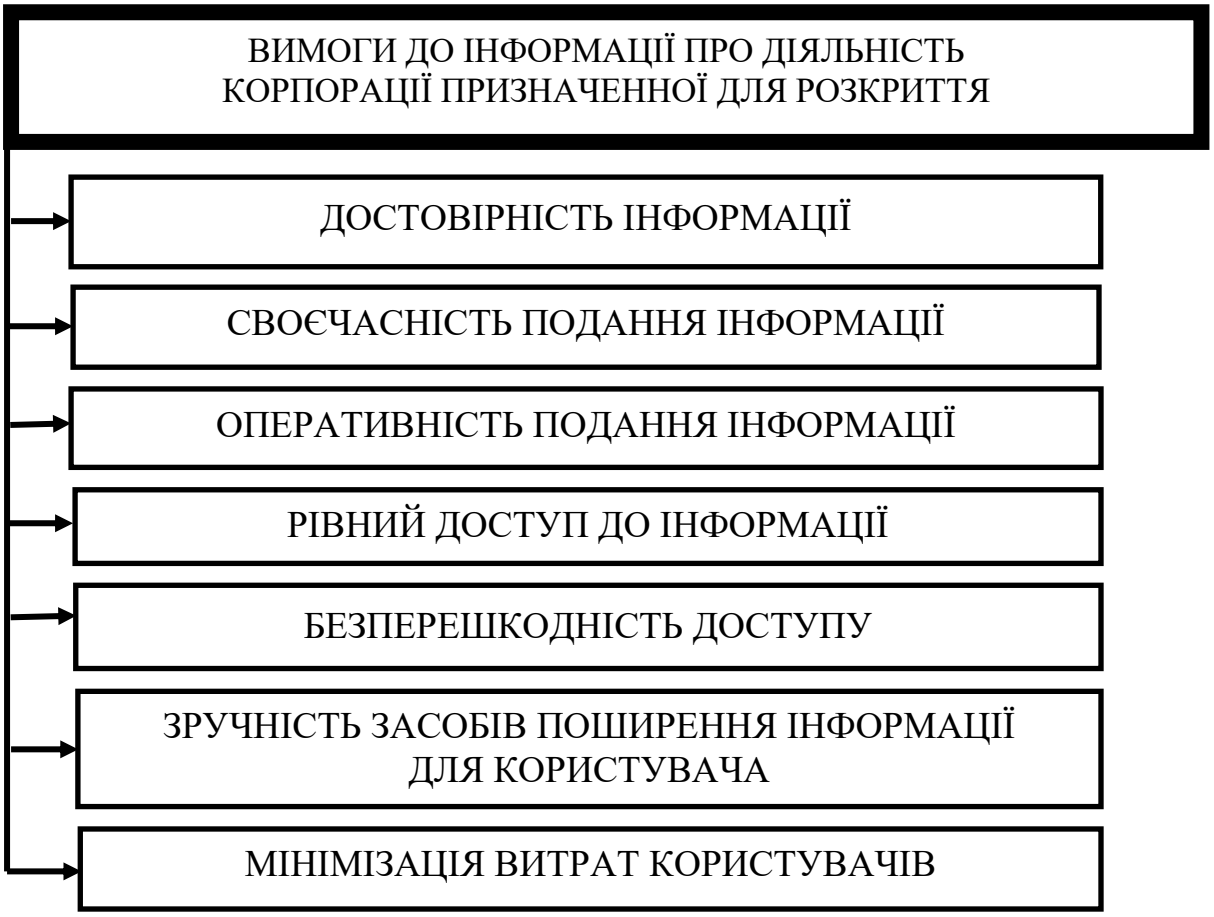

Рисунок 1.3 – Вимоги до інформації про діяльність корпоративного підприємства, призначеної для розкриття
Джерело: [53].

1.2.6. Корпоративні обов'язки

Корпоративний обов'язок – це обумовлена вимогами закону та локальними нормативно-правовими актами міру належної поведінки особи, частка якої визначена у статутному капіталі юридичної особи корпоративного типу.

З огляду на аналіз існуючих в законодавстві (Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Закон України «Про акціонерні товариства») норми можна виокремити такі групи корпоративних обов'язків учасників товариств:

– загальні – тобто такі, які властиві учасникам усіх видів господарських товариств;

– спеціальні – корпоративні обов'язки, пов'язані з особливостями певних видів господарських товариств;

– локальні – корпоративні обов'язки, передбачені установчими та локальними документами, які мають відношення до діяльності товариства.

Законодавцем виділено майнові обов'язки як особливий вид корпоративних обов'язків, тобто такі, які «пов'язані з внесенням вкладів у тому розмірі та тими засобами, які прописуються в статуті товариства» (п. 2 ч. 1 ст. 117 Цивільного кодексу України) [3]. Зокрема, цей обов'язок можна розділити на такі елементи:

– обов'язок робити – внески у разі створення товариства;

– обов'язок робити – внески під час збільшення статутного капіталу.

Зверніть увагу! Законодавство містить схожі переліки загальних обов'язків учасника (члена) для усіх організаційно-правових форм корпоративних підприємств (ст. 11 Закону України «Про господарські товариства», ст. 6 Закону України «Про товариства з обмеженою відповідальністю та товариства додатковою відповідальністю», ст. 117 Цивільного кодексу України, ст. 12 Закону України «Про кооперацію»), до яких входять:

1. Обов'язок виконувати рішення загальних зборів та інших органів управління підприємства. Рішення загальних зборів приймаються згідно з певною корпоративною процедурою, передбаченою законодавством, установчим документом відповідного корпоративного підприємства та інших локальних нормативних актів, і втілюють узгоджене волевиявлення учасників з конкретних питань діяльності підприємства. Інші органи підприємства формуються самими учасниками на загальних зборах або органами, сформованими учасниками в погодженому ними порядку. Отже, їх повноваження є похідними від прав учасників, що їх обрали, тому законодавець у більшості випадків не надає органам управління підприємства, крім загальних зборів, прав приймати рішення, які є обов'язковими для учасників.

2. Обов'язок виконувати свої зобов'язання перед корпоративним підприємством, зокрема і пов'язані з майновою участю, а також вносити вклади (оплачувати акції) у розмірі, порядку та засобами, передбаченими установчим документом. Формування майнової бази є життєво важливим питанням для корпоративного

підприємства: утворюючи підприємство або вступаючи до нього, учасники приймають зобов'язання щодо внесення вкладів (оплати акцій), виконання цих зобов'язань може бути критично важливим для діяльності підприємства. У будь-якому випадку виникнення прав учасника перебуває у зв'язку з прийняттям та виконанням зобов'язань, пов'язаних з майновою участю [19].

Важливі аспекти, які стосуються майнового корпоративного обов'язку в різних за формою товариствах:

– в акціонерному товаристві на кожного із засновників покладається обов'язок сплатити повну вартість придбаних засновником акцій саме до того моменту, коли будуть затверджені результати розміщення першого випуску акцій (ч. 2 ст. 12 Закону України «Про акціонерні товариства») [7];

– у командитних товариствах вкладники повинні внести не менше 25 % своїх вкладів на момент державної реєстрації такого товариства. Також Законом покладені обов'язки вносити й додаткові внески, а розмір і час, в які учасник повинен зробити такі внески, мають бути врегулюванні засновницьким договором;

– у товариствах з обмеженою відповідальністю покладається обов'язок на учасників сплатити не менше 50 % від суми, яка є їхніми вкладами, до того моменту, коли відбуватиметься державна реєстрація такого товариства;

– у товариствах з додатковою відповідальністю норма сплати вкладу є ідентичною з нормою, стосовно норми і для товариств з обмеженою відповідальністю [9].

Ці всі норми закріплені в Законі України «Про господарські товариства» (стст. 52, 65, 144 та 151).

Поміж цими загальними обов'язками для господарських товариств і виробничих кооперативів законодавство України також передбачає додаткові зобов'язання, які покладаються на учасників (членів) окремих або кількох організаційно-правових форм корпоративних підприємств.

Обов'язок не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства є передбаченим законом щодо всіх видів господарських товариств, але не застосовується до виробничих кооперативів. Перелік інформації, яка є

конфіденційною та/або комерційною таємницею, повинен бути визначений органом товариства, що має право приймати відповідні рішення. Учасники повинні бути ознайомлені з цим переліком.

Наведемо кілька обов'язків, які стосуються учасників повних товариств і командитних товариств:

– обов'язок утримуватися від конкуренції з товариством;

– обов'язок попередити всіх інших учасників товариства про намір вийти з товариства (цю дію потрібно виконати не пізніше ніж за три місяці);

– обов'язок учасника нести солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном, що передбачається законом;

– учасникам згаданих товариств забороняється бути одночасно учасниками в інших товариствах.

Учасники повних і повні учасники командитних товариств несуть додаткові обов'язки:

– не вчиняти без згоди інших учасників від свого імені та у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб правочини, що є однорідними з тими, які становлять предмет діяльності товариства» (ст. 70 Закону України «Про господарські товариства») [9];

– «солідарно з іншими учасниками (повними учасниками) відповідати за зобов'язаннями товариства усім своїм майном, на яке може бути звернене стягнення, незалежно від того, виникли ці борги до чи після вступу до товариства, зокрема відповідати за борги, які виникли до моменту вибуття учасника чи відступлення ним частки впродовж трьох років з дня затвердження звіту про діяльність товариства за рік, у якому він вибув з товариства (ст. 124 Цивільного кодексу України, ст. 74 Закону України «Про господарські товариства») [3; 9].

Учасники товариства додатковою відповідальністю «зобов'язуються у разі недостатності майна товариства додатково відповідати належним їм майном в однаковому для всіх учасників кратному до внеску кожного учасника розмірі, що встановлюється установчим документом» (ст. 151 Цивільного кодексу України, ст. 56 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю») [3; 6].

Джерелом додаткових обов'язків для учасників корпоративного підприємства може бути не лише законодавство, але й установчий документ. У випадку акціонерного товариства це також може бути договір, який укладається між акціонерами. Для товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю цим джерелом може бути корпоративний договір.

У положеннях чч. 1, 2 ст. 7 Закону України «Про товариства з обмеженою відповідальністю та додатковою відповідальністю» пропонується «забезпечити учасникам товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю значний простір для врегулювання відносин у сфері здійснення їх повноважень за допомогою договорів, а саме встановлюється, що корпоративний договір – це безвідплатний договір між усіма або декількома учасниками товариства про особливості реалізації прав та обов'язків учасників товариства» [6].

Положеннями Закону України «Про товариства з обмеженою відповідальністю та додатковою відповідальністю» встановлюється перелік регулятивних положень такого договору, який не є виключним, зокрема:

– зобов'язання реалізовувати в певний спосіб права та обов'язки учасників товариства та/або утримуватися від їх реалізації;

– обов'язок голосувати в певний спосіб на загальних зборах учасників;

– узгоджено вчиняти інші дії, пов'язані з управлінням товариства;

– особливості реалізації учасником товариства переважного права на придбання частки або частини частки іншого учасника товариства;

– обов'язок утримуватись від реалізації переважного права, погоджувати відчуження часток, утримуватися від відчуження часток до настання певних обставин тощо. У разі порушення корпоративного договору винна сторона має відшкодувати іншим сторонам завдані збитки і/або, якщо це передбачено договором, неустойку [6].

Корпоративний договір є безвідплатним і вчиняється в письмовій формі. Корпоративний договір, який не відповідає цим вимогам, є нікчемним» (ч. 1 ст. 7 Закону України «Про товариства з обмеженою відповідальністю та додатковою відповідальністю») [6].

Корпоративний договір може включати умови або процедури для визначення умов, за яких учасник може мати право чи бути зобов'язаним купити або продати свою частку у статутному капіталі (чи її певну частину). Також він може визначати ситуації, коли таке право або зобов'язання виникають.

Корпоративний договір (стаття 29 Закону України «Про акціонерні товариства»):

1. Договір, за яким акціонери товариства зобов'язуються реалізовувати свої права та повноваження в певний спосіб або утримуватися від їх реалізації, вчиняється в письмовій формі. Корпоративний договір може бути оплатним або безоплатним. Додатковими сторонами корпоративного договору також можуть бути саме акціонерне товариство та треті особи. Корпоративний договір, що не відповідає зазначеним вимогам, є нікчемним.

2. Дата укладення та строк дії корпоративного договору визначаються в договорі.

3. Корпоративний договір може передбачати умови або порядок визначення умов, на яких акціонер має право чи зобов'язаний купити або продати акції товариства, а також визначати випадки, коли таке право чи обов'язок виникає.

У разі якщо корпоративний договір передбачає обов'язок купити або продати акції товариства, але будь-яка із сторін ухиляється від обов'язку укласти договір купівлі-продажу акцій, інша сторона має право звернутися до суду з позовом про визнання договору купівлі-продажу акцій, укладеним на умовах, передбачених таким корпоративним договором, та про відшкодування збитків, заподіяних ухиленням від укладення такого договору купівлі-продажу акцій.

4. Корпоративний договір, який встановлює обов'язок акціонерів забезпечити голосування згідно із вказівками органів управління товариства, є нікчемним.

5. Зміст корпоративного договору не підлягає розкриттю і є конфіденційним, якщо інше не передбачено законом або договором.

Інформація про укладення корпоративного договору в публічному акціонерному товаристві повідомляється товариству однією із сторін договору впродовж трьох робочих днів з дня його

укладення. Публічне акціонерне товариство розкриває інформацію про наявність корпоративного договору в порядку, встановленому Законом України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» для розкриття особливої інформації про емітента.

Корпоративний договір, стороною якого є держава, територіальна громада, державне або комунальне підприємство чи юридична особа, в статутному капіталі якої 25 і більше відсотків акцій прямо чи опосередковано належать державі або територіальній громаді, оприлюднюється впродовж 10 днів з дня укладення договору засобом щодо розміщення на офіційному вебсайті відповідного органу державної влади, органу місцевого самоврядування, а також на вебсайті акціонерного товариства.

6. Договір, укладений стороною корпоративного договору на порушення такого корпоративного договору, є нікчемним, якщо інша сторона за договором знала або мала знати про таке порушення.

7. Сторони корпоративного договору можуть обрати право договору за умови дотримання положень Закону України «Про міжнародне приватне право».

8. Особа, яка, відповідно до корпоративного договору, набула право визначати варіант голосування на загальних зборах публічного акціонерного товариства за акціями такого товариства, зобов'язана повідомити товариству про набуття такого права, якщо в результаті такого набуття зазначена особа самостійно або разом із своєю афілійованою особою (особами) прямо чи опосередковано отримує можливість розпоряджатися пороговими значеннями пакетів акцій.

Таке повідомлення надсилається в порядку, встановленому статтею 92 Закону України «Про акціонерні товариства».

9. Особа, зобов'язана надіслати повідомлення відповідно до частини восьмої цієї статті, до дня надсилання такого повідомлення має право визначати варіант голосування лише за акціями, кількість яких не перевищує кількості акцій, що належали зазначеній особі до надсилання такого повідомлення. Усі акції, які належать зазначеній особі, враховуються під час визначення кворуму загальних зборів акціонерів [7].

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення корпоративних прав у суб'єктивному та об'єктивному розумінні.

2. Назвіть та охарактеризуйте підстави для набуття особою корпоративних прав.

3. Приведіть класифікацію корпоративних прав.

4. Охарактеризуйте суб'єкти корпоративного права.

5. Назвіть ознаки, переваги та недоліки акціонерного товариства.

6. Поясніть правову природу майнових корпоративних прав.

7. Дайте визначення та сутнісну характеристику терміна «дивіденди».

8. Розкрийте зміст переважних майнових корпоративних прав на придбання корпоративних паїв (часток).

9. Назвіть вимоги до інформації про діяльність корпоративного підприємства, призначеної для розкриття.

10. Назвіть та охарактеризуйте корпоративні обов'язки.

Тести для самоконтролю

1. ……. права – це право власності на частку (пай) у статутному фонді (капіталі) юридичної особи, зокрема права на управління, отримання відповідної частки прибутку такої особи, отримання інформації про діяльність цієї особи, а також частки активів у разі її ліквідації відповідно до чинного законодавства:

а) приватні;

б) державні;

в) колективні;

г) корпоративні.

2. Акціонерне товариство – це:

а) господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями;

б) товариство, що має статутний фонд, розділений на частки, розмір яких визначається установчими документами. Учасники товариства несуть відповідальність у межах їх вкладів;

в) товариство, всі учасники якого займаються спільною підприємницькою діяльністю та несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном;

г) товариство, статутний фонд якого поділено на частки визначених установчими документами розмірів. Учасники такого товариства відповідають за його боргами своїми внесками до статутного фонду, а за недостатністю цих сум – додатково належним їм майном в однаковому для всіх учасників кратному розмірі до внеску кожного учасника.

3. Товариство з обмеженою відповідальністю – це:

а) товариство, статутний фонд якого поділено на частки визначених установчими документами розмірів. Учасники такого товариства відповідають за його боргами своїми внесками до статутного фонду, а за недостатністю цих сум – додатково належним їм майном в однаковому для всіх учасників кратному розмірі до внеску кожного учасника;

б) товариство, що має статутний фонд, розділений на частки, розмір яких визначається установчими документами. Учасники товариства несуть відповідальність у межах їх вкладів;

в) господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями;

г) товариство, всі учасники якого займаються спільною підприємницькою діяльністю та несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном.

4. Закон України «Про акціонерні товариства» було ухвалено у:

а) 2006 р.;

б) 2008 р.;

в) 2014 р.;

г) 2022 р.

5. Товариство з додатковою відповідальністю – це:

а) товариство, всі учасники якого займаються спільною підприємницькою діяльністю та несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном;

б) товариство, що має статутний фонд, розділений на частки, розмір яких визначається установчими документами. Учасники товариства несуть відповідальність у межах їх вкладів;

в) товариство, статутний фонд якого поділено на частки визначених установчими документами розмірів. Учасники такого товариства відповідають за його боргами своїми внесками до статутного фонду, а за недостатністю цих сум – додатково належним їм майном в однаковому для всіх учасників кратному розмірі до внеску кожного учасника;

г) господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями.

6. Товариство, всі учасники якого займаються спільною підприємницькою діяльністю і несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном, називається:

а) повним;

б) командитним;

в) публічним;

г) приватним.

7. Які виділяють типи акціонерних товариств:

а) відкриті;

б) публічні;

в) закриті;

г) повні.

8. Які виділяють типи акціонерних товариств:

а) відкриті;

б) закриті;

в) командитні;

г) приватні.

9. Частина прибутку (платіж), що проводиться на користь власника (довірених осіб власника) корпоративних прав, емітованих юридичною особою внаслідок розподілу частини її прибутку:

а) дивіденд;

б) відсоток;

в) кредит;

г) дохід.

10. Господарські товариства, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави, сплачують до Державного бюджету України дивіденди в строк не пізніше …….. року, що настає за звітним:

а) 1 квітня;

б) 1 травня;

в) 1 червня;

г) 1 липня.

Тема 1.3
Управління корпоративним капіталом та відносини власності

1.3.1. Сутність корпоративної власності.

1.3.2. Формування статутного капіталу підприємств корпоративного типу.

1.3.3. Вклади до статутного капіталу корпоративних підприємств.

1.3.1. Сутність корпоративної власності

На основі ринкового регулювання економіки в усіх промислово розвинених країнах лежить управління корпоративною власністю. Власність використовується учасниками ринкових відносин як засіб прямого та непрямого впливу на економіку країни загалом.

Корпоративна власність, яка є високорозвиненою формою ринкового підприємництва, була механічно перенесена (трансплантована) в неринкове середовище. Це фактично призвело до дискредитації такої власності через нестандартну поведінку акціонерних підприємств з точки зору загальноприйнятих принципів економічної теорії [62, с. 59].

Термін «корпоративна власність» виник у зв'язку з розвитком організаційних структур, які дозволяють швидко й ефективно залучати потрібний обсяг доступних фінансових ресурсів у виробничий процес.

Корпоративна власність – це трансформація активів корпорації (власного та позикового капіталу) в корпоративну власність, яка в процесі функціонування забезпечує збереження або нарощування вартості акціонерного капіталу як результат досягнення основної мети корпоративного управління [36, с. 226].

Корпоративною власністю є лише частина тієї сукупності відносин, які визначають процес отримання прибутку. Кожний із

суб'єктів виробничого процесу претендує на частину продукту, виробленого як грошовим капіталом, так і працею, природними ресурсами. Збалансована компенсація витрат та інтересів кожного з власників певного ресурсу веде до деякої оптимальної, «рівноважної» системи участі в підсумках виробничого процесу [54, с. 116].

Корпоративна власність становить ключову систему відносин економічної власності між власниками акціонерних компаній і вищими та середніми менеджерами, з одного боку, і дрібними акціонерами – з іншого, стосовно розширення масштабів у сфері прямого виробництва належностей акціонерної власності та здійснення розподілу її результатів у сфері торгівлі й розподілу [69, с. 4].

Зверніть увагу! У цьому визначенні корпоративна (акціонерна) власність визначена як найважливіша підсистема, оскільки на акціонерних підприємствах у розвинених країнах світу створюється 90 % від загального обсягу валового внутрішнього продукту, тоді як українські акціонерні підприємства становлять близько 70 % від загальної кількості підприємств (про точні показники створення валового внутрішнього продукту на цих підприємствах відомостей немає) [69, с. 4].

Корпоративна власність відрізняється від інших видів власності через кілька особливостей. По-перше, вона виникає під час створення товариства. По-друге, корпоративна власність представлена у формі статутного капіталу акціонерного товариства, який є основою всієї корпоративної організації. По-третє, статутний капітал розділяється на певну кількість акцій з однаковою номінальною вартістю. Четверта особливість корпоративної власності полягає в тому, що як акціонерний капітал, так і інші активи належать товариству як юридичній особі та не є спільною або частковою власністю його акціонерів.

Для ефективного управління корпоративною власністю важливо збалансувати юридичне поняття власності з організаційною структурою та врахувати економічні аспекти управління (рис. 1.4).

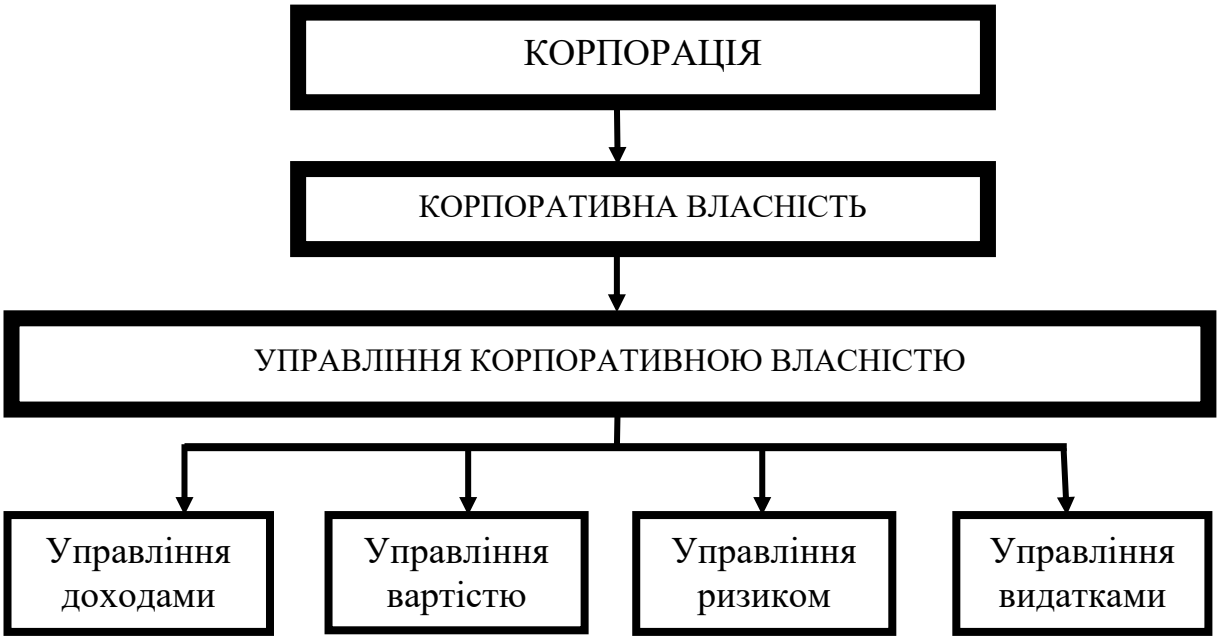

Рисунок 1.4 – Економічні аспекти управління корпоративною власністю

Джерело: [54].

З цієї точки зору потрібно виділити поняття «об'єкт корпоративної власності», який варто розглядати як точку докладання різних управлінських дій корпорації.

Для будь-якого об'єкта власник завжди має бути персоніфікований. Саме він спочатку визначає характер управління певним об'єктом і за його рішенням частина або всі функції можуть бути передані іншим фізичним або юридичним особам. На нього також лягає відповідальність утримання об'єкта власності.

Механізм управління корпоративною власністю може бути розглянутий як замкнутий цикл управління, що включає послідовні етапи виконання основних функцій менеджменту: планування, організація, мотивація та контроль [36, с. 225] (додаток Г).

Формування реальних стратегій управління корпоративною власністю має базуватися на принципах ефективного менеджменту та враховувати основні норми цивільного й господарського законодавства. Практичне втілення цих завдань одночасно може стати перевіркою створених механізмів управління, які функціонують у рамках єдиного замкнутого циклу управління [54, с. 119] (рис. 1.5).

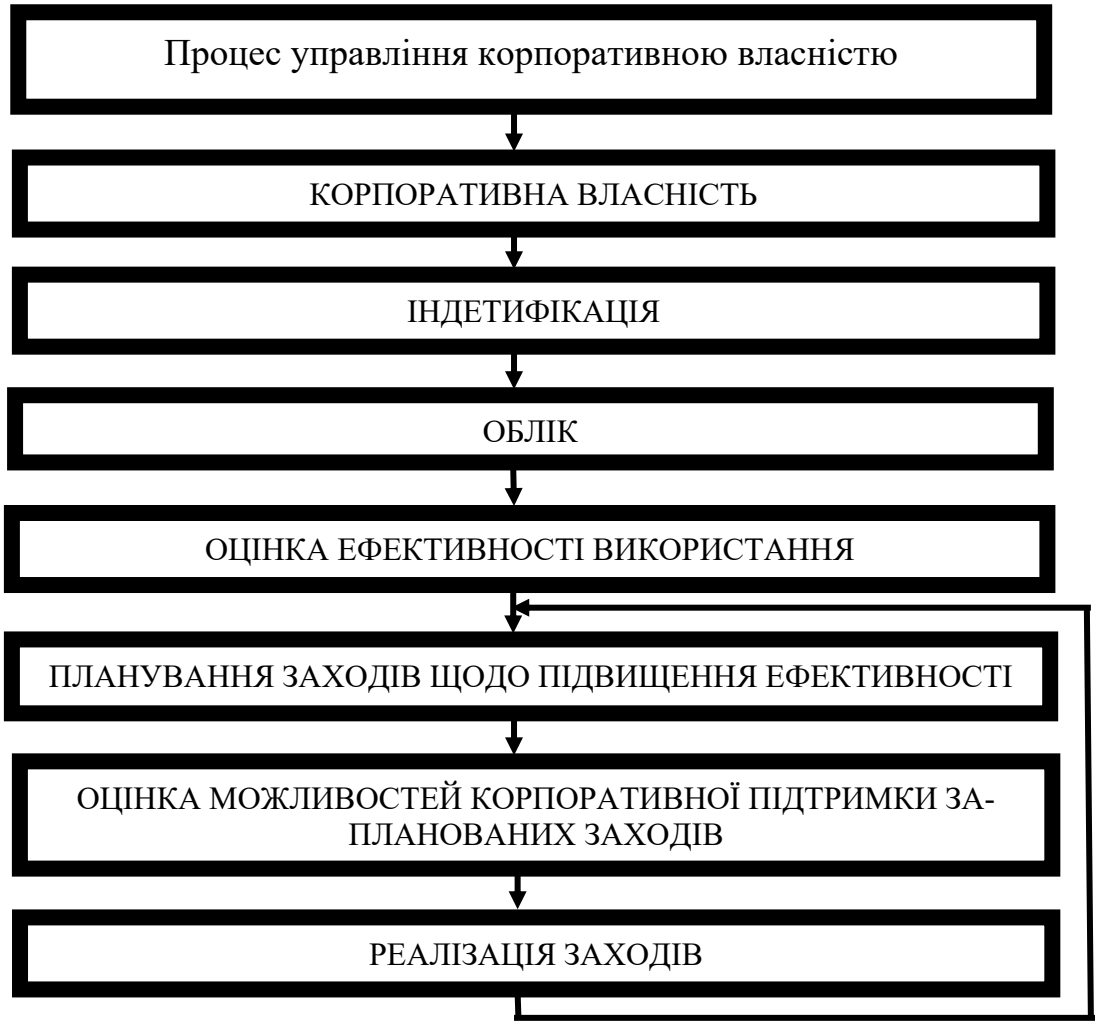

Рисунок 1.5 – Процес управління корпоративною власністю
Джерело: [54].

На етапі формування корпорації права власності визначаються за обсягами капіталовкладень, що визначаються відповідно до їх еквівалента у грошовій формі. Водночас збереження та зростання цінності акціонерного капіталу залежить від якості його управління [36, с. 226] (додаток Д).

Корпоративну власність можна класифікувати за декількома ознаками: за видами корпоративної власності, за сферою діяльності, за рівнем ліквідності, за ступенем індустріалізації, за часткою акцій, що перебувають у власності корпорації, за участю на ринку виробленої продукції (додаток Е).

Залежно від виду корпоративну власність можна розділити на нерухому, рухому, інформаційну, на результати інтелектуальної діяльності та інші види.

За ступенем ліквідності можна класифікувати корпоративну власність на такі категорії: низьколіквідні об'єкти, які, наприклад, мають акції з темпами зростання курсової вартості меншими за індекс рівня інфляції або рівними йому; стабільні, середньоризиковані об'єкти; високоліквідні об'єкти, як-от акції компаній «blue chips», які характеризуються найвищою ліквідністю на ринку цінних паперів.

За часткою акцій, які належать корпорації, можна виділити: 100 % власності в корпорацій або унітарних підприємств; кваліфіковану більшість акцій (75 % + 1 акція); контрольний пакет акцій (50 % + 1 акція); блокуючий пакет акцій (25 % + 1 акція).

За ступенем індустріалізації об'єкти поділяються на промислові, агропромисловий комплекс та невиробничі.

За участю на ринку продукції можна розрізняти монопольну власність (займає більше 35 % ринку продукції) та немонопольну.

Продаж корпоративної власності може відбуватись через реалізацію активів або акцій компанії. Продаж активів може бути матеріальним або нематеріальним. Матеріальні активи містять грошові кошти, запаси, інвестиції, будівлі, обладнання та земельні ділянки. Нематеріальні активи охоплюють патенти, авторські права, інтелектуальну власність, goodwill та клієнтські бази. Продаж матеріальних активів може бути несприятливим для продавця через високі податки. Нематеріальні активи підлягають оподаткуванню за ставкою податку на прибуток.

1.3.2. Формування статутного капіталу підприємств корпоративного типу

Статутний капітал є умовою функціонування й економічною основою фінансово-господарської діяльності акціонерних товариств, товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю.

Основна роль статутного капіталу полягає в регулюванні власницьких відносин. Визначена в установчих документах сума статутного капіталу не може бути меншою за вимогами законодавства. У випадках коли законодавство не передбачає обов'язкової реєстрації внесків засновників, статутний капітал може бути відсутнім [35, с. 370].

Термін «статутний капітал» використовується у господарському, цивільному та податковому законодавстві, а також у сучасному бухгалтерському обліку. Зазвичай він описується як сума внесків, зафіксованих у статутних документах та оцінених учасниками, які об'єдналися для створення товариства. Ці внески можуть бути як грошовими, так і майновими і слугують для забезпечення діяльності товариства. Деякі фахівці вважають, що в сучасних умовах статутний капітал потрібний переважно для оплати витрат, пов'язаних з офіційною реєстрацією.

Статутний капітал безпосередньо пов'язаний з корпоративними правами, бо, згідно зі ст. 167 Господарського кодексу України, «ці права належать учасникам корпоративного підприємства відповідно до їх частки у статутному капіталі. Отже, у понятті статутного капіталу зосереджено обліково бухгалтерський підхід з правовим аспектом і через нього простежується зв'язок між правовим режимом майна учасників, яке вноситься ними як вклади / оплата акцій під час створення корпоративного підприємства, майна цього підприємства та корпоративних прав учасників корпоративного підприємства» [2].

Зверніть увагу! По-перше, статутний капітал формується за допомогою внесення учасниками вкладів у грошовій або майновій формі. По-друге, статутний капітал відображає майно корпоративного підприємства. Наприклад, коли учасник вирішує покинути товариство з обмеженою відповідальністю, він отримує компенсацію не за вартість своєї частки в статутному капіталі, а за частину майна, пропорційну його частці. Такі самі розрахунки проводяться у разі смерті учасника з його правонаступниками. По-третє, в статутному капіталі всіх товариств, крім акціонерних, визначаються частки учасників, які представляють майнові права, оскільки їх можна передавати від одного власника до іншого.

Законодавче визначення терміна «статутний капітал» містить Закон України «Про акціонерні товариства». Він визначає статутний капітал як «капітал товариства, що утворюється із суми номінальної вартості всіх розміщених акцій товариства» [7].

Статутний капітал корпоративного підприємства формується із вкладів його засновників та учасників. «Таким вкладом до статутного капіталу господарського товариства можуть бути

гроші, цінні папери, інші речі або майнові чи інші відчужувані права, що мають грошову оцінку, якщо інше не встановлено законом» (стаття 13 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю») [6].

Товариство з обмеженою відповідальністю є найбільш поширеною організаційно-правовою формою господарських підприємств в Україні. Це пояснюється зручністю механізмів управління такими товариствами та їх відповідністю потребам малого та середнього бізнесу. Формування статутного капіталу є обов'язковим етапом у створенні товариства з обмеженою відповідальністю.

Зверніть увагу! До 2018 року в Україні відсутній був єдиний кодекс або спеціальний закон, який би чітко визначав правовий статус товариств з обмеженою відповідальністю загалом і статутного капіталу таких товариств зокрема.

Ситуація змінилася з ухваленням Закону України від 06.02.2018 № 2275-VIII «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [6], який більш детально регулює питання створення та діяльності товариств з обмеженою відповідальністю, – окрема його глава (III) присвячена питанням статутного капіталу та вкладів учасників.

Статутний капітал є сукупністю різних цінностей, які учасники погодилися віддати товариству з обмеженою відповідальністю для використання останнім у господарській діяльності.

Відповідно до ч. 1 ст. 13 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [6], згідно з якою «вкладом учасника товариства можуть бути гроші, цінні папери, інше майно, якщо інше не встановлено законом» [6].

Згідно із ч. 1 ст. 190 Цивільного кодексу України «майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки» [3].

Відповідно до частини другої статті 13 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» «товариство не може надавати позику для оплати вкладу учасника або поруку за позиками, кредитами, наданими третьою особою для оплати його вкладу» [6].

Зверніть увагу! Майнові права, що виникають у відносинах позики товариства з його засновником на підставі цінного паперу, як-от вексель, не можуть бути враховані як внесок до статутного капіталу господарського товариства.

Однак законодавство не забороняє формування статутного капіталу за допомогою внесення грошових коштів, одержаних учасником у формі поворотної фінансової допомоги, яка не надходить від самого товариства, а від іншої особи.

У ст. 86 Господарського кодексу України закріплено заборону використовувати для формування статутного (складеного) капіталу товариства такі об'єкти:

– бюджетні кошти;

– майно державних (комунальних) підприємств, яке, відповідно до закону (рішення органу місцевого самоврядування), не підлягає приватизації;

– майно, що перебуває в оперативному управлінні бюджетних установ, якщо інше не передбачено законом [2].

Так, керуючись загальними положеннями цивільного законодавства (ст. 178 Цивільного кодексу України), «не можуть бути внесками об'єкти цивільних прав, перебування яких у цивільному обороті не допускається (об'єкти, вилучені із цивільного обороту), а також об'єкти, які можуть належати лише певним учасникам обороту чи перебування яких у цивільному обороті допускається за спеціальним дозволом (об'єкти, обмежено оборотоздатні)» [3].

Перед формуванням статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю засновники повинні переконатися, що їхні майбутні внески не входять до категорії об'єктів, які, згідно із законодавством, не можуть бути враховані як складові статутного капіталу такого товариства.

У ст. 12 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» закріплено, що «розмір статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю складається з номінальної вартості часток його учасників, виражених у національній валюті України, та водночас прописано, що розмір частки учасника товариства у статутному капіталі товариства може додатково визначатися у відсотках» [6].

Погоджений засновниками розмір статутного капіталу повинен бути закріплений в установчому документі – статуті товариства з обмеженою відповідальністю (ч. 4 ст. 57 Господарського кодексу України) [2].

Статтею 14 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» установлено, що «кожен учасник товариства має повністю внести свій вклад упродовж 6 місяців із дати державної реєстрації товариства з обмеженою відповідальністю, якщо інше не передбачено статутом». Відповідні положення можуть бути внесені до статуту, змінені або виключені з нього одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких узяли участь усі учасники товариства.

Вартість вкладу кожного учасника товариства повинна бути не менша за номінальну вартість його частки [6].

Доказом факту внесення майна до статутного капіталу можуть бути різноманітні документи, як-от акт приймання-передачі майна, вручення коносамента або інші товарно-розпорядчі документи. Однак, оскільки право власності на нерухомість виникає лише з моменту державної реєстрації, якщо як внесок засновника вказано будівлю або земельну ділянку, датою внесення відповідного майна до статутного капіталу буде вважатиметься дата внесення запису про зміну власника до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Свій внесок до статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю мають зробити всі його учасники.

Зверніть увагу! Ухвалювати рішення про збільшення статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю «дозволено лише після внесення всіма його учасниками вкладів повним обсягом. Збільшення статутного капіталу товариства, яке володіє часткою у власному статутному капіталі, не допустимо» (чч. 1, 2 ст. 16 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю») [6].

Статутний капітал товариства з обмеженою відповідальністю може бути збільшений як за допомогою додаткових вкладів (учасників та/або третіх осіб), так і за рахунок нерозподіленого прибутку.

У разі збільшення статутного капіталу за рахунок додаткових вкладів номінальна вартість частки учасника товариства може бути збільшена на суму, що дорівнює або менша за вартість додаткового вкладу такого учасника (ч. 3 ст. 16 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю») [6]. «Під час збільшення статутного капіталу за рахунок нерозподіленого прибутку товариства без залучення додаткових вкладів склад учасників товариства та співвідношення розмірів їхніх часток у статутному капіталі не змінюються» (ч. 2 ст. 17 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю») [6].

Розглянемо особливості формування статутного капіталу товариства на двох етапах: на початковому етапі створення компанії та в разі збільшення статутного капіталу [61].

1. Формування статутного капіталу товариства на етапі його створення. Під час створення товариства засновники визначають розмір статутного капіталу та розподіляють частки у цьому капіталі між учасниками. Це рішення засновників товариства підлягає державній реєстрації. Згідно з українським законодавством кожен учасник товариства має повністю внести свій вклад упродовж шести місяців з моменту державної реєстрації товариства. Однак статут може встановлювати інший термін для внесення вкладу. Отже, на момент створення та реєстрації товариства розмір статутного капіталу та частки в ньому учасників є лише декларованими, але фактично невнесеними.

Які можуть бути наслідки, якщо учасник не внесе або не повністю внесе свій вклад до статутного капіталу на етапі заснування товариства?

У випадку прострочення внесення вкладу або його частини виконавчий орган товариства повинен надіслати учасникові письмове попередження про це. Це повідомлення має включати інформацію про заборгованість, а також наданий додатковий строк для внесення коштів. Тривалість цього додаткового строку, який не може перевищувати 30 днів, встановлюється виконавчим органом товариства або зазначається в статуті.

У випадку якщо учасник не погашає заборгованість упродовж наданого строку, виконавчий орган товариства зобов'язаний скликати загальні збори учасників. На цих зборах може ухвалюватися одне з таких рішень:

– виключення боржника із складу учасників товариства;

– зменшення розміру статутного капіталу на величину невнесеної частки;

– перерозподіл невнесеної частки між іншими учасниками без зміни загального розміру статутного капіталу, водночас зобов'язання повинні взяти на себе відповідні учасники;

– ліквідація товариства.

Згідно з частиною 3 статті 15 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» «голоси, що припадають на частку учасника, який має заборгованість перед товариством, не враховуються під час визначення результатів голосування для ухвалення рішення з вищезазначених питань» [6].

Зверніть увагу! Насамперед такі вимоги 15 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [6] є логічними та справедливими, оскільки мають за мету забезпечити виконання учасниками своїх обов'язків щодо формування статутного капіталу. Проте ст. 15 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [6] не дає відповіді не окремі практичні питання, які можуть виникнути в процесі формування статутного капіталу на етапі створення статутного капіталу. Наприклад, як повинне діяти товариство, якщо всі учасники не внесли свої вклади до статутного капіталу вчасно? За такої редакції частини 3 статті 15 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [6] усі учасники товариства позбавлені права брати участь у голосуванні з вищезазначених питань порядку денного. Така ситуація виникає і в тому випадку, коли товариство має лише одного учасника, який не вніс повністю свій вклад до статутного капіталу впродовж строки, визначених статутом або законом. Вважаємо, що було б більш справедливо, якби Закон надавав учасникам право голосу з цих питань у пропорції до їхніх фактичних внесків до статутного капіталу. Крім того, за існуючих правил формування статутного

капіталу, якщо мажоритарний учасник товариства не сплатив свій вклад повністю, його може бути виключено міноритарним учасником, який хоча й має меншу частку в статутному капіталі й фактично зробив менший внесок, але сплатив його повністю.

Згідно з поточною редакцією Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [6], якщо товариство не може або не бажає ухвалювати рішення з питань, зазначених у частині 2 статті 15 цього Закону, щоб формально не порушити терміни внесення вкладів до статутного капіталу, воно може, керуючись частиною 1 статті 14 цього Закону, ухвалити одностайне рішення загальних зборів учасників. У цьому рішенні повинні брати участь усі учасники товариства. Це дозволяє продовжити термін для формування статутного капіталу. Водночас у законі не встановлені обмеження щодо того, яким має бути максимальний строк для внесення вкладів учасниками до статутного капіталу.

Однак не треба забувати і про негативні наслідки невнесення повністю учасником свого вкладу до статутного капіталу. Згідно із Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» «товариство не має права виплачувати дивіденди учаснику, який повністю або частково не вніс свій вклад». Також зазначимо, що «учасник товариства має право відчужити свою частку (частину частки) у статутному капіталі лише в тій частині, в якій вона є оплаченою» [6].

2. Збільшення статутного капіталу товариства. Під час функціонування товариства часто виникають ситуації, коли треба розширити розмір статутного капіталу. Це може стати потрібним для збільшення обсягу доступних коштів або для прийняття нових учасників до складу товариства. Важливо пам’ятати, що розмір статутного капіталу може бути збільшений лише після того, як всі учасники товариства внесли свої вклади повним обсягом. Також заборонено збільшувати статутний капітал товариства, яке вже має частку у власному статутному капіталі.

Законодавство передбачає два методи збільшення статутного капіталу товариства:

1. За рахунок нерозподіленого прибутку (без додаткових внесків).

2. За рахунок додаткових внесків учасників та/або третіх осіб.

У випадку ухвалення рішень загальними зборами про збільшення та державну реєстрацію статутного капіталу за рахунок нерозподіленого прибутку товариства без залучення додаткових внесків важливо мати на увазі, що у такому випадку заборонено змінювати склад учасників товариства та співвідношення розмірів їхніх часток у статутному капіталі.

3. Збільшення статутного капіталу за допомогою додаткових внесків. Учасники товариства можуть розширити статутний капітал за допомогою додаткових внесків від учасників або третіх осіб, ухваленим загальними зборами учасників.

Процес збільшення статутного капіталу за допомогою додаткових внесків складається з двох етапів.

На першому етапі загальні збори учасників ухвалюють рішення щодо збільшення розміру статутного капіталу за допомогою додаткових внесків. Це рішення повинне містити таку інформацію:

– загальну суму збільшення статутного капіталу товариства;

– коефіцієнт, який визначає відношення суми збільшення до розміру частки кожного учасника в статутному капіталі;

– запланований обсяг статутного капіталу;

– строк для внесення додаткових внесків учасниками, який не може перевищувати один рік.

Згідно із Законом учасники товариства мають пріоритетне право на внесення додаткового внеску в межах збільшення статутного капіталу, пропорційно їхній частці в статутному капіталі. Однак статутом або рішенням загальних зборів учасників, у яких брали участь усі учасники товариства, може бути встановлено можливість внесення додаткових внесків без дотримання пропорційних часток у статутному капіталі або право лише певних учасників вносити додаткові внески. Також може бути усунутий етап внесення додаткових внесків тільки для учасників, які мають пріоритетне право.

На наступному етапі впродовж одного місяця після закінчення строку для внесення додаткових вкладів загальні збори учасників мають ухвалити рішення щодо таких питань:

– схвалення результатів внесення додаткових вкладів учасниками товариства та/або третіми особами;

– схвалення розмірів часток учасників товариства та їх номінальної вартості з урахуванням фактично внесених ними додаткових вкладів;

– схвалення збільшеного обсягу статутного капіталу товариства.

Лише після ухвалення рішення про схвалення збільшеного обсягу статутного капіталу товариство може розпочати державну реєстрацію цього збільшення статутного капіталу.

Згідно із статтею 34 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» «рішення загальними зборами учасників товариства з питання зміни розміру статутного капіталу ухвалюється голосами трьох четвертей усіх учасників товариства, а з питання про перерозподіл часток між учасниками товариства – одностайно всіма учасниками товариства, які мають право голосу з відповідних питань» [6].

Під час створення товариства та формування його статутного капіталу варто використовувати додаткові механізми, які надає Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю, а саме:

– договір про створення товариства. Договором про створення товариства можна встановлювати порядок заснування товариства, умови здійснення спільної діяльності щодо створення товариства, розмір статутного капіталу, частку в статутному капіталі кожного з учасників, строки та порядок внесення вкладів, відповідальність за невнесення вкладу до статутного капіталу та інші умови;

– корпоративний договір. Корпоративний договір регулює взаємовідносини між учасниками товариства. За умовами корпоративного договору учасники товариства можуть взяти на себе зобов’язання реалізовувати свої права та повноваження у такий спосіб або утримуватися від їх реалізації. Зокрема, ним можна врегулювати порядок внесення додаткових вкладів до статутного капіталу учасниками товариства, відповідальність за невнесення додаткового вкладу до статутного капіталу та порядок голосування на загальних зборах [6].

Статутний і власний капітал акціонерного товариства (стаття 16 Закону України «Про акціонерні товариства»).

1. Мінімальний розмір статутного капіталу акціонерного товариства становить 200 розмірів мінімальної заробітної плати з огляду на розмір мінімальної заробітної плати, що діє на день створення (реєстрації) акціонерного товариства.

2. Якщо чисті активи акціонерного товариства за даними останньої річної фінансової звітності становлять менше 50 % розміру зареєстрованого статутного капіталу або знизилися більш ніж на 50 % порівняно з тим самим показником станом на кінець попереднього року, наглядова рада або рада директорів товариства впродовж трьох місяців з дати затвердження такої фінансової звітності зобов'язана здійснити всі дії, пов'язані з підготовкою та проведенням загальних зборів, до порядку денного яких вносяться питання про заходи, які мають бути вжиті для покращення фінансового стану товариства, про зменшення статутного капіталу товариства або про ліквідацію товариства, а також про розгляд звіту виконавчого органу за наслідками зменшення власного капіталу товариства та затвердження заходів за результатами розгляду зазначеного звіту.

У разі порушення обов'язку, передбаченого абзацом першим цієї частини, та визнання акціонерного товариства банкрутом до закінчення трирічного строку з дня зниження вартості чистих активів, зазначеного в абзаці першому цієї частини, всі члени наглядової ради або ради директорів, які обіймали відповідні посади в період невиконання передбаченого абзацом першим цієї частини обов'язку, солідарно несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями товариства.

Члени виконавчого органу, які не повідомили наглядову раду або раду директорів про зниження вартості чистих активів товариства, зазначене в абзаці першому цієї частини, солідарно несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями товариства у разі визнання його банкрутом до закінчення трирічного строку з дня зниження вартості чистих активів.

Члени наглядової ради або ради директорів, члени виконавчого органу, які доведуть, що не знали і не мали знати про таке зниження вартості чистих активів акціонерного товариства або

голосували за рішення про скликання загальних зборів акціонерів у зв'язку із зниженням вартості чистих активів товариства, звільняються від відповідальності за порушення зазначеного обов'язку.

3. Порядок збільшення (зменшення) розміру статутного капіталу акціонерного товариства встановлюється Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

4. Статутом акціонерного товариства може бути передбачено створення спеціального фонду для виплати дивідендів за привілейованими акціями. Порядок формування та використання такого фонду встановлюється Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

5. Акціонерним товариством можуть створюватися інші додаткові та спеціальні фонди. Акціонери товариства можуть робити додаткові внески до додаткового капіталу й спеціальних фондів товариства без зміни кількості належних їм акцій та їх номінальної вартості [7].

Збільшення статутного капіталу акціонерного товариства (стаття 17 Закону України «Про акціонерні товариства»).

1. Розмір статутного капіталу акціонерного товариства збільшується засобом щодо підвищення номінальної вартості акцій або додаткової емісії акцій існуючої номінальної вартості в порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів і фондового ринку.

Рішення про збільшення розміру статутного капіталу й внесення відповідних змін до статуту акціонерного товариства ухвалюється загальними зборами, крім випадків, передбачених Законом України «Про акціонерні товариства».

У разі погашення конвертованих облігацій товариства рішення про збільшення розміру статутного капіталу та внесення відповідних змін до статуту акціонерного товариства ухвалюється наглядовою радою або радою директорів товариства.

Рішення про емісію акцій розміщується в базі даних особи, яка провадить діяльність з оприлюднення регульованої інформації від імені учасників ринків капіталу та професійних учасників організованих товарних ринків (для приватного акціонерного

товариства, 100 % акцій якого прямо або опосередковано належать одній особі, крім товариства, 100 % акцій якого прямо або опосередковано належать державі, на вебсайті такого товариства), не пізніше дати оприлюднення протоколу загальних зборів, на яких ухвалено рішення про емісію акцій, відповідно до вимог статті 57 Закону України «Про акціонерні товариства».

2. Акціонерне товариство має право збільшувати розмір статутного капіталу після реєстрації звітів про результати емісії всіх попередніх випусків акцій.

3. Збільшення розміру статутного капіталу акціонерного товариства із залученням додаткових внесків здійснюється за допомогою додаткової емісії акцій.

4. Збільшення розміру статутного капіталу акціонерного товариства без залучення додаткових внесків здійснюється засобом щодо підвищення номінальної вартості акцій.

Збільшення розміру статутного капіталу акціонерного товариства у разі наявності на дату прийняття такого рішення викуплених товариством або в інший спосіб набутих акцій не допускається.

5. Обов'язковою умовою збільшення розміру статутного капіталу акціонерного товариства є відповідність розміру статутного капіталу після його збільшення вимогам, передбачених частиною першою статті 16 Закону України «Про акціонерні товариства», на дату реєстрації змін до статуту акціонерного товариства [7].

Зменшення розміру статутного капіталу акціонерного товариства (стаття 18 Закону України «Про акціонерні товариства»).

1. Розмір статутного капіталу акціонерного товариства зменшується в порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, засобом щодо зменшення номінальної вартості акцій або за допомогою анулювання раніше викуплених товариством акцій і зменшення їх загальної кількості, якщо це передбачено статутом акціонерного товариства.

Рішення про зменшення розміру статутного капіталу акціонерного товариства розміщується в базі даних особи, яка провадить діяльність з оприлюднення регульованої інформації від імені

учасників ринків капіталу та професійних учасників організованих товарних ринків (для приватного акціонерного товариства, 100 % акцій якого прямо або опосередковано належать одній особі, крім товариства, 100 % акцій якого прямо або опосередковано належать державі, – на вебсайті такого товариства), не пізніше дати оприлюднення протоколу загальних зборів, на яких ухвалено рішення про емісію акцій, відповідно до вимог статті 57 Закону України «Про акціонерні товариства».

2. Після ухвалення рішення про зменшення розміру статутного капіталу акціонерного товариства рада директорів або виконавчий орган упродовж 30 днів має письмово повідомити про прийняте рішення кожного кредитора, вимоги якого до акціонерного товариства не забезпечені договором застави, гарантії чи поруки.

3. Кредитор, вимоги якого до акціонерного товариства не забезпечені договором застави, гарантії чи поруки, впродовж 30 днів з дня надходження до нього зазначеного в частині другій цієї статті повідомлення може звернутися до товариства з письмовою вимогою про здійснення впродовж 45 днів одного з таких заходів на вибір товариства:

1) забезпечення виконання зобов'язань засобом щодо укладення договору застави чи поруки;

2) дострокового припинення або виконання зобов'язань перед кредитором, якщо інше не передбачено договором між товариством і кредитором.

Якщо кредитор не звернувся до товариства з письмовою вимогою у строк, передбачений цією частиною, вважається, що він не вимагає від товариства здійснення додаткових дій щодо зобов'язань перед ним.

4. Зменшення акціонерним товариством розміру статутного капіталу нижче встановленого законом розміру має наслідком ліквідацію товариства [7].

1.3.3. Вклади до статутного капіталу корпоративних підприємств

Господарський кодекс України не містить у собі особливих (спеціальних) правил визначення того, що саме може бути внеском (вкладом) до статутного (складеного) капіталу господарських товариств і суб'єктів господарювання корпоративного типу (корпоративних підприємств). Він лише вказує на те, що як внесок може бути будь-який об'єкт, щодо якого можна встановити правовий режим майна (ст. 85 Господарського кодексу України) [2].

Зверніть увагу! Те, що може бути вкладом до статутного капіталу товариства, зазначено в ч. 1 ст. 13 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [6]. Це можуть бути:

1) грошові кошти. Їх можна вносити як у національній валюті, так і в іноземній, як у готівковій формі, так і в безготівковій. Інвалютний вклад в установчих документах зазначають і у валюті, і в гривневому еквіваленті;

2) цінні папери. Це можуть бути акції, облігації, ощадні та інвестиційні сертифікати тощо;

3) інше майно. Майном вважається окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки» (ч. 1 ст. 190 Цивільного кодексу України) [3].

Отже, дозволяється внести до статутного капіталу таке майно:

– рухоме, яке може бути ідентифіковане як за індивідуальними, так і за родовими ознаками, як-от транспортні засоби, комп'ютерна техніка, товари, сировина, матеріали та інші;

– нерухомість, охоплюючи будівлі, споруди та інші об'єкти, переміщення яких призводить до їх знецінення або зміни призначення;

– майнові права, додаючи права на об'єкти інтелектуальної власності та право користування майном.

Зверніть увагу! Наразі відсутня заборона на внесення до статутного капіталу коштів, отриманих у кредит і під заставу. Раніше вона була встановлена ч. 3 ст. 86 Господарського кодексу

України. Це означає, що учасник не обов'язково повинен мати власні фінансові ресурси для внесення вкладу до статутного капіталу товариства. Він може скористатися коштами, які були надані йому як застава або кредит.

Саме товариство не має права надавати позику для сплати внеску учасника. Крім того, воно не може виступати поручителем за позиками або кредитами, які були надані третьою особою для сплати внеску учасника. Про це прямо зазначено в ч. 2 ст. 13 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [6].

Стаття 115 Цивільного кодексу України передбачає, що «вкладом до статутного (складеного) капіталу господарського товариства можуть бути гроші, цінні папери, інші речі або майнові чи інші відчужувані права, що мають грошову оцінку, якщо інше не встановлено законом» [3].

Отже, норми загального призначення, які визначають, що саме може бути внеском (вкладом) до статутного (складеного) капіталу господарських товариств і суб'єктів господарювання корпоративного типу (корпоративних підприємств), передбачають можливість внесення: а) грошей; б) цінних паперів; в) речі; г) майнові та інші відчужувані права, які мають грошову оцінку.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність поняття корпоративна власність.
2. Які особливості корпоративної власності?
3. Назвіть класифікаційні ознаки корпоративної власності.
4. Перелічіть тактичні цілі управління корпоративною власністю.
5. Який зміст і сутність статутного капіталу?
6. Назвіть, що може бути вкладом до статутного капіталу товариства.
7. Які вам відомо об'єкти, заборонені використовувати для формування статутного (складеного) капіталу товариства?
8. Які вам відомі способи збільшення статутного капіталу товариства?

9. Назвіть та охарактеризуйте етапи збільшення статутного капіталу за рахунок додаткових вкладів?

10. Як відбувається зменшення статутного капіталу корпоративних підприємств?

Тести для самоконтролю

1. Де зазначається тип акціонерного товариства:

а) у рішенні голови правління;

б) у статуті;

в) у штатному розписі;

г) лише у протоколі засідання загальних зборів учасників.

2. Які відомості не містить статут акціонерного товариства:

а) повне та скорочене найменування товариства українською мовою;

б) тип товариства;

в) розмір статутного капіталу;

г) положення про додаткову солідарну відповідальність акціонерів.

3. З наведених нижче тверджень оберіть те, яке правильно характеризує строк, на який створюється акціонерне товариство:

а) від 10 років, якщо інше не встановлено законом або статутом;

б) від 50 років, якщо інше не встановлено його статутом;

в) товариство створюється без обмеження строку діяльності, якщо інше не встановлено його статутом;

г) товариство створюється без обмеження строку діяльності, якщо інше не встановлено рішенням загальних зборів його засновників.

4. Зміни у статутному капіталі можуть відбуватись:

а) як у бік збільшення, так і зменшення;

б) тільки у бік зменшення;

в) тільки у бік скорочення;

г) тільки у бік збільшення.

5. Статутний капітал акціонерного товариства збільшується засобом щодо:

а) підвищення номінальної вартості акцій або розміщення додаткових акцій;

б) підвищення номінальної вартості акцій або внесення додаткових вкладів;

в) консолідації акцій;

г) дроблення акцій.

6. Якою може бути частина привілейованих акцій у розмірі статутного капіталу акціонерного товариства:

а) частина привілейованих акцій у розмірі статутного капіталу акціонерного товариства не може бути меншою, ніж 25 %;

б) частина привілейованих акцій у розмірі статутного капіталу акціонерного товариства не може перевищувати 10 %;

в) частина привілейованих акцій у розмірі статутного капіталу акціонерного товариства не може перевищувати 25 %;

г) частина привілейованих акцій у розмірі статутного капіталу акціонерного товариства не може перевищувати 50 %.

7. Кожен учасник товариства має повністю внести свій вклад упродовж …….. із дати державної реєстрації товариства з обмеженою відповідальністю:

а) 1 місяця;

б) 3 місяців;

в) 5 місяців;

г) 6 місяців.

8. Мінімальний розмір статутного капіталу акціонерного товариства становить:

а) 100 розмірів мінімальної заробітної плати;

б) 200 розмірів мінімальної заробітної плати;

в) 625 розмірів мінімальної заробітної плати;

г) 1 250 розмірів мінімальної заробітної плати.

9. Мінімальний розмір статутного капіталу товариства з додатковою відповідальністю становить:

а) 100 розмірів мінімальної заробітної плати;

б) 200 розмірів мінімальної заробітної плати;

в) 1 250 розмірів мінімальної заробітної плати;

г) законом не встановлений.

10. Мінімальний розмір статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю становить:

а) 200 розмірів мінімальної заробітної плати;

б) 625 розмірів мінімальної заробітної плати;

в) 1 250 розмірів мінімальної заробітної плати;

г) законом не встановлений.

Тема 1.4
Цінні папери та їх роль у корпоративному управлінні

1.4.1. Цінні папери та їх класифікація.

1.4.2. Акції: поняття, види та класифікація.

1.4.2.1. Придбання значного та контрольного пакета акцій підприємств корпоративного типу.

1.4.3. Облігації: поняття та класифікація.

1.4.4. Емісія та обіг цінних паперів.

1.4.4.1. Викуп акціонерним товариством розміщених ним цінних паперів.

1.4.4.2. Обов'язковий викуп акціонерним товариством акцій на вимогу акціонерів.

1.4.1. Цінні папери та їх класифікація

Цінні папери та їх класифікація (стаття 8 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»).

Цінним папером є документ установленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право, визначає взаємовідносини емітента цінного папера (особи, яка видала цінний папір) і особи, яка має права на цінний папір, та передбачає виконання зобов'язань за таким цінним папером, а також можливість передачі прав на цінний папір і прав за цінним папером іншим особам.

Цінні папери за порядком їх розміщення або видачі поділяються на емісійні або неемісійні.

Емісійні цінні папери – це цінні папери, які посвідчують однакові права їх власників у межах одного випуску цінних паперів стосовно особи, яка бере на себе відповідні зобов'язання (емітента).

До емісійних цінних паперів належать:

1) акції;

2) акції корпоративних інвестиційних фондів;

3) корпоративні облігації;

4) облігації місцевих позик;

5) державні облігації України;

6) облігації міжнародних фінансових організацій;

7) депозитні сертифікати банків;

8) іпотечні облігації;

9) сертифікати фондів операцій з нерухомістю;

10) інвестиційні сертифікати;

11) казначейські зобов'язання України;

12) державні деривативи;

13) опціонні сертифікати;

14) фондові варанти;

15) кредитні ноти;

16) депозитарні розписки.

Цінні папери існують в електронній (електронні цінні папери) та паперовій (паперові цінні папери) формах.

Цінні папери за формою випуску (видачі) можуть бути на пред'явника, іменні або ордерні.

Ордерні цінні папери можуть існувати виключно в паперовій формі.

Емісійні цінні папери можуть бути за формою випуску виключно іменними або на пред'явника.

Іменні емісійні цінні папери існують виключно в електронній формі.

Емісійні цінні папери на пред'явника можуть існувати в паперовій та електронній формах.

Неемісійні цінні папери можуть існувати в паперовій або електронній формі.

Держава може розміщувати на міжнародних ринках капіталу облігації зовнішньої державної позики України та державні деривативи [20].

Зверніть увагу! Міжнародний ідентифікаційний номер цінних паперів (код ISIN) – номер (код), що дає змогу однозначно ідентифікувати цінні папери або інший фінансовий інструмент, присвоєння якого передбачено законодавством.

1.4.2. Акції: поняття, види та класифікація

Акції (стаття 9 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»).

Акція – це іменний цінний папір, який посвідчує майнові права його власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства, охоплюючи право на отримання частини прибутку акціонерного товариства як дивідендів та право на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації, право на управління акціонерним товариством, а також немайнові права, передбачені Цивільним кодексом України, Законом України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» та законом, що регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств.

Акція є неподільною. Порядок реалізації прав співвласників акції (акцій) визначається Цивільним кодексом України та законом, що регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств.

Акціонер приватного або публічного акціонерного товариства має переважне право на придбання акцій додаткової емісії.

Акції існують виключно в електронній формі.

Акція має номінальну вартість, установлену в національній валюті. Мінімальна номінальна вартість акції не може бути меншою, ніж 1 копійка.

Акціонерне товариство розміщує лише іменні акції.

Акціонерне товариство розміщує акції двох типів – прості та привілейовані [20].

Акції корпоративного інвестиційного фонду (стаття 10 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»).

1. Акція корпоративного інвестиційного фонду – це цінний папір, емітентом якого є корпоративний інвестиційний фонд, що посвідчує майнові права його власника (учасника корпоративного інвестиційного фонду), охоплюючи право на отримання дивідендів (для закритого корпоративного інвестиційного фонду), частини майна корпоративного інвестиційного фонду в разі його ліквідації, право на управління корпоративним інвестиційним фондом, а також немайнові права, передбачені законодавством про інститути спільного інвестування.

2. Акції корпоративного інвестиційного фонду є виключно простими та існують в електронній формі.

3. Строк розміщення акцій відкритого та інтервального корпоративних інвестиційних фондів не обмежується.

4. Акції корпоративного інвестиційного фонду можуть надавати його власнику право на отримання доходу як дивідендів, крім відкритого та інтервального корпоративних інвестиційних фондів.

5. Особливості емісії, обігу, обліку, викупу та погашення акцій корпоративного інвестиційного фонду визначаються законодавством про інститути спільного інвестування [20].

Акції товариства (стаття 22 Закону України «Про акціонерні товариства»).

1. Акція товариства посвідчує корпоративні права акціонера щодо відповідного акціонерного товариства.

2. Усі акції товариства є іменними та існують виключно в електронній формі.

3. Акціонерне товариство може здійснювати емісію акцій двох типів – простих і привілейованих. Статутом акціонерного товариства може передбачатися емісія одного чи кількох класів привілейованих акцій, що надають їх власникам різні права.

Товариство не може встановлювати обмеження щодо кількості акцій або кількості голосів за акціями, що належать одному акціонеру.

4. Прості акції товариства не підлягають конвертації у привілейовані акції або інші цінні папери акціонерного товариства [7].

Зверніть увагу! Основною класифікацією акцій у юридичній документації є їх розділ на два типи: прості (common shares) та привілейовані (preferred shares). Проста акція наділяє свого власника базовим набором прав (право на отримання дивідендів, право на частку у разі ліквідації компанії та право на управління акціонерним товариством). Ці права є мінімальним набором, який належить кожному акціонеру. Натомість привілейовані акції надають своїм власникам переважність перед власниками простих акцій, зокрема в праві на отримання частини прибутку компанії

як дивідендів і на отримання частини активів компанії у разі її ліквідації. Також вони можуть надавати права на участь в управлінні акціонерним товариством у випадках, передбачених статутом і відповідним законодавством, яке регулює діяльність, створення та розпуск акціонерних товариств.

1.4.2.1. Придбання значного та контрольного пакета акцій підприємств корпоративного типу

Значний пакет акцій, відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства», пакет у розмірі 5 і більше відсотків простих акцій акціонерного товариства (ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства») [7].

Придбання значного пакета акцій акціонерного товариства (стаття 91 Закону України «Про акціонерні товариства»).

1. Особа (особи, що діють спільно), яка має намір придбати акції, якщо з урахуванням кількості акцій, які належать їй та її афілійованим особам, у результаті такого придбання вона стане власником значного пакета акцій, зобов'язана не пізніше ніж за 30 днів до дати придбання відповідного пакета акцій направити товариству письмове повідомлення про свій намір та оприлюднити його. Оприлюднення повідомлення здійснюється за допомогою надання його Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку, кожному оператору організованого ринку капіталу (операторам організованих ринків капіталу), на якому (яких) акції товариства допущені до торгів, та розміщення повідомлення в базі даних особи, яка провадить діяльність з оприлюднення регульованої інформації від імені учасників ринків капіталу та професійних учасників організованих товарних ринків. Таке повідомлення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку здійснюється офіційним каналом зв'язку.

У повідомленні зазначаються кількість, тип та/або клас акцій товариства, що належать особі (кожній з осіб, які діють спільно) та кожній з її афілійованих осіб, а також кількість простих акцій товариства, які особа (особи, що діють спільно) має намір придбати.

Положення цієї частини не поширюються на осіб, які вже є власниками значного пакета акцій, з урахуванням кількості акцій, що належать їм та їх афілійованим особам.

2. Товариство, значний пакет акцій якого придбається, не має права вживати заходів з метою перешкоджання такому придбанню [7].

В економічній теорії термін «контрольний пакет акцій» означає певну кількість акцій, яка перебуває в руках одного власника і надає йому фактичний контроль над акціонерним товариством.

Контрольний пакет акцій – це частка звичайних акцій в акціонерному товаристві, що дозволяє їх власникам самостійно вирішувати питання діяльності організації, а також призначати раду директорів і керівника.

Контрольний пакет акцій являє собою частину із загальної кількості акцій, яку акціонерне товариство випустило і яка перебуває у власності однієї особи. Цей пакет дозволяє здійснювати фактичний контроль над діяльністю акціонерного товариства, ухвалювати рішення та керувати його діяльністю.

Контрольним пакетом акцій, відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства», є пакет у розмірі більше 50 % простих акцій акціонерного товариства (ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства») [7].

Придбання акцій приватного акціонерного товариства за наслідками придбання контрольного пакета акцій (стаття 93 Закону України «Про акціонерні товариства»).

Особа (особи, що діють спільно) впродовж одного робочого дня з дати укладення нею договору, за наслідками виконання якого вона з урахуванням кількості акцій, які належать їй та її афілійованим особам, стане прямо або опосередковано власником контрольного пакета акцій приватного акціонерного товариства (а в разі набуття контрольного пакета акцій за наслідками придбання акцій у процесі емісії – з дати депонування глобального сертифіката за таким випуском акцій), зобов’язана направити до товариства й Національної комісії з цінних паперів та фондового

ринку повідомлення про укладення такого договору. Таке повідомлення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку здійснюється офіційним каналом зв'язку.

Товариство не пізніше 23 години наступного робочого дня після отримання повідомлення зобов'язане розмістити його на вебсайті товариства та в базі даних особи, яка провадить діяльність з оприлюднення регульованої інформації від імені учасників ринків капіталу та професійних учасників організованих товарних ринків [7].

Придбання акцій публічного акціонерного товариства за наслідками придбання контрольного пакета акцій або значного контрольного пакета акцій (стаття 94 Закону України «Про акціонерні товариства»).

Особа (особи, що діють спільно) впродовж одного робочого дня з дати укладення договору, за наслідками виконання якого вона з урахуванням кількості акцій, що належать їй та її афілійованим особам, стане прямо або опосередковано власником контрольного пакета акцій або значного контрольного пакета акцій публічного акціонерного товариства (а в разі набуття контрольного пакета акцій або значного контрольного пакета акцій за наслідками придбання акцій у процесі емісії – з дати депонування глобального сертифіката за таким випуском акцій), зобов'язана направити до товариства й до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку повідомлення про укладення такого договору. Таке повідомлення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку здійснюється офіційним каналом зв'язку.

Товариство не пізніше 23 години наступного робочого дня після отримання повідомлення зобов'язано розмістити його на вебсайті товариства та в базі даних особи, яка провадить діяльність з оприлюднення регульованої інформації від імені учасників ринків капіталу та професійних учасників організованих товарних ринків [7].

1.4.3. Облігації: поняття та класифікація

Облігації (стаття 11 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»).

Облігація – це цінний папір, що посвідчує внесення його першим власником коштів, визначає відносини позики між власником облігації та емітентом, підтверджує обов'язок емітента повернути власникові облігації її номінальну вартість у передбачений проспектом або рішенням про емісію (для державних облігацій України – умовами їх розміщення) строк і виплатити дохід за облігацією, якщо інше не передбачено проспектом або рішенням про емісію (для державних облігацій України – умовами їх розміщення).

Облігації можуть існувати виключно в електронній формі.

Облігації, залежно від строку їх обігу, можуть бути:

1) довгостроковими – із строком обігу понад п'ять років;

2) середньостроковими – із строком обігу від одного до п'яти років;

3) короткостроковими – із строком обігу до одного року.

Облігації, залежно від способу виплати доходу, можуть бути відсотковими або дисконтними.

Облігації, залежно від способу їх погашення, можуть бути звичайними або цільовими.

Облігації, залежно від мети використання залучених коштів, можуть бути ординарними, зеленими або інфраструктурними.

Порядок розміщення облігацій, крім державних облігацій України, встановлюється Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку [20].

1.4.4. Емісія та обіг цінних паперів

Емісія цінних паперів (стаття 91 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»).

1. Емісія цінних паперів – сукупність дій емітента, спрямованих на реєстрацію випуску цінних паперів у Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку, їх розміщення серед

інвесторів у фінансові інструменти, які здійснюються в послідовності, встановленій статтею 92 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки».

2. У разі емісії цінних паперів емітент оформлює відповідне рішення про емісію, вимоги до якого встановлюються законом і Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку. Емітент повинен надавати інвестору засвідчену копію рішення про емісію на його запит.

3. Емісія цінних паперів здійснюється емітентом самостійно або на підставі договорів, передбачених частинами одинадцятою – тринадцятою статті 44 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», через інвестиційну фірму, що здійснює андеррайтинг або діяльність з розміщення з наданням гарантії, або діяльність з розміщення без надання гарантії.

4. У процесі емісії цінних паперів договори щодо цінних паперів укладаються з першими власниками до дати, визначеної рішенням про емісію, але не пізніше двох місяців після дати початку розміщення цінних паперів, визначеної відповідним рішенням про емісію, якщо інший строк не встановлений Законом України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки».

Кожний інвестор у фінансові інструменти, який набув або має намір набути права власності на цінні папери, повинен оплатити вартість цінних паперів повним обсягом до дати затвердження результатів емісії відповідного випуску цінних паперів.

5. Переважне право на придбання цінних паперів одними інвесторами стосовно інших встановлюється законом.

Строк реалізації переважного права визначається рішенням про емісію та не може становити менше 15 робочих днів.

6. Розміщення цінних паперів здійснюється серед заздалегідь визначеного кола осіб, кількість некваліфікованих інвесторів серед яких не може дорівнювати або перевищувати 150 осіб, крім випадку здійснення публічної пропозиції емітентом у процесі емісії [20].

Реєстрація та відмова в реєстрації випуску цінних паперів (стаття 93 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»)

1. Емітент подає до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку заяву, рішення про емісію цінних паперів і всі

потрібні документи для реєстрації випуску цінних паперів упродовж 60 днів після ухвалення рішення про емісію цінних паперів органом (особою) емітента, уповноваженим приймати таке рішення.

2. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку впродовж 25 робочих днів:

1) після надходження заяви, рішення про емісію цінних паперів і всіх потрібних документів для реєстрації випуску цінних паперів здійснює реєстрацію випуску цінних паперів або відмовляє в реєстрації;

2) повертає документи емітентові без розгляду в разі їх подання не повним обсягом або з порушенням встановлених Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку вимог до їх оформлення із зазначенням причин невідповідності.

Випуск цінних паперів вважається зареєстрованим виключно в разі прийняття відповідного рішення Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (розпорядження уповноваженої особи Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку).

3. Реєстрація Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку випуску цінних паперів не може розглядатися як гарантія їх вартості. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку відповідає лише за повноту інформації, що міститься в рішенні про емісію цінних паперів, та за її відповідність вимогам законодавства.

Відповідальність за достовірність відомостей, наведених у документах, що подаються до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку для реєстрації випуску цінних паперів, несе емітент.

4. Перелік документів, потрібних для реєстрації випуску цінних паперів, та порядок його реєстрації встановлюються Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

5. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку в установленому нею порядку відмовляє в реєстрації випуску цінних паперів у строк, встановлений частиною другою цієї статті 93 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», у разі:

1) невідповідності поданих документів вимогам законодавства;

2) наявності розбіжностей між різними положеннями поданих документів, недостовірності та/або неповноти інформації у поданих документах;

3) порушення встановленого законодавством порядку ухвалення рішення про емісію;

4) якщо місцезнаходженням емітента, відповідно до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, є тимчасово окупована територія України [20].

Облік зареєстрованих випусків цінних паперів (стаття 94 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»).

1. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку веде Державний реєстр випусків цінних паперів у встановленому нею порядку.

2. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку встановлює порядок доступу учасників ринків капіталу до інформації, що міститься в Державному реєстрі випусків цінних паперів. Такий доступ є безоплатним [20].

Звіт про результати емісії цінних паперів (стаття 95 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»).

1. Емітент акцій подає до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку у 30-денний строк з дня ухвалення на загальних зборах акціонерів рішення про внесення змін до статуту товариства (у випадках, визначених законом щодо обов'язкового погодження змін до статуту з відповідними державними органами, – впродовж п'яти робочих днів з дати отримання такого погодження) звіт про результати емісії акцій та інші визначені Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку документи, потрібні для реєстрації звіту.

Емітент цінних паперів (крім акцій) подає до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку в 15-денний строк з дня затвердження результатів емісії цінних паперів (крім акцій) органом емітента, уповноваженим приймати таке рішення, звіт про результати емісії цінних паперів (крім акцій) та інші визначені Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку документи, потрібні для реєстрації звіту.

2. Кількість фактично розміщених цінних паперів зазначається у звіті про результати емісії цінних паперів, що складається на підставі затверджених результатів емісії.

Затвердження результатів емісії (у разі емісії акцій – також внесення відповідних змін до статуту) органом емітента, уповноваженим ухвалювати таке рішення, здійснюється впродовж 60 днів з дня закінчення строку розміщення цінних паперів.

3. У разі додаткової емісії акцій у звіті про результати емісії акцій також зазначається кількість фактично придбаних акцій під час реалізації переважного права.

4. Звіт про результати емісії цінних паперів підлягає оприлюдненню у випадках, встановлених цим Законом.

Звіт про результати емісії цінних паперів підлягає оприлюдненню в спосіб, передбачений частиною другою статті 102 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», та строки, встановлені Національною комісією з цінних паперів і фондового ринку.

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку встановлює вимоги до розкриття інформації, яка міститься у звіті про результати емісії цінних паперів.

5. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку після отримання потрібних документів зобов'язана ухвалити рішення про реєстрацію звіту про результати емісії цінних паперів або відмову в реєстрації.

6. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку в установленому нею порядку відмовляє в реєстрації звіту про результати емісії цінних паперів у строки, встановлені частиною другою статті 93 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», виключно в разі, якщо:

1) порушено вимоги законодавства щодо емісії цінних паперів, зокрема, порушено встановлений порядок ухвалення рішення про затвердження результатів емісії;

2) емісію цінних паперів визнано недобросовісною;

3) встановлено невідповідність поданих документів вимогам законодавства [20].

Емісія цінних паперів (стаття 23 Закону України «Про акціонерні товариства»).

1. Акціонерне товариство може здійснювати емісію акцій або інших цінних паперів, які можуть бути конвертовані в акції, лише за рішенням загальних зборів (крім випадку, передбаченого абзацом другим цієї частини).

Рішення про емісію акцій для забезпечення погашення конвертованих облігацій товариства ухвалюється наглядовою радою або радою директорів.

Рішення про емісію інших цінних паперів, які можуть бути конвертовані в акції, розміщуються в базі даних особи, яка провадить діяльність з оприлюднення регульованої інформації від імені учасників ринків капіталу та професійних учасників організованих товарних ринків (для приватного акціонерного товариства, 100 % акцій якого прямо або опосередковано належать одній особі, крім товариства, 100 % акцій якого прямо або опосередковано належать державі, – на вебсайті такого товариства), не пізніше дати оприлюднення протоколу загальних зборів відповідно до вимог статті 57 Закону України «Про акціонерні товариства»).

Товариство може здійснювати емісію інших цінних паперів, крім акцій та інших цінних паперів, які можуть бути конвертовані в акції, за рішенням наглядової ради або ради директорів, якщо інше не передбачено статутом такого акціонерного товариства. Рішення про емісію цінних паперів на суму, що перевищує 25 % вартості активів товариства, за даними останньої річної фінансової звітності ухвалюється загальними зборами акціонерів.

2. Акціонерне товариство може здійснювати емісію акцій та облігацій для переведення зобов'язань товариства в цінні папери в порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

3. Акціонерне товариство не може прямо або опосередковано придбавати власні акції у процесі емісії [7].

1.4.4.1. Викуп акціонерним товариством розміщених ним цінних паперів

Викуп акціонерним товариством розміщених ним цінних паперів (стаття 100 Закону України «Про акціонерні товариства»).

1. Акціонерне товариство має право за рішенням загальних зборів викупити в акціонерів акції за згодою власників таких акцій.

Рішення загальних зборів про викуп акцій оприлюднюється в базі даних особи, яка провадить діяльність з оприлюднення регульованої інформації від імені учасників ринків капіталу та професійних учасників організованих товарних ринків, не пізніше дати оприлюднення протоколу загальних зборів відповідно до вимог частини сьомої статті 57 Закону України «Про акціонерні товариства». Порядок реалізації такого права визначається у статуті акціонерного товариства та/або в рішенні загальних зборів.

Рішенням загальних зборів обов'язково встановлюються:

1) порядок викупу акцій, а також максимальна кількість, тип та/або клас акцій, що викуповуються;

2) строк викупу акцій;

3) ціна викупу акцій або порядок її визначення;

4) дії товариства щодо викуплених акцій (їх анулювання або продаж).

Строк викупу акцій включає строк приймання письмових пропозицій акціонерів щодо продажу акцій і строк сплати їх вартості. Строк викупу акцій не може перевищувати один рік. Письмова пропозиція акціонера щодо продажу акцій товариству є безвідкличною.

Ціна викупу акцій не може бути меншою за ринкову вартість, визначену відповідно до статті 9 Закону України «Про акціонерні товариства». Оплата акцій, що викуповуються, здійснюється у грошовій формі.

Ринкова вартість акцій визначається станом на останній робочий день, що передує дню розміщення в базі даних особи, яка провадить діяльність з оприлюднення регульованої інформації від імені учасників ринків капіталу та професійних учасників організованих товарних ринків, повідомлення про проведення загальних зборів, на яких ухвалено рішення про викуп в акціонерів акцій за їх згодою.

Товариство зобов'язано придбати акції у кожного акціонера, який приймає (акцептує) пропозицію (оферту) про викуп акцій, за ціною, зазначеною в рішенні загальних зборів.

Правочини щодо переходу права власності на акції до товариства, вчинені впродовж строку, зазначеного в рішенні загальних зборів, за ціною, відмінною від ціни, зазначеної в такому рішенні, є нікчемними.

2. У разі якщо загальними зборами ухвалено рішення про пропорційний викуп акцій, товариство надсилає кожному акціонеру письмове повідомлення про кількість акцій, які викуповуються, ціну та строк викупу акцій. Для товариства з кількістю акціонерів понад 1 000 осіб приймання пропозицій акціонерів про продаж товариству акцій здійснюється не менш ніж упродовж 30 днів з дня надсилання акціонерам зазначеного повідомлення.

Загальні збори можуть ухвалити рішення про викуп визначеної кількості акцій певного типу та/або класу в окремих акціонерів за їх згодою. У такому разі рішення загальних зборів має містити прізвища (найменування) акціонерів, у яких викуповуються акції, та кількість акцій певного типу та/або класу, що викуповуються.

3. Акціонерне товариство має право за рішенням наглядової ради або ради директорів викупити розміщені ним інші, ніж акції, цінні папери за згодою власників таких цінних паперів, якщо це передбачено статутом акціонерного товариства та проспектом або рішенням про емісію таких цінних паперів [7].

1.4.4.2. Обов'язковий викуп акціонерним товариством акцій на вимогу акціонерів

Обов'язковий викуп акціонерним товариством акцій на вимогу акціонерів (стаття 102 Закону України «Про акціонерні товариства»).

1. Кожний акціонер – власник простих акцій товариства має право вимагати здійснення обов'язкового викупу товариством належних йому простих акцій, якщо він зареєструвався для участі в загальних зборах і голосував проти прийняття загальними зборами рішення про:

1) злиття, приєднання, поділ, перетворення, виділ, зміну типу товариства;

2) вчинення товариством значних правочинів;

3) надання попередньої згоди на вчинення приватним акціонерним товариством значних правочинів;

4) вчинення товариством правочину, щодо якого є потреба;

5) зміну розміру статутного капіталу;

6) відмову від використання переважного права акціонера на придбання акцій додаткової емісії у процесі їх розміщення;

7) емісію конвертованих облігацій;

8) внесення змін до статуту акціонерного товариства у випадках, передбачених статтею 99 Закону України «Про акціонерні товариства».

2. Кожний акціонер – власник привілейованих акцій має право вимагати здійснення обов'язкового викупу товариством належних йому привілейованих акцій, якщо він зареєструвався для участі в загальних зборах і голосував проти ухвалення загальними зборами рішення про:

1) внесення до статуту акціонерного товариства змін, якими передбачається розміщення привілейованих акцій нового класу, власники яких матимуть перевагу щодо черговості отримання дивідендів або виплат у разі ліквідації товариства;

2) розширення обсягу прав акціонерів – власників розміщених привілейованих акцій, які мають перевагу щодо черговості отримання дивідендів або виплат у разі ліквідації товариства;

3) відмову від використання переважного права акціонера на придбання акцій додаткової емісії у процесі їх розміщення.

3. Акціонерне товариство у випадках, передбачених частинами першою і другою цієї статті, зобов'язано викупити належні акціонерові акції.

4. Перелік акціонерів, які мають право вимагати здійснення обов'язкового викупу належних їм акцій відповідно до частин першої і другої цієї статті, складається на підставі переліку акціонерів, зареєстрованих для участі в загальних зборах, на яких було ухвалено рішення, що стало підставою для вимоги обов'язкового викупу акцій [7].

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні ознаки й охарактеризуйте функції цінних паперів.

2. Які бувають види цінних паперів?

3. У яких формах випускаються цінні папери в Україні?

4. Дайте визначення та приведіть класифікацію акцій.

5. Як проходить придбання значного, контрольного пакета акцій акціонерного товариства корпоративного типу?

6. Дайте визначення та приведіть класифікацію облігацій.

7. Що являють собою емісійні цінні папери?

8. Які вам відомі форми передання цінних паперів?

9. Як проходить викуп акціонерним товариством розміщених ним цінних паперів?

10. У чому полягає обов'язковий викуп акціонерним товариством акцій на вимогу акціонерів?

Тести для самоконтролю

1. Основною установою, що регулює функціонування ринку цінних паперів, є:

а) Міністерство фінансів України;

б) Національний банк України;

в) Фонд державного майна;

г) Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку.

2. Цінний папір – це:

а) папір, що дає право його власникові на отримання доходу;

б) документ, що засвідчує з дотриманням встановленої форми й реквізитів право на отримання доходу;

в) форма існування капіталу, що являє собою його грошову форму, яка може передаватися замість нього самого, обертатися на ринку як товар і приносити дохід;

г) документи, які засвідчують зобов'язальні відносини між особою, яка їх видала, та особою, яка є їхнім власником.

3. В Україні, відповідно до Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», в цивільному обороті можуть бути такі групи цінних паперів:

а) пайові, боргові, іпотечні, деривативні, на пред'явника цінні папери;

б) пайові, боргові, іпотечні, деривативні, ордерні цінні папери;

в) пайові, боргові, іпотечні, деривативні, товаророзпорядчі цінні папери;

г) пайові, боргові, іпотечні, деривативні, іменні цінні папери.

4. Іпотечні цінні папери – це:

а) цінні папери, які посвідчують відносини позики й передбачають обов'язок емітента або особи, яка видала неемісійний цінний папір, сплатити у визначений строк кошти, передати товари або надати послуги, а також інші права власника та обов'язки емітента й осіб, які надають забезпечення за облігаціями;

б) цінні папери, що надають їх держателю право розпоряджатися майном, зазначеним у цих документах;

в) цінні папери, випуск яких забезпечено іпотечним покриттям та які посвідчують право власників на отримання від емітента належних їм коштів;

г) цінні папери, що посвідчують право власника у визначених проспектом (рішенням про емісію цінних паперів) випадках і порядку вимагати від емітента придбання або продажу базового активу та/або реалізації встановлених проспектом (рішенням про емісію цінних паперів) прав щодо базового активу, та/або здійснення платежу (платежів) залежно від значення базового показника.

5. До іпотечних цінних паперів належать:

а) фондові варанти;

б) депозитарні розписки;

в) кредитні ноти;

г) заставні.

6. Боргові цінні папери – це:

а) цінні папери, випуск яких забезпечено іпотечним покриттям та які посвідчують право власників на отримання від емітента належних їм коштів;

б) цінні папери, що посвідчують право власника у визначених проспектом (рішенням про емісію цінних паперів) випадках та порядку вимагати від емітента придбання або продажу базового активу та/або реалізації встановлених проспектом (рішенням про емісію цінних паперів) прав щодо базового активу, та/або здійснення платежу (платежів) залежно від значення базового показника;

в) цінні папери, що надають їх держателю право розпоряджатися майном, зазначеним у цих документах;

г) цінні папери, що посвідчують відносини позики та передбачають обов'язок емітента або особи, яка видала неемісійний цінний папір, сплатити у визначений строк кошти, передати товари або надати послуги, а також інші права власника та обов'язки емітента й осіб, які надають забезпечення за облігаціями.

7. До боргових цінних паперів належать:

а) корпоративні облігації, державні облігації України, облігації місцевих позик, казначейські зобов'язання України, векселі, облігації міжнародних фінансових організацій;

б) ощадні сертифікати банків, депозитні сертифікати банків, сертифікати фонду операцій з нерухомістю, акції корпоративних інвестиційних фондів;

в) акції, інвестиційні сертифікати, сертифікати фонду операцій з нерухомістю;

г) сертифікати фонду операцій з нерухомістю, акції корпоративних інвестиційних фондів.

8. Пайові цінні папери – це:

а) цінні папери, які посвідчують участь власника таких цінних паперів (інвестора) в статутному капіталі та/або активах емітента (зокрема, активах, що перебувають в управлінні емітента) та надають їх власнику (інвестору) право на отримання частини прибутку (доходу), зокрема як дивіденди, та інші права, встановлені законодавством, а також проспектом або рішенням про емісію, а для цінних паперів інститутів спільного інвестування – проспектом (рішенням про емісію) інституту спільного інвестування;

б) сертифікати фонду операцій з нерухомістю, акції корпоративних інвестиційних фондів;

в) цінні папери, які посвідчують право власника у визначених проспектом (рішенням про емісію цінних паперів) випадках і порядку вимагати від емітента придбання або продажу базового активу та/або реалізації встановлених проспектом (рішенням про емісію цінних паперів) прав щодо базового активу, та/або здійснення платежу (платежів) залежно від значення базового показника;

г) цінні папери, які надають їх держателю право розпоряджатися майном, зазначеним у цих документах.

9. До пайових цінних паперів належать:

а) акції, інвестиційні сертифікати, сертифікати фонду операцій з нерухомістю, акції корпоративних інвестиційних фондів;

б) акції, інвестиційні сертифікати, сертифікати фонду операцій з нерухомістю, корпоративні облігації;

в) акції, інвестиційні сертифікати, державні облігації України, акції корпоративних інвестиційних фондів;

г) акції, ощадні сертифікати банків, акції корпоративних інвестиційних фондів.

10. Документ, що засвідчує право власності на відповідний цінний папір, – це:

а) опціон;

б) ордер;

в) квитанція;

г) сертифікат цінного папера.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УПРАВЛІННЯ КОРПОРАТИВНИМИ ПРАВАМИ ТА ЇХ ЗАХИСТ

Тема 2.1
Органи корпоративного управління підприємств

2.1.1. Поняття та принципи корпоративного управління.

2.1.2. Правовий статус органів управління корпоративних підприємств.

2.1.2.1. Вищі органи управління корпоративного підприємства.

2.1.2.2. Виконавчі органи управління корпоративного підприємства.

2.1.2.3. Наглядова (спостережна) рада.

2.1.1. Поняття та принципи корпоративного управління

Сутність корпоративного управління (стаття 1. Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Принципів корпоративного управління»).

Корпоративне управління являє собою систему відносин між органами товариства, акціонерами та іншими зацікавленими особами. Воно є одним з ключових елементів зростання товариства, підвищення довіри інвесторів. Корпоративне управління окреслює межі, в яких визначаються завдання товариства, засоби виконання цих завдань, здійснення моніторингу діяльності товариства. Наявність ефективної системи корпоративного управління збільшує вартість капіталу, компанії заохочуються до більш ефективного використання ресурсів, що створює базу для зростання.

У широкому розумінні корпоративне управління розглядають як систему, за допомогою якої спрямовують та контролюють діяльність товариства. У рамках корпоративного управління визначається, як інвестори контролюють діяльність менеджерів, а також яку відповідальність несуть менеджери перед інвесторами

за результати діяльності товариства. Належна система корпоративного управління дає змогу інвесторам бути впевненими в тому, що керівництво товариства розумно використовує їх інвестиції для фінансово-господарської діяльності і в такий спосіб збільшується вартість частки участі інвесторів в акціонерному капіталі товариства.

Належне корпоративне управління не обмежується виключно відносинами між інвесторами та менеджерами, а передбачає також урахування законних інтересів та активну співпрацю із заінтересованими особами, які мають легітимний інтерес у діяльності товариства (працівниками, споживачами, кредиторами, державою, громадськістю тощо). Це пов'язано з тим, що товариство не може існувати незалежно від суспільства, в якому воно функціонує, і кінцевий успіх його діяльності залежить від внеску всіх заінтересованих осіб.

Так, сутністю корпоративного управління є система відносин між інвесторами – власниками товариства, його менеджерами, а також заінтересованими особами для забезпечення ефективної діяльності товариства, рівноваги впливу та балансу інтересів учасників корпоративних відносин [15].

Сьогодні в багатьох країнах удосконалення корпоративного управління на національному рівні є одним із ключових напрямів. Одним з ефективних інструментів для досягнення цієї мети є впровадження національних принципів (кодексів) корпоративного управління. Поява цих документів була спричинена:

по-перше, усвідомлення неможливості вирішення всіх проблем, які існують у сфері корпоративного управління, виключно на рівні національного законодавства та необхідності їх врегулювання через запровадження етичних норм у практику корпоративного управління;

по-друге, сприйняття корпоративного управління як важливого чинника національного розвитку та необхідна вимога існування в умовах міжнародного конкурентного середовища. Сьогодні багато країн розглядають корпоративне управління як невід'ємну складову ринкової економіки, умови для розвитку приватного підприємництва, засіб підвищення конкурентоспроможності на міжнародних ринках і поліпшення показників економічної діяльності загалом [15].

Аналіз наукових досліджень питань корпоративного управління дає змогу окреслити систему принципів корпоративного управління [49, с. 156–157].

1. Принцип підпорядкування більшості меншості. Це принцип, що лежить в основі будь-якої корпоративної системи, визначає ключові відмінності між класичними цивільними договірними відносинами, які базуються на рівності, автономності та свободі волевиявлення сторін, та корпоративними відносинами, де вирішальну роль відіграє не воля окремого індивіда, а воля більшості.

2. Принцип залежності ступеня впливу учасника на управління корпоративним підприємством від розміру (частки) його вкладу в капітал корпоративного підприємства. Так, особа, яка є власником контрольного пакета акцій, має значно більші можливості впливу на акціонерне товариство ніж, наприклад, міноритарний акціонер, який володіє незначною кількістю акцій. Такий принцип не застосовується при управлінні кооперативом, який відповідно до ст. 4 Закону України «Про кооперацію» здійснює свою діяльність за принципом рівного права голосу під час прийняття рішень (один член кооперативу – один голос).

3. Принцип загального керівництва і контролю учасників (членів) корпоративного підприємства за його діяльністю. Корпоративне підприємство, зазвичай, є об’єднанням капіталів. Учасник (член), вкладаючи певні матеріальні чи нематеріальні цінності в капітал корпоративного підприємства в обмін на корпоративні права, отримує широкі управлінські та контрольні повноваження щодо підприємства, у яке він інвестує. Оскільки в корпоративних підприємствах зазвичай існує декілька учасників (членів), діяльність підприємства керується та контролюється на основі спільної (колективної) волі цих учасників (членів).

4. Принцип централізації управління і розмежування компетенції органів корпоративного підприємства. Цей принцип передбачає концентрацію повноважень щодо прийняття важливих стратегічних рішень з питань діяльності корпоративного підприємства у вищому органі, а також децентралізацію завдяки передачі певних питань на вирішення нижчим органам та структурним підрозділам. Функції вищого органу полягають у формуванні та зовнішньому

виявленні волі корпоративного підприємства, тоді як інші органи забезпечують реалізацію цієї волі у взаємодії підприємства з іншими учасниками правових відносин. Існування різних органів у корпоративному підприємстві, обдарованих різною компетенцією та які виконують різні функції, обумовлене потребою: легітимного вираження волі підприємства як юридичної особи (через ухвалення рішень органами); представництва підприємства у зовнішніх відносинах; ефективної організації господарської діяльності підприємства.

5. Принцип можливості залучення до управління корпоративним підприємством осіб, які не є її учасниками (членами). Іноді учасники (члени) не мають необхідних навичок для керування створеним ними підприємством. Їх метою може бути не особисте управління корпоративним підприємством чи інша участь у його діяльності, а лише отримання прибутку від своїх інвестицій. Тому виконавчі органи часто формуються не з учасників (членів) корпоративного підприємства, а з фахівців у галузі управління.

Вищенаведені принципи управління корпоративним підприємством не є чимось незмінним та догматичним. Вони можуть і повинні піддаватись переосмисленню і корегуванню. Водночас держава вже тривалий час намагається запропонувати ринку певну уніфіковану модель корпоративного управління [49, с. 157].

Хоч і не існує однієї універсальної моделі корпоративного управління, все ж існують широко визнані принципи (стандарти), які утворюють основу ефективного корпоративного управління та можуть бути застосовані в різних правових, економічних і політичних умовах.

Поява таких загальноприйнятих стандартів корпоративного управління визначається насамперед зростанням уваги до аспектів корпоративного управління в умовах глобалізації фінансових ринків і лібералізації руху капіталу. Це спроба встановити загальноприйняті, прозорі та зрозумілі «правила гри» на фінансовому ринку, доступні для всього світу. Розробка міжнародних стандартів корпоративного управління також є відповіддю суспільства на глобальні фінансові кризи та бажанням забезпечити стабільність фінансових ринків [49, с. 157–158].

Досі не існує універсальної моделі ефективного управління, проте можна виокремити загальні основні складові, які формують його елементи, а саме Принципи корпоративного управління ОЕСР (Organization of economical cooperation and development).

На підставі загальноприйнятих міжнародних стандартів корпоративного управління Національної комісії цінних паперів і фондового ринку з урахуванням національних особливостей було розроблено Принципи корпоративного управління, затверджені рішенням Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку від 22 липня 2014 року № 955 [15]. Вони не мають сили нормативно-правового акта та являють собою рекомендаційний акт. Одним із механізмів перетворення цих норм з необов'язкових на обов'язкові стало їх уведення до внутрішніх актів конкретного корпоративного підприємства.

Принципи корпоративного управління встановлюють правила, які регулюють діяльність на фінансових ринках по всьому світу і виконання яких є однією з необхідних умов для привернення інвестицій. Національні принципи управління надають відповіді на питання, як українським компаніям подолати кризу довіри вітчизняних та іноземних інвесторів, як залучати фінансові ресурси, а також як забезпечити належний контроль за ефективним використанням мобілізованого капіталу [52].

Принципи корпоративного управління є своєрідним посібником, який дає відповіді на питання, як українським підприємствам подолати кризу довіри вітчизняних та іноземних інвесторів і як залучати фінансові ресурси на вітчизняному та на міжнародних фондових ринках. Питання корпоративного управління є важливими для всіх видів товариств, однак найбільшу актуальність вони мають для підприємств, які відчувають гостру потребу у фінансових ресурсах [15].

Крім того, Принципи корпоративного управління дають відповіді не тільки на питання, як мобілізувати капітал, але й як здійснювати належний контроль за його ефективним використанням. Відповідь на це питання є ключовим завданням корпоративного управління й обумовлена проблемою, яка виникла внаслідок розмежування функцій власності й управління та потребою в

приділенні належної уваги захисту прав інвесторів в умовах, коли одні особи володіють товариством, а інші ним управляють [15].

Структурно документ складається із шести розділів:

1) забезпечення основи для ефективної структури корпоративного управління;

2) права акціонерів, рівне ставлення до всіх акціонерів і ключові функції власності;

3) інституційні інвестори, ринки цінних паперів та інші посередники;

4) роль зацікавлених осіб у корпоративному управлінні;

5) розкриття інформації і прозорість;

6) обов'язки ради директорів.

Важливо зазначити, що Принципи Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) розроблені так, щоб вони містили загальні принципи, які можуть бути використані для належного корпоративного управління, охоплюючи водночас різні існуючі моделі. Ці принципи не визначають конкретну структуру органів управління (однорівневу чи дворівневу), і термін «правління», який використовується в цьому документі, охоплює різні національні моделі управлінських структур, що існують у країнах-членах ОЕСР. Водночас Принципи Організації економічного співробітництва та розвитку не покликані ставити під сумнів або переглядати комерційну стратегію окремих учасників ринку, членів ради директорів і посадових осіб компанії: «Що добре працює в одній компанії або для однієї групи інвесторів, необов'язково може бути застосовано в загальному для інших видів бізнесу або мати системне економічне значення [45, с. 64].

У документі описані загальні принципи та рекомендації з ефективного управління підприємством. Перша частина зосереджена на таких ключових аспектах, як значення та сутність корпоративного управління, світові тенденції, мета принципів корпоративного управління в Україні, їх статус та механізми втілення. Друга частина містить самі принципи корпоративного управління, які є основою для розвитку корпоративних відносин в Україні, і рекомендації з їхнього практичного застосування. Ці принципи відповідають міжнародним стандартам корпоративного

управління та враховують українські реалії, охоплюючи всі сторони корпоративного управління та всіх учасників [52].

Механізми реалізації національних принципів корпоративного управління визначаються його статусом: цей документ не має обов'язкової сили, але пропонує рекомендації для добровільного застосування. Основним стимулом для дотримання цих принципів є економічна доцільність та вимоги ринку до залучення інвестицій. Так, підприємствам, які прагнуть отримати доступ до інвестиційного капіталу, необхідно дотримуватися загальноприйнятих стандартів та приділяти увагу інтересам інвесторів [52].

Зверніть увагу! Тому важливість їх впровадження особливо очевидна, оскільки система корпоративного управління має гарантувати захист прав акціонерів. Це передбачає необхідність впровадження таких засобів [52]:

1. Розробка та закріплення в законодавстві основних прав акціонерів є важливим етапом у забезпеченні їхніх інтересів. Ці права охоплюють ефективну реєстрацію власності на акції, можливість передачі акцій, регулярне отримання необхідної інформації про діяльність компанії, участь та голосування на загальних зборах, участь у виборах до спостережної ради, а також отримання частки в прибутку.

2. Забезпечення акціонерів достатньою інформацією щодо рішень, які стосуються важливих змін у діяльності компанії та їхніх прав на майно, охоплює такі аспекти, як внесення змін до статуту та інших регуляторних документів, емісія додаткових акцій та угоди, що призводять до фактичного продажу компанії.

3. Забезпечення рівних можливостей для всіх акціонерів активно брати участь та голосувати на загальних зборах є ключовим аспектом. Для досягнення цієї мети необхідно:

– надавати достатню та своєчасну інформацію про проведення та порядок денний зборів;

– давати змогу акціонерам ставити питання спостережній раді та пропонувати зміни до порядку денного;

– забезпечувати можливість голосувати особисто або через представника, визнаючи рівноправність усіх форм голосування. Деякі компанії спрощують цей процес за допомогою електронних

засобів зв'язку, що забезпечує належний підрахунок голосів та оголошення результатів.

4. Публічне розкриття інформації про структуру капіталу та механізми контролю, які дають змогу деяким акціонерам здійснювати контроль, незважаючи на розмір їхньої частки у статутному капіталі товариства, є необхідним. Деякі засоби, як-от спільне володіння акціями, укладення угод про спільні дії між акціонерами або встановлення обмежень на кількість голосів, які може подати один акціонер, можуть забезпечити додатковий контроль, і їхнє використання повинно бути відкритим.

5. Дотримання принципів ефективності та прозорості передбачає оприлюднення правил і процедур, що стосуються придбання корпоративного контролю та угод надзвичайного характеру. Угоди потрібно укладати за прозорими цінами та на умовах, які гарантують права акціонерів. Механізми захисту товариства від поглинання не повинні використовуватися керівництвом для ухилення від контролю акціонерів.

6. Відповідальне використання права голосу акціонером є важливим аспектом корпоративного управління. Аналітичні дослідження та ефективне використання права голосу сприяють досягненню позитивних фінансових результатів. Деякі інвестори також розголошують інформацію про свою політику стосовно компаній, в які вони інвестують.

7. Система корпоративного управління має гарантувати однакове ставлення до всіх акціонерів, охоплюючи малі та іноземні інвестори. Це може бути досягнуто за допомогою ефективних механізмів захисту порушених прав, що забезпечать інвесторам впевненість, що їхні інвестиції будуть захищені від некоректного використання.

Надання однакових прав голосу в межах однієї категорії акцій:

– інвестор має право отримати інформацію щодо прав голосу за акціями всіх категорій до придбання акцій. Після придбання акцій, права акціонера не можуть бути змінені, за винятком ситуацій, коли він мав можливість брати участь у затвердженні такого рішення;

– довірені особи голосують за погодженням з власником акцій і захищають його інтереси;

– усі акціонери мають можливість брати участь та голосувати на загальних зборах без будь-яких обмежень, ускладнень і додаткових витрат.

8. Заборона проведення операцій у власних інтересах та з використанням внутрішньої інформації є загальноприйнятим правилом у більшості країн-членів Організації економічного співробітництва та розвитку. Ці обмеження закріплені законодавством.

9. Важливо розкривати інформацію про наявність конфлікту інтересів серед посадових осіб. Конфлікт інтересів виникає, коли члени спостережної ради та правління мають особисті, родинні або інші відносини з компанією, які можуть впливати на їхнє рішення щодо певної угоди.

10. Підготовка, перевірка та надання інформації повинні відбуватися відповідно до міжнародних стандартів. Відповідність цих стандартів збільшить прозорість та доступність інформації для інвесторів, що дасть змогу їм краще оцінити ефективність компанії.

11. Система корпоративного управління повинна забезпечувати стратегічне керівництво компанією, ефективний нагляд за діяльністю правління з боку спостережної ради, а також відповідальність ради перед акціонерами.

Зверніть увагу! Світовий досвід управління акціонерним товариством базується на трьох принципах [52]:

– розмежування, володіння й управління капіталом: з одного боку, акціонер не зобов'язаний, а з іншого – не має права провадити справи компанії. Для цього йому потрібно бути обраним до виконавчого органу на рівних з іншими кандидатами, які необов'язково є акціонерами;

– розмежування влади: передбачає невтручання загальних зборів акціонерів у проведення справами компанії виконавчим органом. Загальні збори акціонерів є волевиявленням органу управління, який визначає стратегію розвитку компанії. Виконавчий орган представляє виконання затвердженої загальними зборами стратегії, охоплюючи ведення справ компанії та представлення її інтересів перед третіми особами;

– відповідальність виконавчого органу за ведення справ компанії повинна бути збалансованою для врегулювання ступеня волі, наданої цьому органу для проведення операцій. Компанія має право вимагати відшкодування збитків від членів виконавчого органу за їхні недбалі або несумлінні дії.

Ключовою вимогою є формування ефективного законодавства щодо захисту власності, яке має бути виконано, а також впровадження безпечних процедур реєстрації власності та можливість отримання відшкодування за законом. Крім того, наявність достовірної і прозорої звітності є необхідною умовою для прийняття обґрунтованих рішень щодо розміщення фінансових ресурсів. Розвиток добросовісного корпоративного управління є невід'ємною складовою розвитку надійного приватного сектору, що є основою подальшого економічного зростання [52].

Отже, створення національної моделі корпоративного управління, яка буде заснована на принципах, зазначених на рисунку 2.1, є необхідною умовою для мобілізації капіталу.

Рисунок 2.1 – Принципи корпоративного управління

Джерело: [46].

Зверніть увагу! У Принципах корпоративного управління банків сфокусовано основні цінності, які були закладені в принципах Організації економічного співробітництва та розвитку. Їх запозичення, прийняття на їх основі принципів корпоративного управління Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, реалізація в Україні пов'язана з рядом переваг для суб'єктів господарювання [45, с. 66]:

1. Доступ до зовнішнього фінансування. Суб'єктам господарювання з високим стандартом корпоративного управління відкривається можливість отримання зовнішнього фінансування, зокрема від іноземних інвесторів, завдяки вищому рівню довіри між інвесторами та керівництвом компанії.

2. Зниження вартості зовнішніх інвестицій. Інвестори, які мають доступ до інформації від компаній з високим рівнем корпоративного управління, зазвичай надають капітал цим компаніям за менші відсоткові ставки. Ця готовність інвестувати відображає розширені знання інвесторів про стратегію компанії та очікувані результати в майбутньому.

3. Покращення виробничих показників. Стійке створення багатства в приватному секторі може бути досягнуто лише за рахунок хорошого управління, підприємництва, інновацій і кращого розподілу ресурсів. Ефективне корпоративне управління створює додаткову додану вартість за рахунок підвищення ефективності виробничих процесів суб'єкта господарювання. Відповідну кореляцію було виявлено під час дослідження взаємозалежності між роботою компанії та належними практиками корпоративного управління, особливо наявністю незалежної ради та комітетів правління.

4. Зростання вартості акцій. Акції товариств, у яких корпоративне управління реалізується з урахуванням Принципів корпоративного управління Організації європейського економічного співробітництва зазвичай оцінюються вище, ніж акції товариств, де корпоративне управління здійснюється без урахування відповідних стандартів.

5. Покращена репутація компанії. Багато європейських компаній вбачають, що вдосконалення корпоративного управління призводить до підвищення задоволеності працівників, зменшення

текучості кадрів та збільшення частки висококваліфікованих спеціалістів у власних рядах.

6. Зниження ризику корпоративних криз і конфліктів. Суб'єкти господарювання, у яких впроваджуються якісні практики корпоративного управління, отримують ефективнішу систему управління ризиками, яка краще протидіє корпоративним кризам і конфліктам.

2.1.2. Правовий статус органів управління корпоративних підприємств

Корпоративна діяльність відбувається через систему управління, яка спрямована на забезпечення гармонії інтересів акціонерів та контролю за досягненням корпоративних цілей.

Структура корпоративного управління охоплює органи управління, розподіл повноважень між ними та визначення рівня підпорядкування в процесі ухвалення та реалізації управлінських рішень.

Зазвичай структура корпоративного управління охоплює загальні збори акціонерів, наглядову раду, виконавчий орган та ревізійну комісію (рис. 2.2).

Рисунок 2.2 – Органи корпоративного управління

Загальні збори акціонерів є найвищим органом управління, який представляє інтереси акціонерів та має право брати участь у прийнятті управлінських рішень.

Наглядова рада керує корпорацією за дорученням загальних зборів акціонерів, установлює стратегічну політику та контролює діяльність виконавчого органу. Для підвищення ефективності роботи наглядової ради можуть створюватися спеціальні комітети.

Виконавчий орган керує поточною діяльністю корпорації та реалізує стратегічні напрями розвитку, затверджені загальними зборами акціонерів та наглядовою радою.

Корпоративний секретар координує роботу системи корпоративного управління.

Ревізійна комісія здійснює контроль за фінансово-господарською діяльністю корпорації через проведення перевірок та надає результати відповідним виконавчим органам.

Типовий склад органів управління корпорації та їх взаємозв'язки представлені на [74, с. 43] (рис. 2.3).

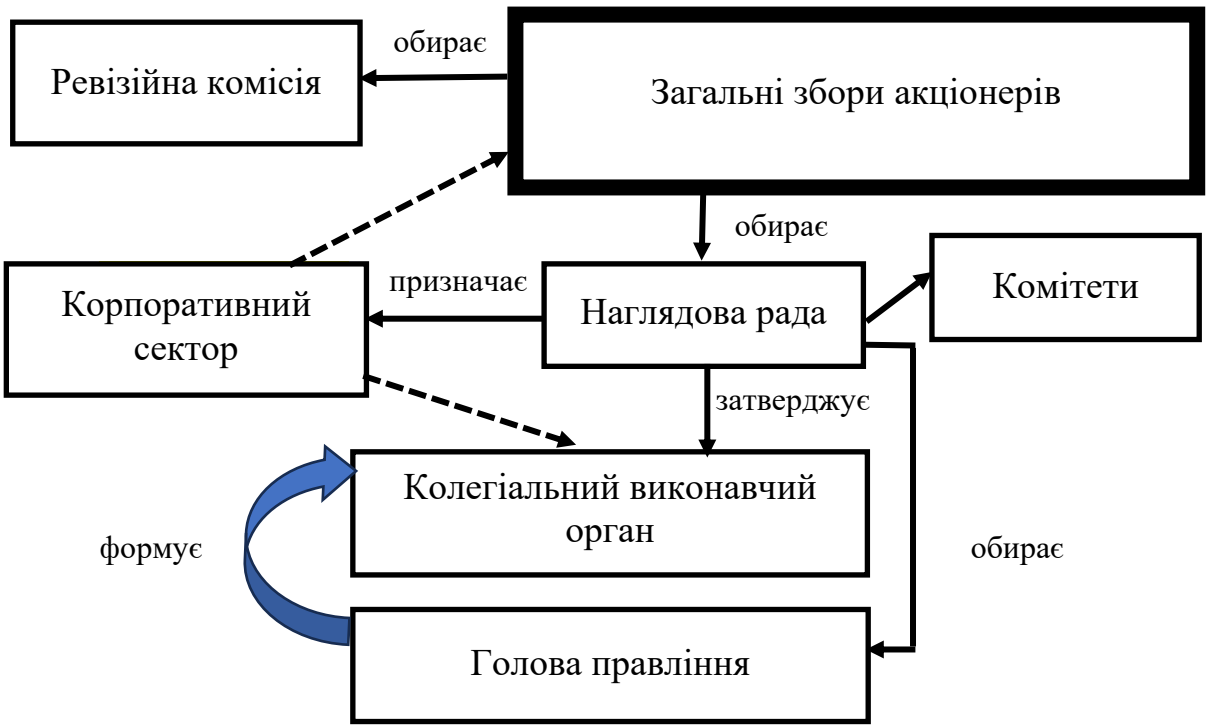

Рисунок 2.3 – Типова структура корпоративного управління

Джерело: [74].

Зверніть увагу! Залежно від складу керівних органів структура корпоративного управління може бути дворівневою (загальні збори акціонерів та виконавчий орган) або трирівневою (загальні збори акціонерів, наглядова рада корпорації та виконавчий орган). Дворівнева структура є характерною для акціонерних товариств, у яких кількість акціонерів-власників простих акцій не перевищує 10 осіб, оскільки, згідно з чинним законодавством, створення наглядової ради в такому випадку є необов'язковим [74, с. 44].

Акціонерні товариства – це найпоширеніша організаційно-правова форма суб'єктів господарювання в Україні, що поєднує в собі велику кількість учасників.

Структура управління акціонерним товариством (стаття 4 Закону України «Про акціонерні товариства»):

1. Структура управління акціонерним товариством може бути однорівневою або дворівневою.

За однорівневої структури управління до органів акціонерного товариства застосовуються положення розділу VIII Закону України «Про акціонерні товариства».

За дворівневої структури управління до органів акціонерного товариства застосовуються положення розділів IX і X Закону України «Про акціонерні товариства».

2. За однорівневої структури управління органами управління акціонерним товариством є загальні збори та рада директорів. До складу ради директорів входять виконавчі директори та можуть входити невиконавчі директори, крім випадків, передбачених частиною другою статті 64 Закону України «Про акціонерні товариства». Частина невиконавчих директорів можуть бути незалежними невиконавчими директорами.

Однорівнева структура управління передбачає здійснення функцій контролю та управління діяльністю акціонерного товариства єдиним колегіальним органом – радою директорів.

У приватному акціонерному товаристві з кількістю акціонерів до 10 осіб замість ради директорів може формуватися одноосібний виконавчий орган, який здійснює повноваження ради директорів, до якого застосовуються положення розділу X Закону України «Про акціонерні товариства».

Управління поточною діяльністю акціонерного товариства здійснюють виконавчі директори. Функції з управління ризиками та контролю за діяльністю виконавчих директорів і товариства загалом здійснюють невиконавчі директори.

3. За дворівневої структури управління органами управління акціонерним товариством є загальні збори, орган, відповідальний за здійснення нагляду (наглядова рада), і виконавчий орган (колегіальний або одноосібний). Дворівнева структура управління передбачає чіткий розподіл функцій з безпосереднього управління поточною (операційною) діяльністю акціонерного товариства, які здійснює виконавчий орган, та функцій контролю за роботою виконавчого органу та інших керівників акціонерного товариства (зокрема, підрозділів контролю та внутрішнього аудиту), які здійснює наглядова рада. До складу наглядової ради входять члени наглядової ради, частина з яких у встановлених законом випадках є незалежними директорами.

4. Структура управління акціонерним товариством визначається статутом акціонерного товариства.

5. Вимоги до застосування однорівневої або дворівневої структури управління акціонерним товариством встановлюються спеціальним законом.

Акціонерне товариство, створене із дворівневою структурою управління, має право прийняти рішення про перехід на однорівневу структуру управління, крім випадків, передбачених відповідним спеціальним законом.

Акціонерне товариство, створене з однорівневою структурою управління, має право прийняти рішення про перехід на дворівневу структуру управління, крім випадків, передбачених законом.

6. Зміна виду структури управління не є реорганізацією або перетворенням акціонерного товариства [7].

2.1.2.1. Вищі органи управління корпоративного підприємства

У корпоративній структурі особлива роль належить загальним зборам акціонерів, які є найвищим органом управління компанією, маючи за мету відображення спільної волі акціонерів.

Загальні збори акціонерів (стаття 36 Закону України «Про акціонерні товариства»):

1. Загальні збори акціонерів є вищим органом акціонерного товариства.

2. Загальні збори акціонерів можуть бути річними або позачерговими. Усі загальні збори, крім річних, вважаються позачерговими.

3. Загальні збори акціонерів проводяться за рахунок коштів акціонерного товариства. У разі проведення позачергових загальних зборів акціонерів з ініціативи акціонера (акціонерів) витрати на організацію, підготовку та проведення таких загальних зборів оплачує (оплачують) такий (такі) акціонер (акціонери), крім випадків, якщо за рішенням загальних зборів такі витрати компенсуються самим товариством [7].

Річні загальні збори акціонерів (стаття 37 Закону України «Про акціонерні товариства»):

1. Наглядова рада, рада директорів зобов'язані щороку скликати чергові загальні збори акціонерів (далі – річні загальні збори).

2. Річні загальні збори проводяться не пізніше 30 квітня наступного за звітним року.

3. До порядку денного річних загальних зборів обов'язково належать питання, передбачені пунктами 15–17 і 19 частини другої статті 39 Закону України «Про акціонерні товариства».

До порядку денного річних загальних зборів публічного акціонерного товариства також обов'язково належить питання, передбачене пунктом 14 частини другої статті 39 Закону України «Про акціонерні товариства», а також питання щодо доцільності внесення змін до положення про винагороду членів наглядової ради або ради директорів та виконавчого органу публічного акціонерного товариства.

Не менше одного разу на три роки до порядку денного річних загальних зборів обов'язково належать питання, передбачені пунктами 24–26 частини другої статті 39 Закону України «Про акціонерні товариства» [7].

Компетенція загальних зборів акціонерів (стаття 39 Закону України «Про акціонерні товариства»):

Загальні збори акціонерів можуть вирішувати будь-які питання діяльності акціонерного товариства, крім тих, що віднесені до компетенції наглядової ради або ради директорів законом або статутом акціонерного товариства [7].

2.1.2.2. Виконавчі органи управління корпоративного підприємства

Створення ради директорів акціонерного товариства (стаття 62 Закону України «Про акціонерні товариства»):

1. Рада директорів акціонерного товариства (далі – рада директорів) є колегіальним виконавчим органом, що в межах компетенції, визначеної статутом акціонерного товариства та цим Законом, здійснює управління товариством та забезпечує контроль за діяльністю виконавчих директорів.

2. Рада директорів підзвітна загальним зборам акціонерів та самостійно організовує виконання своїх рішень. Рада директорів діє від імені акціонерного товариства в межах, визначених статутом акціонерного товариства і законом.

В акціонерному товаристві у разі обрання ним однорівневої структури управління створення ради директорів є обов'язковим.

3. Рада директорів щороку складає звіт про свою діяльність. Звіт ради директорів є окремою складовою річного звіту товариства та підлягає оприлюдненню відповідно до вимог законодавства, передбачених для порядку та строків оприлюднення річного звіту товариства.

У звіті ради директорів відображається оцінка її діяльності, яка повинна містити інформацію, передбачену частиною першою статті 70 Закону України «Про акціонерні товариства». Звіт має містити інформацію про внутрішню структуру ради директорів, процедури, що застосовуються під час прийняття нею рішень, зокрема інформацію про вплив діяльності ради директорів на фінансово-господарську діяльність товариства [7].

Компетенція ради директорів акціонерного товариства (стаття 63 Закону України «Про акціонерні товариства»):

1. Рада директорів вирішує всі питання діяльності акціонерного товариства, крім питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів.

2. Рада директорів може винести на розгляд загальних зборів будь-яке рішення з питань, що належать до її компетенції.

3. Якщо у встановлений цим Законом строк загальними зборами не прийнято рішень, передбачених пунктами 24–26 частини другої статті 39 Закону України «Про акціонерні товариства», рада директорів може приймати рішення лише з питань підготовки, скликання і проведення загальних зборів.

У випадку, передбаченому абзацом першим цієї частини, виконавчі директори продовжують виконувати свої обов'язки до моменту обрання нових членів ради директорів.

4. Якщо кількість членів ради директорів, повноваження яких дійсні, становить менше половини її кількісного складу, обраного, відповідно до закону, загальними зборами, рада директорів упродовж трьох місяців має скликати позачергові загальні збори для обрання решти членів ради директорів, а в разі обрання членів ради директорів за допомогою кумулятивного голосування – для обрання всього складу ради директорів [7].

2.1.2.3. Наглядова (спостережна) рада

Створення наглядової ради акціонерного товариства (стаття 69 Закону України «Про акціонерні товариства»):

1. Наглядова рада акціонерного товариства (далі – наглядова рада) є колегіальним органом, що здійснює захист прав усіх акціонерів товариства, і в межах компетенції, визначеної статутом акціонерного товариства та цим Законом, здійснює управління товариством, а також контролює та регулює діяльність його виконавчого органу.

2. Порядок роботи наглядової ради, права та обов'язки її членів, порядок виплати їм винагороди визначаються цим Законом, статутом акціонерного товариства, положенням про наглядову раду акціонерного товариства, а також цивільно-правовим

чи трудовим договором (контрактом), що укладається з кожним членом наглядової ради. Такий договір або контракт від імені товариства підписується уповноваженою загальними зборами особою на умовах, затверджених рішенням загальних зборів. У разі укладення з членом наглядової ради цивільно-правового договору такий договір може бути оплатним або безоплатним.

3. Член наглядової ради повинен виконувати свої обов'язки особисто і не може передавати свої повноваження іншій особі.

Членам наглядової ради може виплачуватися винагорода за їхню діяльність. Порядок виплати винагороди членам наглядової ради встановлюється:

1) для публічного акціонерного товариства та банку – положенням про винагороду членів наглядової ради;

2) для приватного акціонерного товариства – статутом такого товариства або положенням про наглядову раду, або положенням про винагороду членів наглядової ради [7].

Прозорість діяльності наглядової ради акціонерного товариства (стаття 70 Закону України «Про акціонерні товариства»):

Наглядова рада публічного акціонерного товариства, акціонерного товариства, у статутному капіталі якого більше 50 % акцій належать державі, та наглядова рада банку щороку складає звіт про свою роботу. Звіт наглядової ради публічного акціонерного товариства, акціонерного товариства, у статутному капіталі якого більше 50 % акцій належать державі, та наглядової ради банку є окремою складовою частиною річного звіту товариства й підлягає оприлюдненню відповідно до вимог законодавства, передбачених для порядку та строків оприлюднення річного звіту товариства [7].

Компетенція наглядової ради акціонерного товариства (стаття 71 Закону України «Про акціонерні товариства»):

До компетенції наглядової ради належить вирішення питань, передбачених цим Законом, статутом акціонерного товариства.

До виключної компетенції наглядової ради банку належать також питання, визначені Законом України «Про банки і банківську діяльність».

Питання, що належать до виключної компетенції наглядової ради, не можуть вирішуватися іншими органами товариства, крім загальних зборів у випадках, прямо передбачених Законом України «Про акціонерні товариства».

Посадові особи органів акціонерного товариства забезпечують членам наглядової ради доступ до інформації в межах, передбачених цим Законом та статутом акціонерного товариства.

Якщо кількість членів наглядової ради, повноваження яких дійсні, становить половину або менше половини її загального складу, визначеного відповідно до вимог закону, наглядова рада не може приймати рішення, крім рішень з питань проведення загальних зборів для обрання решти членів наглядової ради, а в разі обрання членів наглядової ради за допомогою кумулятивного голосування – для обрання всього складу наглядової ради [7].

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте поняття корпоративне управління.
2. Охарактеризуйте принципи корпоративного управління.
3. Що являє собою структура корпоративного управління?
4. Назвіть органи управління, що утворюють систему корпоративного управління акціонерного товариства.
5. Які контролювальні органи належать до системи корпоративного управління акціонерного товариства?
6. Яке значення загальних зборів у системі корпоративного управління?
7. Вирішення яких питань належить до виключної компетенції загальних зборів акціонерного товариства?
8. За яким принципом проводиться голосування на загальних зборах акціонерів за питаннями порядку денного?
9. Що входить до функцій виконавчого органу корпорації?
10. Що належить до виключної компетенції наглядової ради корпорації.

Тести для самоконтролю

1. … корпоративного управління є інші два рівні – корпоративне підприємство та форми і методи державного регулювання корпоративного сектору і державної власності у ньому:

а) метою;

б) об’єктом;

в) суб’єктом;

г) предметом.

2. Структура корпоративного управління залежно від складу керівних органів може бути:

а) трьохрівнева (загальні збори акціонерів, наглядова рада корпорації, виконавчий орган);

б) дворівнева (загальні збори акціонерів, виконавчий орган);

в) трьохрівнева (загальні збори акціонерів, наглядова рада корпорації, виконавчий орган) та дворівнева (загальні збори акціонерів, виконавчий орган);

г) однорівнева (загальні збори акціонерів) та дворівнева (загальні збори акціонерів, виконавчий орган).

3. Вищим органом акціонерного товариства є:

а) наглядова рада;

б) правління;

в) ревізійна комісія;

г) загальні збори.

4. Акціонерне товариство зобов’язане скликати загальні збори:

а) не рідше ніж один раз на місяць;

б) щороку;

в) не рідше ніж один раз на квартал;

г) щотижня.

5. Річні загальні збори акціонерного товариства проводяться не пізніше:

а) 30 грудня наступного за звітним року;

б) 30 січня наступного за звітним року;

в) 30 квітня наступного за звітним року;

г) 30 травня наступного за звітним року.

6. Збори мають кворум і є правочинними за умови реєстрації для участі в них акціонерів (їх представників), які сукупно володіють:

а) не менш ніж 50 % голосуючих акцій;

б) не менш ніж 55 % голосуючих акцій;

в) не менш ніж 60 % голосуючих акцій;

г) не менш ніж 75 % голосуючих акцій.

7. До компетенції виконавчого органу належить:

а) вирішення всіх питань, пов’язаних з керівництвом поточною діяльністю товариства, крім питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів та наглядової ради;

б) управління, яке сприяє тому, щоб вкладення не були пов’язані зі значними ризиками;

в) захист прав акціонерів;

г) ефективне та раціональне використання ресурсів, націлене на отримання прибутку.

8. Виконавчий орган акціонерного товариства може бути:

а) одноосібним (директор, генеральний директор) або колегіальним (правління, дирекція);

б) колегіальним (правління, дирекція);

в) одноосібним (директор, генеральний директор);

г) колегіальним (група осіб з числа інвесторів організації).

9. Наглядова рада акціонерного товариства – це:

а) орган, у якому один або декілька учасників здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть за його зобов'язаннями додаткову солідарну відповідальність усім своїм майном;

б) орган, що має статутний фонд, розділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями лише своїм майном;

в) орган, що здійснює захист прав акціонерів товариства, і в межах компетенції, визначеної статутом, контролює та регулює діяльність виконавчого органу;

г) орган, статутний фонд якого розділений на частки визначених установчими документами розмірів і який несе відповідальність за своїми зобов'язаннями власним майном.

10. Наглядова рада в акціонерному товаристві створюється у випадках:

а) коли кількість акціонерів – власників простих акцій 100 осіб і більше;

б) коли кількість акціонерів – власників простих акцій 10 осіб і більше;

в) коли кількість акціонерів – власників простих акцій 50 осіб і більше;

г) коли кількість акціонерів – власників простих акцій 75 осіб і більше.

Тема 2.2
Особливості реалізації корпоративних прав держави

2.2.1. Сутність та особливості управління корпоративними правами держави.

2.2.2. Класифікація корпоративних прав держави.

2.2.3. Суб'єкти управління корпоративними правами держави.

2.2.1. Сутність та особливості управління корпоративними правами держави

Управління корпоративними правами держави являє собою один із методів виконання функцій державного управління у сфері економіки.

У господарському кодексі України визначено, що відносини, пов'язані з управлінням корпоративними правами держави, регулюються Законом України «Про управління об'єктами державної власності», іншими законами України та нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до них. У зазначеному Законі України не дається чіткого визначення категорії «корпоративні права держави». Лише у статті 3 «Об'єкти управління державної власності» Закону України «Про управління об'єктами державної власності» зазначено, що об'єктами управління державної власності є корпоративні права, що належать державі у статутних капіталах господарських організацій.

Щодо визначення терміну «корпоративні права держави», варто зазначити, що в Україні цей термін офіційно використовується лише у двох нормативних документах. Так, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2004 р. № 155 «Про затвердження Основних концептуальних підходів до підвищення ефективності управління корпоративними правами держави» «корпоративні права держави – це право держави, частка якої визначається в статутному фонді господарського товариства, що охоплює право на управління цим товариством, отримання певної частки його прибутку (дивідендів), активів у разі ліквідації відповідно до законодавства, а також інші права, передбачені законом та установчими документами [12].

Зверніть увагу! Визначення терміна «корпоративні права держави» не зовсім узгоджується з визначенням, яке наведено в Господарському кодексі України, оскільки останнє розглядає ці права як власність держави у формі статутного капіталу юридичної особи або його частки.

Корпоративні права держави являють собою сукупність майнових і немайнових прав державного акціонера, який є власником акцій у товаристві. Ці права охоплюють участь у керівництві акціонерним товариством, отримання дивідендів та активів у разі ліквідації товариства відповідно до закону, а також інші права, визначені законодавством або установчими документами [41, с. 20–21].

Корпоративні права держави охоплюються як право на частку у статутному капіталі підприємств, що дає змогу управляти такими підприємствами, так і право на отримання частини їх прибутку й активів у разі їх ліквідації згідно із законодавством. Вони також охоплюють інші права, що визначені установчими документами та законом [56].

Корпоративні права держави є самостійним суб'єктивним правом. Корпоративні права держави знаходять своє вираження у ряді правочинностей, які держава отримує внаслідок набуття відповідного статусу (засновника, учасника, акціонера) через формування статного капіталу, частка якого визначається сформованим статутним капіталом.

Отже, корпоративні права держави не можуть бути ототожнені з речовими та зобов'язальними правами, це самостійний різновид суб'єктивних прав, змістовна конструкція якого немає відмінностей від корпоративних прав суб'єктів приватного сектору економіки. Корпоративні права держави, подібно до прав інших суб'єктів, полягають у набутті правочинностей через статус засновника (учасника, акціонера). Це права, що виникають унаслідок формування державними органами статутного капіталу, пропорційна частка якого визначається розміром статутного капіталу [32, с. 17].

Держава може набувати корпоративні права через такі дії:

– перетворення державних, орендних підприємств та інших підприємств з державною участю в акціонерні товариства, що охоплює їхнє долучення до статутного фонду;

– придбання корпоративних прав у вже існуючих господарських організацій;

– створення нових господарських організацій або співзасновання їх.

Зверніть увагу! Державні корпоративні права варто розрізняти від корпоративних прав приватних підприємств з огляду на особливі обставини, що можуть лежати в основі виникнення таких прав у держави. Наприклад, однією з таких підстав може бути націоналізація, передбачена законом [72, с. 33].

Управління корпоративними правами держави передбачає розв'язання таких завдань (Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Основних концептуальних підходів до підвищення ефективності управління корпоративними правами держави»):

– забезпечення участі суб'єктів господарювання у здійсненні заходів, пов'язаних з виконанням державних функцій (економічна безпека, оборона, державні резерви, соціальні програми, державна монополія тощо), а також досягнення інших стратегічних цілей, визначених державою;

– збільшення за рахунок поліпшення фінансових результатів господарювання об'єктів управління надходження сум податків і зборів до бюджетів, обов'язкових платежів (внесків) до державних цільових фондів, а також неподаткових надходжень у вигляді дивідендів (доходів), нарахованих на акції (частки, паї) господарських товариств, які перебувають у державній власності;

– здійснення контролю за використанням і збереженням майна господарських товариств, у статутному капіталі яких є державна частка [12].

Удосконалення системи управління корпоративними правами держави повинно здійснюватися за такими основними напрямами (Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження

Основних концептуальних підходів до підвищення ефективності управління корпоративними правами держави»):

– ведення обліку цих прав, їх класифікація залежно від особливостей завдань управління ними та розміру державної частки в статутному капіталі господарського товариства через формування та ведення Реєстру корпоративних прав держави;

– оптимізація кількості господарських товариств, у статутному капіталі яких є державна частка;

– створення надійного механізму захисту інтересів держави у процесі управління цими правами без обмеження законних інтересів інших власників;

– визначення повноважень та відповідальності суб'єктів управління;

– визначення критеріїв ефективності управління цими правами та законодавчого впровадження на їх основі моніторингу результатів управління;

– підвищення професійного рівня та відповідальності посадових осіб органів виконавчої влади та інших суб'єктів управління за результати діяльності відповідних господарських товариств» [12].

Процес управління державними корпоративними правами в Україні здійснюється на основі ряду нормативно-правових актів:

а) Постанова Кабінету Міністрів України від 11.02.2004 № 155 «Про затвердження Основних концептуальних підходів до підвищення ефективності управління корпоративними правами держави» [12];

б) Указ Президента України від 13.04.2011 № 451/2011 «Про Положення про Державне агентство України з управління державними корпоративними правами та майном»;

в) Постанова Кабінету Міністрів України від 10.03.2017 № 143 «Деякі питання управління об'єктами державної власності»;

г) Закон України «Про управління об'єктами державної власності»;

д) Закон України «Про акціонерні товариства».

Формування механізму управління державними корпоративними правами (акціями, паями, частками) має ряд особливостей, які залежить від таких чинників [72, с. 33]:

1) спеціалізованого порядку правового регулювання;

2) обмеження правочинностей і наявності спеціального порядку відчуження й розпорядження корпоративними правами;

3) особливої процедури призначення керівних органів, такої як відбір кандидатів на посади керівників виконавчих органів господарських товариств, що належать до державного фінансового сектору, регулюється відповідно до положень Постанови Кабінету Міністрів України від 11.02.2004 № 155 «Про затвердження основних концептуальних підходів до підвищення ефективності управління корпоративними правами держави»;

4) поєднання матеріальної відповідальності осіб і майнової зацікавленості в результаті державного управління.

Система управління державними корпоративними правами у корпоративних правовідносинах потребує реформування з таких причин [73, с. 32]:

1) брак соціальних та економічних критеріїв установлення і захисту корпоративних прав держави;

2) ускладнення механізмів управління підприємствами з державною часткою у статутному фонді, визначення належного їх обсягу стосовно конкретних підприємств;

3) відсутність критеріїв оцінки ступеня ефективності реалізації державних корпоративних прав;

4) відсутність ефективної і системної інституційної системи управління.

Тому потрібно реформувати систему управління корпоративними правами держави. Ця реформа має передбачати: визначення моделі управління корпоративними правами держави та розроблення відповідної стратегії; зміцнення соціального аспекту у визначенні критеріїв ефективності функціонування підприємств та оцінювання результатів управління корпоративними правами держави [49, с. 67].

2.2.2. Класифікація корпоративних прав держави

Класифікація корпоративних прав держави залежить від різних чинників, таких як суб'єкт управління, рівень корпоративного контролю держави у підприємствах, особливості галузі, в якій діють ці підприємства, а також термін тривалості володіння державою корпоративними правами.

У юридичній літературі надається класифікація корпоративних прав держави за різними критеріями, а саме залежно від:

1. Суб'єкта управління:

– корпоративні права, що управляються Фондом державного майна України;

– корпоративні права, що управляються уповноваженими особами;

– корпоративні права, що управляються органами виконавчої влади.

2. Ступеня корпоративного контролю держави в господарських товариствах:

– забезпечують контроль держави над прийняттям рішень щодо діяльності господарських товариств (більше ніж 50 % акцій);

– неповною мірою забезпечують здійснення зазначеного контролю.

3. Ступеня закріплення за державою часток (пакетів акцій). Усі державні підприємства, що функціонують в Україні, можна поділити на дві групи:

1) підприємства, які повністю належать державі:

– казенні підприємства;

– унітарні державні підприємства;

– державні корпорації (акціонерні компанії зі 100 % власністю держави);

– державні корпорації з абсолютною більшістю акцій;

2) господарські товариства, які можуть частково належати іншим особам (фізичним чи юридичним), держава здійснює незначний вплив на їх діяльність:

– акціонерні компанії з контрольним пакетом державних акцій понад 50 %, але меншим ніж 75 %;

– акціонерні компанії з блокувальним пакетом акцій понад 25 %, але меншим ніж 50 %;

– акціонерні компанії, частка власності держави у статутному фонді яких менша ніж 25 %;

– державні холдингові компанії.

2.2.3. Суб'єкти управління корпоративними правами держави

Корпоративні права держави здійснюються визначеними законом центральними органами виконавчої влади та уповноваженими особами в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України (ст. 168 Господарського кодексу України) [2]. Отже, корпоративні права держави здійснюються або безпосередньо центральними органами виконавчої влади, або через уповноважених осіб.

До суб'єктів управління корпоративними правами держави відносять (Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Основних концептуальних підходів до підвищення ефективності управління корпоративними правами держави»):

Кабінет Міністрів України;

Фонд державного майна;

органи виконавчої влади, уповноважені Кабінетом Міністрів України управляти об'єктами державної власності, уповноважений суб'єкт господарювання з управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі;

громадян або юридичних осіб, визначених за результатами конкурсу, з якими укладено договір доручення з управління корпоративними правами держави» [12].

Зверніть увагу! Відповідно до Закону України «Про управління об'єктами державної власності», Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Основних концептуальних підходів до підвищення ефективності управління корпоративними правами держави» на рисунку 2.4 відображені суб'єкти управління корпоративними правами держави.

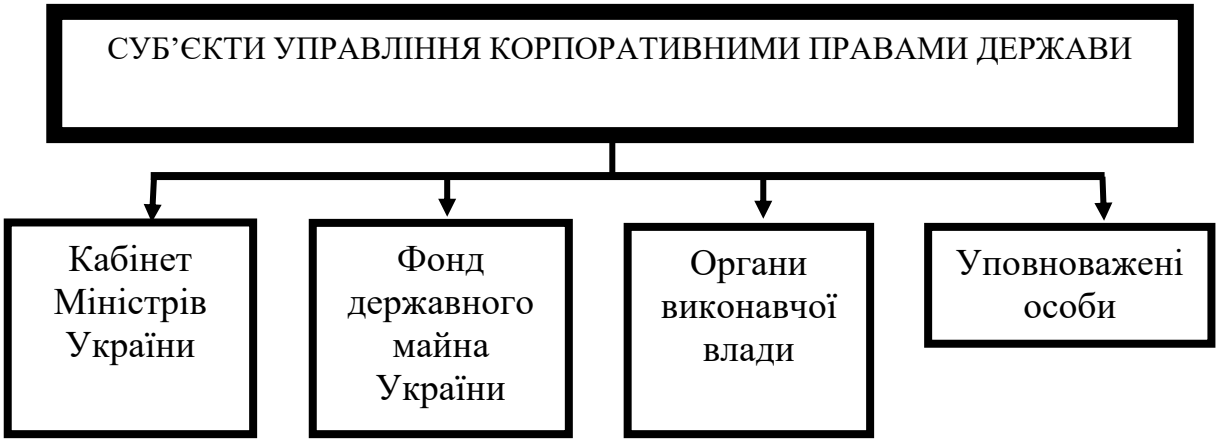

Рисунок 2.4 – Суб'єкти управління корпоративними правами держави

Джерело: [50].

Передбачається, що суб'єкти управління реалізують повноваження щодо управління корпоративними правами держави у такому порядку (Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Основних концептуальних підходів до підвищення ефективності управління корпоративними правами держави»):

1) Кабінет Міністрів України визначає систему та механізм управління корпоративними правами держави, здійснює інші повноваження щодо реалізації прав держави як власника корпоративних прав відповідно до законодавства та з урахуванням Основних підходів;

2) Фонд державного майна здійснює управління:

– корпоративними правами держави у відкритих акціонерних товариствах, утворених відповідно до законодавства про приватизацію (корпоратизацію);

– державними холдинговими (акціонерними, лізинговими та іншими) компаніями;

– корпоративними фондами;

– акціями закритих акціонерних товариств, що перебувають у власності держави, частками у спільних підприємствах, створених не в процесі приватизації;

– корпоративними правами держави в інших суб'єктах господарювання, що утворені за участю держави або в яких держава є правонаступником державних підприємств, установ та організацій;

3) органи виконавчої влади та уповноважений суб'єкт господарювання з управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі, відповідно до галузевої належності суб'єктів господарювання, здійснюють управління:

– відкритими акціонерними товариствами, утвореними через корпоратизації державних підприємств, до прийняття рішення про їх приватизацію;

– відкритими акціонерними товариствами, утвореними відповідно до законодавства про приватизацію;

– національними акціонерними компаніями, державними холдинговими (акціонерними, лізинговими та іншими) компаніями;

– державними акціонерними товариствами (корпоратизованими підприємствами), крім тих, управління якими здійснює Фонд державного майна;

4) громадяни або юридичні особи, визначені на конкурсних засадах, з якими орган виконавчої влади укладає договір доручення з управління корпоративними правами держави» [12].

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Основних концептуальних підходів до підвищення ефективності управління корпоративними правами держави» [12] Кабінет Міністрів визначає систему та механізм управління корпоративними правами держави та виконує інші повноваження, пов'язані з реалізацією прав держави як власника корпоративних прав, згідно із законодавством та з урахуванням Основних підходів.

Основними завданнями Фонду державного майна України є управління об'єктами державної власності, охоплюючи корпоративні права держави у статутних капіталах господарських товариств. Це стосується об'єктів, щодо яких ухвалено рішення про приватизацію або затверджено план приватизації чи план розміщення акцій. Також входять товариства, що утворилися внаслідок перетворення (охоплюючи корпоратизацію) державних підприємств, що перебувають у сфері управління Фонду державного майна України, а також товариства, утворені з участю цього фонду.

Фонд державного майна України у сфері управління корпоративними правами держави (частина 3 статті 5 Закону України «Про фонд державного майна») здійснює управління корпоративними правами держави, що перебувають у сфері його управління [28].

Центральні органи виконавчої влади та уповноважені особи мають такі функції щодо управління корпоративними правами держави:

– вони вправі брати участь у керівництві господарською організацією відповідно до частки (акцій, паїв) держави у її статутному фонді;

– вони ведуть реєстр державних корпоративних прав;

– вони проводять оцінювання державних корпоративних прав;

– вони контролюють ефективність роботи господарської організації в частині реалізації корпоративних прав, які належать державі.

Повноваження з управління корпоративними правами держави можуть здійснюватися безпосередньо відповідними органами виконавчої влади у таких випадках:

– якщо держава є власником ста відсотків часток (акцій) у статутному фонді господарської організації;

– якщо суб'єкт господарювання, у якого здійснюються корпоративні права держави, бере участь у державних або регіональних програмах, що фінансуються з Державного бюджету України;

– якщо не проводився конкурс на призначення уповноваженої особи через відсутність кандидата або якщо пропозиції учасників конкурсу не відповідають умовам;

– в інших випадках, передбачених законом.

Органи виконавчої влади та уповноважений суб'єкт господарювання з управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі відповідно до галузевої належності суб'єктів господарювання здійснюють управління (Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Основних концептуальних підходів до підвищення ефективності управління корпоративними правами держави»):

– відкритими акціонерними товариствами, утвореними завдяки корпоратизації державних підприємств, до прийняття рішення про їх приватизацію;

– відкритими акціонерними товариствами, утвореними відповідно до законодавства про приватизацію;

– національними акціонерними компаніями, державними холдинговими (акціонерними, лізинговими та іншими) компаніями;

– державними акціонерними товариствами (корпоратизованими підприємствами), крім тих, управління якими здійснює Фонд державного майна [12].

Для ефективного виконання обов'язків з управління корпоративними правами держави рекомендовано призначати своїх представників-фізичних осіб, яких відбирають на конкурсних засадах, до органів управління господарських товариств. Цих представників обирають серед найбільш досвідчених посадових осіб та фахівців, що працюють у суб'єктів управління.

Зверніть увагу! Однією з проблем управління корпоративними правами держави є відсутність єдиного централізованого суб'єкта, відповідального за цей процес. Згідно з Законом України «Про управління об'єктами державної власності» суб'єктами управління об'єктами державної власності, охоплюючи корпоративні права, які належать державі у статутних капіталах господарських організацій, є аж 10 різних суб'єктів. Серед них: Кабінет Міністрів України, міністерства, інші органи виконавчої влади та державні колегіальні органи, органи, що забезпечують діяльність Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, Національна академія наук України, галузеві академії наук, державні господарські об'єднання, державні холдингові компанії.

Зверніть увагу! Управління корпоративними правами держави в одному господарському товаристві може здійснювати тільки один управляючий суб'єкт.

Суб'єкти управління корпоративними правами держави за обсягом, що забезпечує контроль держави над прийняттям рішень щодо діяльності господарського товариства, повинні забезпечити [12] (Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Основних концептуальних підходів до підвищення ефективності управління корпоративними правами держави»):

– обрання (призначення) своїх представників до складу спостережної ради та ревізійної комісії товариства, а також голови правління та головного бухгалтера товариства;

– обрання до складу ревізійної комісії товариства осіб, які не належать до пов'язаних осіб та не залежать від осіб, діяльність яких вони ревізують;

– надійність ведення обліку прав власності держави та інших акціонерів на належні їм корпоративні права держави завдяки відбору реєстраторів (зберігачів) акцій, які мають бездоганну професійну репутацію;

– контроль за фінансово-господарською діяльністю товариства, зокрема за допомогою конкурсного відбору аудитора товариства;

– підвищення ринкової вартості корпоративних прав держави, розширення присутності на ринку основних видів продукції, підготовку, затвердження, узгодження з відповідним державним органом та виконання фінансового плану товариства, дотримання затверджених критеріїв ефективності управління корпоративними правами держави [12].

Передбачається, що представники суб'єктів управління, охоплюючи національні акціонерні компанії та державні холдингові компанії, які мають корпоративні права держави в управлінні або у формуванні їх статутного капіталу, повинні отримати погодження від Фонду державного майна згідно з угодами, укладеними між цими суб'єктами та Фондом. Вони використовують ці корпоративні права для прийняття рішень щодо таких питань, як:

– ліквідація, банкрутство або реорганізація товариства;

– внесення змін до установчих документів товариства;

– зменшення державної частки у статутному капіталі товариства;

– відчуження активів товариства, якщо це перевищує мінімальний розмір, визначений його статутом.

Суб'єкти управління, у межах наданих повноважень, забезпечують ведення діяльності господарських товариств відповідно до корпоративно-дивідендної політики держави. Це охоплює оптимальний розподіл прибутку товариств, виплату дивідендів власникам корпоративних прав з урахуванням фінансового стану товариств, вплив розподілу прибутку на їх подальший розвиток та виконання завдань державного бюджету щодо нарахування дивідендів.

Для контролювання та оцінювання ефективності управління корпоративними правами держави суб'єкти управління (Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Основних концептуальних підходів до підвищення ефективності управління корпоративними правами держави»):

– забезпечують проведення моніторингу та здійснення постійного контролю за виконанням затверджених планів;

– систематично заслуховують звіти голів спостережних рад та голів правління, обраних (призначених) за поданням суб'єктів управління;

– про результати моніторингу подають інформацію Кабінету Міністрів України та Фонду державного майна, у разі потреби ініціюють звернення до державних органів про вжиття відповідних заходів [12].

Передбачається, що Кабінет Міністрів України встановлює процедуру визначення повноважень посадових осіб та представників держави в господарських товариствах, у статутному капіталі яких є державна частка. Ця процедура також охоплює контроль та забезпечення відповідальності цих осіб перед державою.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність поняття управління корпоративними правами держави.

2. Поясніть, унаслідок чого держава може набувати корпоративних прав?

3. Назвіть характеристики, на які необхідно звертати увагу під час визначення корпоративних прав держави.

4. Перечисліть нормативно-правові акти, на основі яких здійснюється процес управління державними корпоративними правами в Україні.

5. Назвіть чинники, від яких залежить особливість формування механізму управління державними корпоративними правами (акціями, паями, частками).

6. Назвіть, за яких причин система управління державними корпоративними правами у корпоративних правовідносинах потребує реформування.

7. Приведіть класифікацію корпоративних прав держави.

8. Охарактеризуйте суб'єкти управління корпоративними правами держави.

9. Поясніть, у разі чого здійснюються безпосередньо відповідними органами виконавчої влади правочинності з управління корпоративними правами держави.

10. Назвіть, у якому порядку суб'єкти управління реалізують повноваження щодо управління корпоративними правами держави.

Тести для самоконтролю

1. Корпоративне право – це:

а) право власності держави на статутний фонд (капітал) господарського товариства або його частину (акції, частки, паї), охоплюючи права на управління, отримання відповідної частки прибутку такого господарського товариства, а також активів у разі його ліквідації відповідно до чинного законодавства;

б) являє собою процеси регулювання власником руху його корпоративних прав з метою отримання прибутку, управління корпоративним підприємством, відшкодування витрат через одержання частки майна в разі його ліквідації, можливих спекулятивних операцій з корпоративними правами;

в) право держави, частка якої визначається в статутному фонді господарського товариства, що охоплює право на управління цим товариством, отримання певної частки його прибутку (дивідендів), активів у разі ліквідації відповідно до законодавства, а також інші права, передбачені законом та установчими документами;

г) це право власності на частку (пай) у статутному фонді (капіталі) юридичної особи, охоплюючи права на управління, отримання відповідної частки прибутку такої особи, отримання інформації про діяльність цієї особи, а також частки активів у разі її ліквідації відповідно до чинного законодавства.

2. Корпоративне управління – це процес управління, спрямований на ефективне і раціональне використання ресурсів, націлений на отримання прибутку – підхід:

а) правовий;

б) психологічний;

в) соціальний;

г) економічний.

3. Що з цього переліку не належить до суб'єктів корпоративного управління:

а) емітенти;

б) менеджери корпоративного підприємства;

в) держава в особі органів державної влади і місцевого самоврядування;

г) аудиторські компанії.

4. …… це право держави, частка якої визначається в статутному фонді господарського товариства, що охоплює право на управління цим товариством, отримання певної частки його прибутку (дивідендів), активів у разі ліквідації відповідно до законодавства, а також інші права, передбачені законом та установчими документами:

а) корпоративні права;

б) публічне право;

в) корпоративні права держави;

г) корпоративне управління.

5. …… це право власності держави на статутний фонд (капітал) господарського товариства або його частину (акції, частки, паї), зокрема права на управління, отримання відповідної частки прибутку такого господарського товариства, а також активів у разі його ліквідації відповідно до чинного законодавства:

а) корпоративні права держави;

б) корпоративні права;

в) публічне право;

г) корпоративне управління.

6. До суб'єктів управління корпоративними правами держави належать:

а) Кабінет Міністрів України, Фонд державного майна, органи виконавчої влади, загальні збори;

б) Кабінет Міністрів України, Фонд державного майна, органи виконавчої влади, уповноважені особи;

в) Кабінет Міністрів України, Фонд державного майна, органи виконавчої влади, ревізійна комісія;

г) Кабінет Міністрів України, Фонд державного майна, органи виконавчої влади, наглядова (спостережна) рада.

7. Управління корпоративними правами держави в одному господарському товаристві може здійснюватися лише ….. суб'єктом (суб'єктами) управління:

а) одним;

б) двома;

в) трьома;

г) п'ятьма.

8. Здійснює управління корпоративними правами держави в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України; створює і веде реєстр корпоративних прав держави, який є складовою Єдиного реєстру об'єктів державної власності, відповідно до законодавства:

а) Антимонопольний комітет;

б) Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку;

в) Фонд державного майна;

г) Координаційна рада.

9. Дають (є) згоду Фонду державного майна України на передачу об'єктів державної власності до статутних капіталів господарських товариств, зокрема підприємств з іноземними інвестиціями, що створюються за участю держави:

а) Антимонопольний комітет;

б) уповноважені органи управління;

в) Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку;

г) Координаційна рада.

10. Здійснює управління корпоративними правами держави, що перебувають у сфері його управління; проводить аналіз ефективності управління корпоративними правами держави, що перебувають у сфері його управління; бере участь у методологічному забезпеченні управління корпоративними правами держави:

а) Фонд державного майна;

б) Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку;

в) Антимонопольний комітет;

г) Координаційна рада.

Тема 2.3
Корпоративні конфлікти та зловживання корпоративними правами

2.3.1. Корпоративні конфлікти: поняття та їх складові.
2.3.2. Класифікація корпоративних конфліктів.
2.3.3. Способи подолання корпоративних конфліктів.
2.3.4. Зловживання корпоративними правами.

2.3.1. Корпоративні конфлікти: поняття та їх складові

Стандартний корпоративний конфлікт є типовим прикладом ситуації, де відбувається «гра», «торгівля» та «обмежена війна», іноді навіть з ознаками рейду, коли рейдери зазвичай пропонують акціонерам товариства – «жертвам» – певну «винагороду». За своєю природою такий конфлікт може наближатися до «війни на знищення».

Корпоративний конфлікт виникає з розбіжностей (суперечок) між акціонерами (інвесторами) та керівниками компанії у зв'язку з порушенням прав акціонерів. Ці розбіжності можуть призвести до подання позовів щодо прийнятих рішень, дострокового припинення повноважень органів управління та істотних змін у складі акціонерів [38, с. 171].

Об'єктом корпоративного конфлікту є права власності на акції компанії та всі пов'язані з ними права (наприклад, участь в управлінні та в розподілі прибутку компанії) [43, с. 171].

«Корпоративні конфлікти виникають з бажанням змінити свій статус у компанії та отримати або збільшити можливість контролювати й направляти поведінку іншої сторони» [40, с. 13].

Отже, основна мета корпоративного конфлікту полягає в отриманні контролю над компанією, що зі свого боку дасть змогу розпоряджатися активами цієї компанії [34, с. 36].

На рисунку 2.5 схематично представлені основні критерії корпоративного конфлікту [34, с. 36].

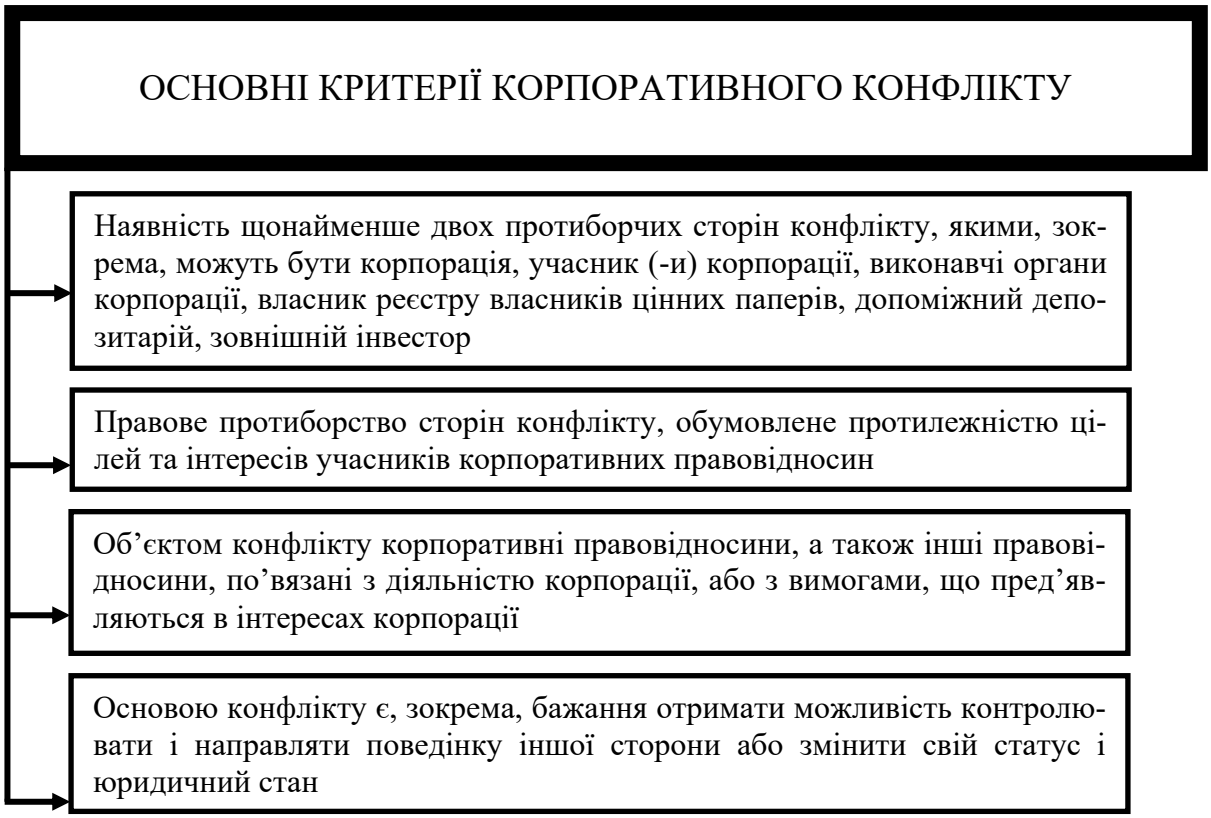

Рисунок 2.5 – Основні критерії корпоративного конфлікту
Джерело: [34].

Причини корпоративних конфліктів зазвичай безпосередньо по'вязані з питанням: хто буде керувати суспільством і кому належить контрольний пакет акцій підприємства. Основні причини корпоративних конфліктів [34, с. 42] представлені в додатку Ж.

Зверніть увагу! Корпоративний конфлікт, власне, завершується компромісом. Для корпоративного конфлікту доречним є компроміс як природний результат, тоді як війна на знищення є ненормальною.

Корпоративний конфлікт – це ситуація, що виникає в контексті діяльності корпорації, коли учасники корпоративних відносин мають різні інтереси стосовно управління корпорацією і здійснюють певні дії для захисту або реалізації цих інтересів [40, с. 14].

Зверніть увагу! Корпоративним конфліктам, які виникли внаслідок відділення власності від управління, притаманні свої специфічні ознаки, що вирізняють їх в окрему категорію економічних конфліктів, а саме [40, с. 14]:

1. Корпоративні конфлікти можуть виникати всередині корпорації або в процесі взаємодії корпорації з зовнішнім середовищем, що становить окрему сферу конфліктів.

2. Ці конфлікти характеризуються учасниками, які перебувають у відносинах щодо співволодіння або управління власністю корпорації, або укладення договірних відносин з нею, що призводить до складних взаємин між сторонами.

3. Такі взаємовідносини мають зазвичай тривалий характер, а їх повноту в оформленні контрактів часто ускладнює інформаційна асиметрія та ірраціональна поведінка сторін.

4. Ці конфлікти часто виникають через недостатність ресурсів, таких як частка власності, прибуток від інвестованого капіталу та вплив на управління корпорацією.

Управління корпоративними конфліктами передбачає виокремлення та структурування його складових [59, с. 42–43], які наведені в таблиці 2.1.

Дані таблиці свідчать про доцільність долучення до окремих складових корпоративного конфлікту його «причин» та «наслідків», що дасть змогу підвищити ефективність управління ним.

Таблиця 2.1 – Складові корпоративного конфлікту

Складова	Характеристика
Суб’єкти	Засновники; учасники / акціонери; саме товариство; органи товариства та посадові особи цих органів
Об’єкт	Благо, на досягнення якого спрямовані інтереси суб’єктів конфлікту: – матеріальне (майно товариства, прибуток, дивіденди); – нематеріальне (участь в управлінні, забезпечення контролю за діяльністю, договірні зв’язки, інсайдерська інформація, комерційна таємниця та ін.)
Причини	Обставини, що спричинили появу конфліктної ситуації (порушення одним учасником корпоративних відносин прав та законних інтересів іншого учасника; неналежне регулювання корпоративних відносин на законодавчому та/або локальному рівні)
Наслідки	Порушення прав та інтересів учасника конфлікту; зменшення майнової бази корпорації (сплата штрафних санкцій за порушення посадовою особою покладених на неї обов’язків)

Джерело: [59].

2.3.2. Класифікація корпоративних конфліктів

Вітчизняні конфліктологи класифікують корпоративні конфлікти у такий спосіб (додаток И).

Відповідно до сформованої практики можна виділити такі види корпоративних конфліктів залежно від цілей впливу:

1) припинення прав власності на акції;

2) порушення прав акціонерів, засвідчених акціями;

3) порушення інтересів суспільства [34, с. 42].

Припинення прав власності на акції може мати різні способи, наприклад, за допомогою внесення фальшивих записів до реєстру акціонерів компанії або оскарженням у суді угоди про купівлю-продаж акцій.

Порушення прав акціонерів становить найбільш поширену категорію неправомірних дій, які залежать від того, яке саме право акціонера було порушено: право на участь у керівництві компанією, право на отримання частини прибутку або право на доступ до інформації про діяльність компанії. До таких дій можна віднести також неправомірні дії з боку осіб, які ведуть реєстр акціонерів, що пов’язані з невиконанням законних вимог щодо передачі акцій або надання необхідної інформації з реєстру акціонерів.

Порушення інтересів господарського товариства відбувається під час укладання угод, які не вигідні для підприємства щодо відчуження або придбання його майна менеджерами, а також угод, що призводять до неспроможності підприємства або обрання менеджерами неправильної стратегії розвитку. Також до таких порушень належать випадки зловживання правами акціонерів, що призводять до додаткових витрат для підприємства.

Класифікація видів корпоративних конфліктів [34, с. 40] (додаток К).

Розрізняють чотири основні групи, які можуть бути учасниками корпоративного конфлікту: мажоритарні акціонери, міноритарні акціонери, члени Ради директорів (Наглядової ради) і менеджери. Кожна з цих груп має свої відмінні від іншої групи інтереси [43, с. 171].

За видами корпоративні конфлікти можна розділити на два види [59, с. 44–45]:

– конструктивні конфлікти – це ті, що допомагають виявити існуючі проблеми, помилки або порушення в управлінні корпорацією та знаходити способи їх вирішення (якщо їх швидко ідентифікувати, вони не завдають шкоди компанії);

– деструктивні конфлікти – це тривалі суперечки, спрямовані на перерозподіл власності компанії, які можуть «заморозити» її діяльність на тривалий час та ускладнити взаємодію як між відповідальними особами та підрозділами, так і з партнерами (вони негативно впливають на загальні результати діяльності та призводять до збитків і втрат компанії).

Основними видами корпоративних конфліктів є такі [59, с. 42–43]:

1. Власницькі конфлікти – це конфлікти:

– між різними групами акціонерів, такими як: конфлікти між контрольними та міноритарними акціонерами; конфлікти між корпоративним центром вертикально інтегрованого холдингу, до якого входить ця компанія, та значними «незалежними» акціонерами компанії;

– між «старими» акціонерами, які отримали право власності на компанію під час первинної приватизації, та «новими» – особами, які придбали акції на вторинному ринку;

– між значущими міноритарними акціонерами, які мають різні погляди на стратегічні напрями розвитку компанії;

– між акціонерами, які належать до різних корпоративних альянсів та інших форм асоціацій.

2. Управлінські конфлікти – це протиріччя в системі управління корпорацією. Наприклад, конфлікти між акціонерами та вищим керівництвом корпорації зазвичай перетворюються на корпоративні конфлікти між акціонерами та радою директорів, а також між виконавчим органом – генеральним директором та правлінням. Варто зауважити, що такий тип корпоративного конфлікту є досить поширеним у корпоративному секторі України.

3. Конфлікти в трудовому колективі корпорації – це суперечності, які виникають між вищим керівництвом корпорації та її підлеглими, а також між окремими членами або групами працівників. Це можуть бути конфлікти типу «особистість-група». До найпоширеніших конфліктів у трудових колективах належать міжособистісні конфлікти, що відрізняються високою емоційністю та охоплюють усі сфери людських відносин. У корпораціях такі конфлікти можуть виникати між співробітниками одного рівня, а також можуть бути пов’язані зі службовими або особистими питаннями.

2.3.3. Способи подолання корпоративних конфліктів

Управління конфліктами та їх вирішення є важливою складовою ефективного корпоративного управління і сприяє досягненню цілей корпорації.

Вирішення конфліктів полягає у вирішенні кореневих причин конфліктної ситуації та відновленні нормальних стосунків між учасниками. Цей складний процес охоплює різні види діяльності, як наведено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 – Основні етапи управління корпоративним конфліктом

Етап	Характеристика
1	2
1. Прогнозування конфліктів і оцінювання їх функціональної спрямованості	Один із найважливіших видів діяльності суб’єкта управління, спрямований на виявлення причин такого конфлікту в потенційному розвитку. Основою прогнозування конфлікту є аналіз та вивчення об’єктивних і суб’єктивних умов та чинників взаємодії між людьми та їх індивідуально-психологічні особливості. Прикладом таких умов та чинників є: рівень соціальної напруженості, стиль управління, соціально-психологічний клімат, лідерство та мікрогрупи, інші соціально-психологічні явища

Продовження таблиці 2.2

1	2
2. Попередження або стимулювання конфлікту	Попередження – вид діяльності суб'єкта управління, ціллю якого є недопущення виникнення конфлікту. Основними шляхами такого попередження конфліктів в організаціях можуть бути: постійна турбота про задоволення потреб і запитів співробітників; врахування індивідуально-психологічних особливостей під час підбору співробітників та їх розміщенні; прийняття всіх рішень повинно базуватись на принципі соціальної справедливості, незалежно від того, чиїх інтересів це торкається; виховання співробітників, формування в них високої психолого-педагогічної культури спілкування тощо
	Стимулювання – вид діяльності суб'єкта управління, спрямований на провокацію, виклик конфлікту. Засобами стимулювання конфліктів можуть бути: постановка проблемного питання для обговорення на зборах, нарадах, семінарах та ін.; критика ситуації, що склалася на нараді; виступ з критичним матеріалом у засобах масової інформації тощо. Стимулювання виправдане по відношенню до конструктивних конфліктів
3. Регулювання конфлікту	Вид діяльності суб'єкта управління, спрямований на послаблення й обмеження конфлікту, забезпечення його розвитку вбік розв'язання. Регулювання як складний процес передбачає такі етапи: визнання реальності конфлікту конфліктувальними сторонами; легітимізація: досягнення угоди між конфліктувальними сторонами з визнання й дотримання встановлених норм і правил конфліктної взаємодії; інституалізація: створення відповідних органів управління, робочих груп з регулювання конфліктної взаємодії
4. Вирішення конфлікту	Вид діяльності суб'єкта управління, пов'язаний із завершенням конфлікту. Розв'язання конфлікту може бути: повним: досягається у разі усунення причин, предмета конфлікту і конфліктних ситуацій; неповним: здійснюється тоді, коли усуваються не всі причини або конфліктні ситуації. У такому випадку неповне розв'язання конфлікту може бути етапом на межі до його повного розв'язання

Джерело: [59].

Зверніть увагу! Під час усвідомлення необхідності вирішення конфліктів методи їх запобігання та розв'язання вибирають залежно від типу конфліктів, наявних ресурсів корпорації, глибини конфлікту й тривалості його перебігу.

У літературі також можна знайти різні основні способи спровокування корпоративних конфліктів. Це можуть бути такі методи, як скупка акцій, маніпуляції з реєстром акціонерів, розподіл великих пакетів акцій, блокування акціонерних пакетів, дискваліфікація членів органів управління, створення альтернативних органів управління, використання банкрутства для встановлення контролю, а також різноманітні дискредитувальні піар-кампанії.

Важлива складова регулювання корпоративних конфліктів – це врахування деяких додаткових технологій [59, с. 45]:

1) Виправлення інформаційних недоліків: усунення дефіциту інформації, виправлення неточної інформації, розвіювання чуток.

2) Покращення комунікації: створення механізмів спілкування між сторонами конфлікту.

3) Соціально-психологічні заходи: співпраця з неформальними лідерами та мікрогрупами, зниження соціальної напруженості та підвищення рівня соціальної атмосфери в колективі.

4) Організаційні заходи: вирішення питань управління персоналом, застосування методів стимулювання праці, оптимізація умов співпраці між працівниками.

Не менш важливий момент цієї роботи – профілактика корпоративних конфліктів, яка охоплює такі складові [59, с. 46]:

1. Створення інституційних механізмів для врегулювання або вирішення конфлікту, що охоплює:

– заборону використання насильства;

– обмеження кількості учасників і сфери конфлікту;

– узгодження правил вирішення конфлікту між усіма сторонами, зокрема організаційні етичні стандарти й чіткі угоди;

– здійснення контролю з боку третіх сторін, таких як керівництво.

2. Визнання всіма сторонами процедур вирішення конфлікту як правомірних і справедливих, що передбачає їх фіксацію у спеціальних документах та ознайомлення всіх учасників конфлікту з ними.

3. Організація конфліктувальних груп, охоплюючи визначення їх складу, представників (лідерів) груп, різних центрів групового впливу і їх вплив. Важливо мати чітке розуміння того, з ким можна співпрацювати для вирішення конфлікту й укладати відповідні угоди.

4. Поступове послаблення конфлікту через перенесення його на більш м'який рівень конфронтації чи протистояння.

Існують різноманітні методи вирішення корпоративних конфліктів, охоплюючи компроміс, переговори, посередництво, арбітраж, правові процедури, адміністративні процедури, судові процедури та антагоністські методи. Конфлікт може бути вирішено проведенням переговорів, утворенням консенсусної комісії або через судовий процес.

Корпоративні конфлікти можна розв'язати двома способами: антагоністичними та компромісними.

До антагоністичних належать: судові, адміністративні та правоохоронні процедури.

До компромісних способів вирішення конфліктів належать: примирення, переговори, посередництво, арбітраж.

2.3.4. Зловживання корпоративними правами

Відповідно до ст. 13 Цивільного кодексу України «зловживання правом – це таке здійснення суб'єктами цивільних правовідносин своїх прав та обов'язків, за якого вони не додержуються моральних засад суспільства (ч. 4) або вчиняють дії, що порушують права інших осіб, заподіюють шкоду довкіллю та культурній спадщині (ч. 2), або обмежують конкуренцію зловживанням монопольним становищем на ринку чи вчиненням інших актів недобросовісної конкуренції (ч. 5), або мають на меті заподіяння шкоди іншій особі (ч. 3)» [3].

Зверніть увагу! У зазначеній статті невичерпно висвітлено всі можливі ознаки та випадки зловживання правом, указуючи, що таке зловживання може приймати й інші форми (ч. 3 ст. 13 Цивільного кодексу України).

Зловживання корпоративними правами є специфічною формою використання права, коли акціонер (учасники) користується своїми корпоративними правами з цілями, що суперечать їх первинному призначенню, а також протирічать принципам справедливості, чесності й розумності, з метою завдання шкоди правам та інтересам інших акціонерів (учасників), компанії або іншим особам, або для отримання неправомірних переваг перед іншими акціонерами [60, с. 278].

Зловживання корпоративним правом – це порушення загальних принципів корпоративної поведінки учасником корпоративних відносин, коли він використовує своє право з наміром завдати шкоди іншим акціонерам або компанії, перешкодити законній реалізації їх майнових та немайнових прав, і використовує для цього засоби, які не передбачені законом [60, с. 281].

Зловживання корпоративним правом є затвердження заниженої оцінки ринкової вартості акцій у процедурах обов'язкового викупу (стст. 93–3, 102) та обов'язкового продажу акцій (стст. 93–2), врегульованих Законом України «Про акціонерні товариства».

Виділяють прості та складні форми зловживання правом.

Зверніть увагу! Наступні прості форми зловживання від учасників товариства можуть бути визначені в рамках їх прав: використання права на одержання прибутку (зазвичай це робиться мажоритарними акціонерами); маніпулювання правом на одержання частки вартості майна, що пропорційна їх частці в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю під час виходу; обмеження права на управління товариством, наприклад встановлення надмірно короткого терміну для реєстрації учасників; запровадження права на визнання недійсним правочину; здійснення контролю над діяльністю товариства, наприклад, через постійні аудиторські перевірки; порушення права на отримання інформації, що часто виникає в міноритарних акціонерів; оспорення рішень особою, яка стала акціонером (учасником) товариства після проведення спірних загальних зборів; складні форми зловживання охоплюють ґрінмейл і недружні поглинання [60, с. 279].

«Спеціальні форми відповідальності за зловживання корпоративними правами: вилучення учасника з товариства та примусовий продаж його акцій (часток)» [60, с. 278].

Зловживання корпоративним правом є основою для відмови в судовому захисті прав акціонера, який порушив це право. Крім того, такі дії можуть мати наслідком стягнення штрафних санкцій, виплати компенсації, що передбачена законом або угодою, відшкодування завданих збитків, а також обов'язкового продажу акцій за умовами, визначеними в корпоративному договорі [60, с. 281].

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте поняття «корпоративний конфлікт».
2. Перелічіть та охарактеризуйте складові корпоративного конфлікту.
3. Приведіть класифікацію основних видів корпоративних конфліктів.
4. Перелічіть та охарактеризуйте основні етапи управління корпоративним конфліктом.
5. Назвіть та охарактеризуйте складові профілактики корпоративних конфліктів.
6. Назвіть способи вирішення корпоративних конфліктів.
7. Охарактеризуйте способи розв'язання корпоративних конфліктів.
8. Розкрийте сутність поняття «зловживання корпоративними правами».
9. Охарактеризуйте прості та складні форми зловживання правом.
10. Дайте визначення та розкрийте сутність поняття «ґрінмейл».

Тести для самоконтролю

1. Корпоративний конфлікт – це:

а) конфлікт, що виникає між топ-менеджментом корпорації та її підлеглими, між окремими членами або групами трудового колективу, конфлікти за типом «особистість-група»;

б) конфлікт між міноритарними і мажоритарними акціонерами, між акціонерами і менеджментом. Цей конфлікт пов'язаний з перерозподілом прибутку компанії;

в) розбіжності (суперечки) між акціонерами (інвесторами) і менеджерами суспільства у зв'язку з порушенням прав акціонерів, які призводять або можуть призвести до позовів стосовно товариства, що контролює акціонера або керівників щодо рішень, які приймаються ними, дострокового припинення повноважень органів управління, істотної зміни у складі акціонерів;

г) конфлікт, пов'язаний з «недружнім поглинанням», зі зміною власників компанії. Вирішення цього конфлікту часто призводить до зміни неефективного власника на більш ефективного.

2. Внутрішньокорпоративний конфлікт – це:

а) конфлікт, що виникає в результаті існування корпорації, наявний між учасниками корпоративних відносин, які мають різні інтереси щодо управління корпорацією та здійснюють певні дії заради їх реалізації;

б) корпоративний конфлікт, бо цей юридичний конфлікт у сфері господарювання виникає між учасниками корпоративних відносин, зачіпаючи і приватні, і публічні інтереси;

в) конфлікт упродовж тривалого часу між суб'єктами апарату чи органів управління та трудовим колективом підприємства, та й загалом між компанією;

г) конфлікт між міноритарними і мажоритарними акціонерами, між акціонерами і менеджментом. Цей конфлікт пов'язаний з перерозподілом прибутку компанії.

3. Конфлікт інтересів – це:

а) ситуація, що може виникнути в акціонерному товаристві, якщо посадова особа акціонерного товариства має особисту зацікавленість у результатах виконуваної роботи незалежно від того, чи суперечить така зацікавленість інтересам товариства, чи ні. Зазвичай така зацікавленість не відповідає, а в більшості випадків навіть суперечить інтересам, діловій репутації або діяльності акціонерного товариства;

б) суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень;

в) будь-який майновий чи немайновий інтерес особи, зокрема зумовлений особистими, сімейними, дружніми чи іншими позаслужбовими стосунками з фізичними чи юридичними особами, а саме тими, що виникають у зв'язку з членством або діяльністю в громадських, політичних, релігійних чи інших організаціях;

г) конфлікт упродовж тривалого часу між суб'єктами апарату чи органів управління та трудовим колективом підприємства, та й загалом між компанією.

4. Зовнішній конфлікт – це:

а) конфлікт протягом тривалого часу між суб'єктами апарату чи органів управління та трудовим колективом підприємства, та й загалом між компанією;

б) конфлікт, пов'язаний з «недружнім поглинанням», зі зміною власників компанії. Вирішення цього конфлікту часто призводить до зміни неефективного власника на більш ефективного;

в) конфлікт між міноритарними і мажоритарними акціонерами, між акціонерами і менеджментом. Цей конфлікт пов'язаний з перерозподілом прибутку компанії;

г) конфлікт, що виникає в результаті існування корпорації, наявний між учасниками корпоративних відносин, які мають різні інтереси щодо управління корпорацією та здійснюють певні дії заради їх реалізації.

5. Корпоративне рейдерство – це:

а) дії, спрямовані на набуття корпоративного контролю над товариством без згоди акціонерів, що вже здійснюють корпоративний контроль, і призначених ними органів управління товариства (менеджменту) відповідно до певного сценарію (стратегічного плану), який має правове обґрунтування – дійсне чи удаване – та реалізується з додержанням (або з імітацією додержання) установлених законом судових і корпоративних процедур;

б) це ситуація, що може виникнути в акціонерному товаристві, якщо посадова особа акціонерного товариства має особисту зацікавленість у результатах виконуваної роботи незалежно від того, чи суперечить така зацікавленість інтересам товариства, чи ні. Зазвичай така зацікавленість не відповідає, а в більшості випадків навіть суперечить інтересам, діловій репутації або діяльності акціонерного товариства;

в) особлива форма реалізації права, яка полягає у використанні акціонером (учасниками) своїх корпоративних прав з метою, що суперечить тій, з якою ці права були надані, всупереч принципам справедливості, добросовісності та розумності з метою заподіяння шкоди правам та інтересам інших акціонерів (учасників), товариству та/або іншим особам або отримання необґрунтованих переваг перед іншими акціонерами;

г) порушення учасником корпоративних відносин загальних принципів корпоративної поведінки, здійснення права з наміром заподіяти шкоду іншим акціонерам та/або товариству, перешкодити законній реалізації майнових і немайнових прав інших акціонерів та/або товариства з використанням не передбачених законом засобів реалізації та захисту прав.

6. Ситуація, за якої службова особа, виконуючи свої обов'язки, має приватний інтерес (особисту заінтересованість), який хоча і необов'язково призводить до прийняття неправомірного рішення або вчинення неправомірного діяння, але здатний до цього призвести – це:

а) корпоративний конфлікт;

б) конфлікт інтересів;

в) ґрінмейл (корпоративний шантаж);

г) зловживання корпоративним правом.

7. Ґрінмейл (корпоративний шантаж) – це:

а) особлива форма реалізації права, яка полягає у використанні акціонером (учасниками) своїх корпоративних прав з метою, що суперечить тій, з якою ці права були надані, всупереч принципам справедливості, добросовісності та розумності з метою заподіяння шкоди правам та інтересам інших акціонерів (учасників), товариству та/або іншим особам або отримання необґрунтованих переваг перед іншими акціонерами;

б) порушення учасником корпоративних відносин загальних принципів корпоративної поведінки, здійснення права з наміром заподіяти шкоду іншим акціонерам та/або товариству, перешкодити законній реалізації майнових і немайнових прав інших акціонерів та/або товариства з використанням не передбачених законом засобів реалізації та захисту прав;

в) затвердження заниженої оцінки ринкової вартості акцій у процедурах обов'язкового викупу та обов'язкового продажу акцій, врегульованих Законом України «Про акціонерні товариства»;

г) втручання у діяльність господарського товариства третіх осіб, що володіють його акціями, направлене на створення перешкод у здійсненні господарської діяльності з ціллю примушення викупу товариством акцій, що належать третім особам, за ціною, що у значній частині перевищує ринкову.

8. Порушення учасником корпоративних відносин загальних принципів корпоративної поведінки, здійснення права з наміром заподіяти шкоду іншим акціонерам та/або товариству, перешкодити законній реалізації майнових і немайнових прав інших акціонерів та/або товариства з використанням не передбачених законом засобів реалізації та захисту прав – це:

а) корпоративний конфлікт;

б) конфлікт інтересів;

в) ґрінмейл (корпоративний шантаж);

г) зловживання корпоративним правом.

9. Особлива форма реалізації права, яка полягає у використанні акціонером (учасниками) своїх корпоративних прав з метою, що суперечить тій, з якою ці права були надані, всупереч принципам справедливості, добросовісності та розумності з метою заподіяння шкоди правам та інтересам інших акціонерів (учасників), товариству та/або іншим особам або отримання необґрунтованих переваг перед іншими акціонерами – це:

а) корпоративний конфлікт;

б) конфлікт інтересів;

в) зловживання корпоративним правом;

г) ґрінмейл (корпоративний шантаж).

10. Втручання у діяльність господарського товариства третіх осіб, що володіють його акціями, направлене на створення перешкод у здійсненні господарської діяльності з ціллю примушення викупу товариством акцій, що належать третім особам, за ціною, що у значній частині перевищує ринкову – це:

а) корпоративний конфлікт;

б) конфлікт інтересів;

в) ґрінмейл (корпоративний шантаж);

г) зловживання корпоративним правом.

Тема 2.4
Загальні засади корпоративного управління в механізмі захисту корпоративних прав

2.4.1. Правова природа та класифікація форм захисту корпоративних прав.

2.4.2. Способи захисту корпоративних прав.

2.4.3. Сутність та класифікація корпоративного спору.

2.4.4. Юрисдикційність корпоративних спорів.

2.4.5. Особливості судового захисту корпоративних прав.

2.4.6. Правові механізми захисту корпоративних прав держави.

2.4.1. Правова природа та класифікація форм захисту корпоративних прав

Форми захисту – це діяльність (процесуальна і процедурна), направлена на вирішення корпоративних конфліктів та спорів.

Під формою захисту прийнято розглядати судовий або адміністративний порядок.

Правовий захист є засобом захисту прав і законних інтересів, який залежить від конкретної правової ситуації, і є необхідним елементом захисного механізму, що визначається відповідним процесуальним або процедурним порядком, установленим нормами матеріального та процесуального права. Сутність його полягає у відновленні порушених прав і законних інтересів.

Юрисдикційна форма захисту корпоративних прав може охоплювати два основних способи: судовий захист у господарських судах та виконання відповідних заходів у межах визначеної законодавством компетенції органами державної влади, такими як Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Це може бути реалізовано через загальний або спеціальний порядок юридичного захисту.

Загальний порядок форми правового захисту охоплює процесуальний механізм, який реалізується виключно в господарських судах через позовне провадження. Незважаючи на суб'єктивний та предметний критерії, законодавство чітко визначає, що

корпоративні спори підлягають виключній компетенції господарських судів згідно з імперативними нормами закону [31, с. 9].

Право на звернення учасника корпоративних відносин за захистом свого порушення корпоративного права або охоронюваного інтересу передбачено ст. 4 Господарського процесуального кодексу України, якою «надано право на звернення до господарського суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав та законних інтересів юридичним особам, фізичним особам-підприємцям, фізичним особам, які не є підприємцями, державним органам, органам місцевого самоврядування» [2].

Під спеціальним порядком юрисдикційної форми правового захисту корпоративних прав розуміють адміністративний порядок, що здійснюється у процедурному порядку через звернення до вищого органу чи посадової особи для захисту корпоративних прав (Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку) відповідно до Закону України від 30.10.1996 «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» та Правил розгляду справ про порушення вимог законодавства на ринку цінних паперів та застосування санкцій, затверджених рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 11.12.2007.

Адміністративний спосіб юридичного захисту характеризується тим, що конфлікт вирішується органом, який не є учасником спірного правовідношення, але має зв'язок з одним або кількома учасниками спірного правовідношення через відповідні правові організаційні відносини [31, с. 9].

Зверніть увагу! Носії корпоративних прав у разі порушення мають можливість вибору юрисдикційної форми захисту між судовим та адміністративним порядком захисту своїх прав, у разі якщо такий порядок передбачений законом, і рішення, прийняте в адміністративному порядку, може бути оскаржене в суді (ч. 3 ст. 17 Цивільного кодексу України) [3].

До форм неюридичного захисту належать, серед іншого: медіація, заходи оперативного впливу та самозахист, які спрямовані на відновлення порушених елементів правового статусу учасників корпоративних відносин і усунення загрози їх порушення без звернення до судових або інших уповноважених органів [31, с. 10].

Учасники корпоративних відносин можуть скористатися різноманітними неюрисдикційними формами захисту своїх прав, за винятком арбітражу, оскільки корпоративні спори відповідно до законодавства підпадають під юрисдикцію господарського суду. Ця констатація базується на тому, що правові відносини учасників корпоративних структур регулюються корпоративним законодавством та внутрішніми документами, а самі учасники не мають можливості вільно обирати або змінювати правові форми захисту в разі виникнення спорів [29, с. 45].

Крім адміністративного захисту, корпоративні права можуть бути захищені за допомогою широкого спектра альтернативних процедур, які базуються на принципах співпраці між сторонами й спрямовані на досягнення взаємовигідних угод. Серед таких процедур можна виокремити посередництво і примирення, де вирішення спірних питань у корпоративному контексті може здійснюватися за участю органів управління товариством (наприклад, загальних зборів, наглядової ради, ревізійної комісії), а також позасудове врегулювання конфліктів за участю кваліфікованих посередників, які сприяють знаходженню компромісних рішень (медіація) [28, с. 171].

Так, захист корпоративних прав, який враховує як приватні, так і публічні інтереси, може бути здійснений у двох основних формах: юрисдикційній та неюрисдикційній. Юрисдикційна форма поділяється на судовий та адміністративний захист. У рамках судового захисту корпоративних прав відбувається розгляд у загальному порядку за формою позовного провадження. Щодо адміністративного захисту, він реалізується в спеціальному порядку, визначеному процедурними нормами матеріального права [30, с. 230].

Поряд з існуючою диференціацією, юрисдикційну форму захисту корпоративних прав можна розглядати у двох моделях: прямого (безпосереднього) та непрямого. Під прямим захистом корпоративних прав розуміється звернення до господарського суду з метою захисту виключно власних прав та інтересів. Під непрямим захистом розуміється звернення з метою захисту прав юридичної особи. Ця концепція двох моделей захисту публічно-правових інтересів та приватноправових інтересів (пряма і непряма) має

загальний характер і може бути застосована й до адміністративної форми захисту, оскільки корпоративні відносини охоплюють поєднання приватних та публічних інтересів, яке проявляється у вищезазначеному універсальному й масштабному захисті корпоративних прав, стосовно статусу кожного учасника корпоративних відносин [30, с. 230].

2.4.2. Способи захисту корпоративних прав

Способи захисту – це складові елементи захисту корпоративних прав та є виключно предметом регулювання норм матеріального права.

У законодавстві немає чіткого визначення поняття «способи захисту». Однак на основі судової практики та теоретичних досліджень можна стверджувати, що ці способи є інструментарієм, який визначається вимогою матеріального права до особи, яка порушила права, і використовується за рішенням суду або інших органів у випадках порушення або реальної загрози порушення суб'єктивних прав [33, с. 156].

Способи захисту корпоративних прав – це матеріально-правові заходи, які мають профілактичний та примусовий характер і спрямовані на відновлення (або визнання) порушених (оспорюваних) корпоративних прав. Ці заходи залежать від правової природи корпоративного права [33, с. 388].

Способи захисту корпоративних прав є формою державного примусу, що виникає у випадку порушення права і може супроводжуватися додатковими обтяженнями. Однак їх основна мета полягає в припиненні порушення права та відновленні порушених прав.

У зв'язку з різноманітністю корпоративних конфліктів і відсутністю чіткого законодавчого визначення категорії «корпоративний спір» та однозначної класифікації видів корпоративних конфліктів розглядаються дві групи способів захисту корпоративних прав [33, с. 177]:

До першої групи належать загальні способи захисту, що відображені в Конституції України та кодифікованих актах.

До другої категорії належать спеціальні заходи захисту, які регулюються відповідними нормами законодавства, такими як Закони України «Про акціонерні товариства», «Про господарські товариства», «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» та інші.

Щодо загальних способів захисту корпоративних прав, до них належать [33, с. 155]: відновлення порушених та визнання оспорених суб'єктивних прав; визнання недійсною суперечливої операції та застосування наслідків її недійсності, зокрема наслідків недійсності безглуздого акта; визнання недійсним акта державного органу або органу місцевого самоврядування; припис обов'язку в натурі; компенсація збитків; стягнення неустойки; компенсація моральної шкоди; припинення або зміна правовідності; інші заходи, передбачені законом.

Залежно від структури корпоративних правовідносин, корпоративні конфлікти можна розділити на дві основні групи [33, с. 390–391]. Перша група охоплює внутрішньоправові суперечності, які виникають між: 1) учасниками юридичної особи; 2) самою юридичною особою і її учасниками; 3) органами управління юридичної особи та її учасниками; 4) учасниками юридичної особи та її керівниками. Друга група охоплює зовнішньоправові конфлікти, що виникають між: 1) учасниками юридичної особи та третіми сторонами (контрагентами), пов'язані з оскарженням укладених юридичною особою угод за підставами «зацікавленості» чи «значних угод», з урахуванням прав на акції (частки) у юридичній особі; 2) юридичною особою (її учасниками) та державними органами (іншими організаціями), що стосуються правового статусу юридичної особи, укладення угод про частки або акції (зокрема, узгодження угод щодо концентрації активів з антимонопольним органом); 3) юридичною особою (дочірнім підприємством), яке контролює господарське об'єднання, та третіми особами, охоплюючи питання субсидіарної відповідальності холдингової організації та інших контролювальних юридичних осіб за боргами дочірньої корпорації в разі її банкрутства.

Залежно від мети створення юридичної особи корпоративного типу доцільно виокремлювати: 1) корпоративні спори, що виникають між учасниками юридичної особи та юридичною особою, створеною з метою отримання прибутку (господарські товариства, холдингові компанії, корпорації); 2) корпоративні спори, що виникають між учасниками юридичної особи та юридичною особою, створеною без мети отримання прибутку (саморегулювані організації, кооперативи, кредитні спілки) [33, с. 391].

Залежно від виду корпоративних прав потрібно вирізняти: 1) корпоративні спори щодо організаційних прав; 2) корпоративні спори щодо майнових прав; 3) корпоративні спори щодо інформаційних прав [33, с. 391].

Умовно перелік способів захисту корпоративних прав пропонується поділити на 4 групи [33, с. 163].

По-перше, існують способи захисту, що можуть бути використані виключно через судовий процес, як-от визнання права, визнання правочину недійсним, розірвання правочину, внесення змін до системи реєстру власників іменних цінних паперів, визнання недійсним рішення загальних зборів, наглядової ради та інше.

По-друге, існують способи захисту, які можуть бути використані не лише через суд, але й через державні органи, які мають повноваження з захисту корпоративних прав у адміністративному порядку, як-от отримання інформації про діяльність товариства, усунення порушень щодо вимог законодавства про цінні папери за допомогою Національного комітету з цінних паперів та фондового ринку.

По-третє, існують способи захисту, які можуть бути використані стороною правовідносин для захисту своїх прав як через судовий процес, так і самостійно, наприклад, вилучення осіб зі складу товариства, відшкодування збитків, стягнення неустойки та інше.

По-четверте, існують способи захисту, які використовуються стороною самостійно без участі суду за допомогою дозволеної фізичної дії на правопорушника, як-от самозахист, який охоплює припинення правовідності через односторонню відмову від виконання у випадках, передбачених законом або договором, призупинення виконання зобов’язання та інше.

У наукових джерелах розрізняються способи захисту прав відповідно до їхньої основної мети: превентивно-припинні, спрямовані на уникнення або припинення правопорушень, оспорювання або невизнання права; відновлювальні, які спрямовані на відновлення порушеного права; компенсаційні, які спрямовані на додаткову компенсацію шкоди, завданої порушенням права [33, с. 163].

Превентивно-припинні способи захисту корпоративних прав зазвичай охоплюють визнання права там, де воно ще не порушене, але зазнає суперечок, або коли порушення права вже стало фактом. Цей спосіб застосовується, наприклад, у ситуаціях, коли спір стосується питання, чи має акціонер переважне право на придбання акцій [33, с. 163–164].

Відновлювальні способи захисту корпоративних прав охоплюють процес відновлення становища, яке існувало перед порушенням права. Це передбачає, що саме право було порушено через прийняття рішення, дії або бездіяльність корпорації та її органів. Серед таких способів є визнання правочину недійсним, хоча варто зауважити, що не всі спори про таке визнання є корпоративними. Використання цього методу в корпоративних конфліктах потребує обґрунтування позовних вимог щодо порушення власних корпоративних прав або інтересів. Отже, умовою для визнання правочину недійсним є наявність порушення корпоративного права [27, с. 165].

Компенсаційні способи захисту корпоративних прав охоплюють відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої внаслідок порушення таких прав. Це може статися внаслідок зловживання корпоративними правами, корпоративного шантажу та інших аналогічних дій [33, с. 165].

Залежно від обраної форми захисту, способи захисту можна класифікувати так:

– виключні способи захисту – це ті, які можуть бути використані лише через судову систему;

– альтернативні способи захисту – це ті, які можуть бути застосовані не тільки через суд, але й через державні органи, які мають повноваження захищати корпоративні права в адміністративному порядку, або через внутрішньокорпоративні механізми;

– оперативні способи захисту – це ті, які можуть бути використані учасниками корпоративних відносин у зв'язку з їхнім статусом [33, с. 388].

Залежно від юридичної природи корпоративних прав і характеру їх порушення, способи профілактичного та примусового характеру будуть визначатися такими чинниками: перше, порушення корпоративних прав, які охоплюють права учасника (акціонера) або власника на пряму участь у юридичній особі; друге, порушення корпоративних прав, які охоплюють права учасника (акціонера) або власника на опосередковану участь у юридичній особі; третє, порушення корпоративних прав, пов'язаних з придбанням та відчуженням часток (акцій), паїв; четверте, порушення корпоративних прав, пов'язаних з неправомірним припиненням участі в юридичній особі [33, с. 388].

2.4.3. Сутність та класифікація корпоративного спору

Термін «корпоративний спір» широко використовується в судовій практиці, але саме поняття та обсяг його застосування не чітко визначені ні в законодавстві, ні в правовій теорії.

Корпоративний спір – це конфлікт між юридичною особою та її учасниками (засновниками, акціонерами, членами), охоплюючи колишніх учасників, а також між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи, пов'язаний з утворенням, діяльністю, управлінням та ліквідацією такої особи, за винятком трудових спорів [38, с. 113].

Корпоративний конфлікт – це непримиренне зіткнення інтересів і/або порушення корпоративних прав учасників та пов'язаних з ними відносин, що виникають у зв'язку з членством та управлінням корпорацією, яке не може бути вирішене перед судом або позасудовими засобами [33, с. 297].

Зверніть увагу! Корпоративний спір, який має матеріально-правовий характер і відображається у визначеній процесуальній формі, характеризується не лише припущенням про наявність корпоративних відносин, але й припущенням про порушення

суб'єктивного корпоративного права. На відміну від суб'єктивного права, яке існує або припускається, корпоративний спір завжди є реальним, незалежно від того, чи передувало йому порушення права, чи ні [33, с. 288].

Під час аналізування змісту поняття корпоративного спору важливо спочатку визначити його основні ознаки, які збігаються з ознаками будь-якого правового спору. Згідно з дослідженнями О. В. Бринцева, основними ознаками корпоративного спору є:

– фактична чи припущена наявність матеріальних правовідносин між учасниками конфлікту;

– характер взаємин між сторонами спору;

– наявність суб'єктивних інтересів учасників;

– ознака практичної цінності поняття [38, с. 113].

Можна зустріти ототожнення понять «корпоративний спір» та «корпоративний конфлікт».

Корпоративний конфлікт виникає тоді, коли учасники корпоративних відносин стикаються з правовим протиріччям, яке перешкоджає їм у реалізації своїх корпоративних прав та законних інтересів. Це двосторонній стан взаємодії, що базується на порушенні або перешкоді для виконання прав та обов'язків [33, с. 287].

Зверніть увагу! У термінології можна використовувати терміни «корпоративний спір» і «корпоративний конфлікт» взаємозамінно, але варто розглядати їх як загальний та частковий відповідно. Розрізнення між ними полягає в тому, що корпоративний конфлікт – це підтип корпоративного спору [33, с. 295].

Вирішення корпоративних конфліктів, які не завжди збігаються з розв'язанням корпоративних спорів, може відбуватися за межами судових процедур та за допомогою різних прийомів і способів. Корпоративний спір виникає тоді, коли альтернативні форми врегулювання конфліктів не призводять до вирішення інтересів учасників, які виникають з їх участі в корпорації.

Отже, корпоративний спір можна розглядати як підтип корпоративного конфлікту, який ґрунтується на цивільно-правовій основі, оскільки вимагає захисту корпоративних прав учасника через переважне застосування цивільно-правових засобів. Це складна ситуація, кваліфікація якої визначається суб'єктним і

предметним критеріями. **Корпоративний спір** відображається в суб'єктному складі правовідносин та особливому об'єкті спору, який зазвичай відображений у процесуальних документах, як-от корпоративні позови [33, с. 303–304].

У зв'язку з таким розумінням корпоративного спору, важливо визначити його характеристики, що виявляються в таких аспектах:

– у предметі спору, яким є корпоративні права;

– у чітко визначеному суб'єктному складі;

– у поєднанні загального корпоративного інтересу (представленого юридичною особою) і приватного корпоративного інтересу (представленого окремим учасником), з пріоритетом приватноправової складової, оскільки корпоративні права суб'єкта виникають унаслідок членства й управління юридичною особою, і, отже, мають рівність у юридичному відношенні та правову автономію;

– у застосуванні виключних способів захисту, які ґрунтуються на матеріально-правових вимогах;

– у спеціальних нормах, що регулюють вирішення корпоративних спорів;

– у долученні до процесу осіб, що виходять за межі корпоративних відносин;

– у складності формалізованого процесу [33, с. 304].

Зверніть увагу! Критеріями класифікації корпоративного спору є не лише юридичні ознаки, а також економічні та соціальні чинники, які визначають сутність корпоративних юридичних осіб.

Ознакою корпоративного спору є не лише припущення про наявність корпоративних відносин, але й припущення про порушення суб'єктивного корпоративного права. Навіть у випадку, коли суб'єкт корпоративного спору помилково стверджує, що його права порушуються або відмовляються визнавати іншою стороною, він все одно є ініціатором спору, оскільки особисто спростовує права іншої сторони та незаконно претендує на певні переваги [33, с. 296].

Особливості корпоративних спорів:

1. Суб'єктний склад. Особливий статус має юридична особа, яка стає об'єктом корпоративного спору, проте цей спір зачіпає інтереси різних осіб: учасників, акціонерів, членів організації, працівників, кредиторів.

2. Підвищений рівень складності правових конструкцій. Корпоративний спір часто лише одним елементом більшого корпоративного конфлікту, і вирішення цього спору не завершує всю суперечку.

3. Значна кількість диспозитивних норм. Юридичні аспекти, пов'язані з корпоративними спорами, часто регулюються місцевими нормативними актами. Оцінка відповідності цих актів законодавству покладається на суд.

4. Певні процесуальні особливості. Подання позовної заяви супроводжується додатковими вимогами, суд та інші сторони мають інформаційні обов'язки, діють спеціальні правила медіації між сторонами, а також передбачені санкції за невиконання процесуальних обов'язків [33, с. 296–297].

Оскільки спірні матеріально-правові відносини містять корпоративні правовідносини, де учасниками є юридична особа корпоративного типу, що займається комерційною діяльністю, а також її учасники, то предметом корпоративного спору стає вимога учасника щодо захисту його корпоративних прав.

Зверніть увагу! Аналіз судової практики, роз'яснень та рекомендацій вищих судових інстанцій дав змогу до корпоративних спорів віднесені спори [33, с. 300–301]:

– за позовами учасників юридичної особи щодо недійсності установчих документів або їх окремих частин, а також змін до них;

– про припинення діяльності юридичної особи або скасування її державної реєстрації;

– за позовами акціонерів приватних акціонерних товариств щодо передачі їм прав та обов'язків покупця акцій через порушення їхнього пріоритетного права на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами;

– за позовами акціонерів публічних акціонерних товариств або акціонерів з привілейованими акціями щодо передачі їм прав та обов'язків покупця акцій через порушення їхнього пріоритетного

права на придбання акцій додаткової емісії, розповсюджених за допомогою приватного розміщення;

– за позовом учасника товариства з обмеженою відповідальністю або учасника товариства з додатковою відповідальністю щодо передачі їм прав та обов'язків покупця через порушення їхнього пріоритетного права на придбання частки (її частини) у статутному капіталі товариства;

– спори між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи та самою юридичною особою стосовно права власності на майно, передане юридичній особі як вклад до статутного (складеного) капіталу;

– за позовом учасника юридичної особи про компенсацію збитків, завданих юридичній особі;

– спори, що виникають у зв'язку з емісією цінних паперів;

– за позовом про оспорення власності та розподілу часток у статутному капіталі комерційних товариств.

Залежно від структури корпоративних правовідносин корпоративні спори запропоновано поділити на дві групи [33, с. 319–320].

Перша група – внутрішньоправові конфлікти, що виникають між:

1) членами юридичної особи;

2) юридичною особою і членами;

3) органами юридичної особи і членами органів юридичної особи;

4) членами юридичної особи та управлінцями.

Друга група – зовнішньоправові конфлікти, що виникають між:

– між членами юридичної особи та третіми особами (її контрагентами), пов'язаними з оскарженням укладених правочинів юридичною особою з урахуванням їхнього зацікавлення та значних правочинів, а також з документуванням прав на акції (частки) юридичної особи;

– між юридичною особою (і її членами) та державними органами (іншими установами), пов'язаними з правовим статусом юридичної особи, укладенням угод з частками або акціями (зокрема, узгодженням угод щодо концентрації активів з антимонопольним органом);

– між юридичною особою (її дочірнім підприємством), що контролює господарське об'єднання, і третіми особами, охоплюючи зв'язок з субсидіарною відповідальністю холдингової організації та інших контролювальних юридичних осіб за боргами дочірньої корпорації під час її банкрутства.

Залежно від мети створення юридичної особи корпоративного типу доцільно виокремлювати:

– корпоративні спори, що виникають між учасниками юридичної особи та юридичною особою, створеною з метою здобуття прибутку (як-от господарські товариства, холдингові компанії, корпорації);

– корпоративні спори, що виникають між учасниками юридичної особи та юридичною особою, створеною без мети отримання прибутку (наприклад, саморегулювальні організації, кооперативи, кредитні спілки) [33, с. 320].

Залежно від виду корпоративних прав треба вирізняти:

1) корпоративні спори щодо організаційних прав;

2) корпоративні спори щодо майнових прав;

3) корпоративні спори щодо інформаційних прав [33, с. 320].

2.4.4. Юрисдикційність корпоративних спорів

У законодавстві України питання про юрисдикцію корпоративних спорів було врегульоване з моменту набуття чинності Законом України від 29 грудня 2006 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів». До кінця 2006 року вирішення таких справ залежало від складу сторін і можливо було в господарських або загальних судах. Господарські суди розглядали корпоративні спори, коли всі учасники були юридичними особами. У разі участі хоча б однієї фізичної особи справи розглядались цивільними судами. Це призводило до різниці в практиці застосування законодавства та конкуренції між судовими рішеннями. Вказаним Законом було доповнено частину першу статті 12 Господарського процесуального кодексу України,

яка визначала коло справ, що підпадали під юрисдикцію господарських судів, зокрема пунктом 4 такого змісту: «справи, що виникають з корпоративних відносин у спорах між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), зокрема учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарських товариств, що пов'язані із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цього товариства, крім трудових спорів».

Зауважимо! Таке формулювання пункту 4 частини першої статті 12 Господарського процесуального кодексу України обмежувало коло суб'єктів, які могли бути учасниками корпоративних спорів, вилучаючи інші корпоративні підприємства, крім господарських товариств [75].

Зверніть увагу! 28.03.2014 набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців». Відповідно до підпункту 1 пункту 3 цього Закону, пункт 4 частини першої статті 12 Господарського процесуального кодексу України було переглянуто, внаслідок чого справи, які випливають із корпоративних відносин у спорах між юридичною особою та її учасниками (засновниками, акціонерами, членами), зокрема учасника, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи, пов'язаними з її створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності, тепер підпадають під юрисдикцію господарських судів, за винятком трудових спорів. Це визначення відображає аналогічний зміст, що передбачений пунктом 3 частини першої статті 20 чинної редакції Господарського процесуального кодексу України [75].

Починаючи з 28.03.2014, процесуальний закон установлює, що господарський суд має юрисдикцію щодо вирішення справ, що виникають з корпоративних відносин у спорах між юридичною особою та її учасниками (засновниками, членами), зокрема учасника, який вибув, пов'язаних зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності такої особи. Отже, розгляд корпоративних спорів належить до компетенції господарських судів, оскільки закон прямо вказує на тип судового процесу, в якому розглядається цей вид спорів [75].

Зверніть увагу! Велика Палата Верховного Суду неодноразово повідомляла, що в процесі визначення предметної та/або суб'єктної юрисдикції справ суди мають враховувати суть права та/або інтересу, за яким звернулася особа, вимог, які були висунуті, характеру спірних правовідносин, а також змісту та юридичної природи обставин у справі.

Господарським судам підвідомчі справи, що виникають з корпоративних відносин у (Постанова Вищого господарського суду «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин»):

– спорах між учасниками юридичної особи та самою юридичною особою, такими як засновники, акціонери, члени, а також між учасниками юридичної особи, пов'язаними з її створенням, діяльністю, управлінням та ліквідацією, за винятком трудових суперечок;

– спорах, які виникають у зв'язку з позовами учасників юридичної особи про визнання недійсними установчих документів або їхніх змін, а також про ліквідацію чи скасування державної реєстрації такої особи;

– спорах, коли акціонери приватних акціонерних товариств позиваються за переведення на них прав та обов'язків покупця акцій через порушення їхнього права на придбання акцій;

– спорах, коли акціонери публічних акціонерних товариств та власники привілейованих акцій вимагають переведення на них прав та обов'язків покупця акцій;

– спорах, коли учасник товариства з обмеженою відповідальністю або додатковою відповідальністю претендує на переведення прав та обов'язків покупця частки у статутному капіталі товариства;

– спорах між учасниками юридичної особи та самою юридичною особою стосовно права власності на майно, передане юридичній особі як вклад до статутного капіталу.

Зверніть увагу! Якщо позивач (засновник, учасник, акціонер, член юридичної особи) одночасно в своїй позовній заяві висуває до суб'єкта владних повноважень вимоги, які випливають від інших вимог у корпоративному спорі, то така справа розглядається в господарському суді:

– «розглядаються виключно господарськими судами» [30] (пункти 3, 4, 10, 12, 13 ч. 1 ст. 20 Господарського процесуального кодексу України);

– «розглядаються господарським судом тільки за місцезнаходженням юридичної особи» [24] (ч. 6, 7 ст. 30 Господарського процесуального кодексу України);

– Господарським процесуальним кодексом України встановлено спеціальні вимоги щодо застосування заходів забезпечення позову в корпоративних спорах (ч. 5, 9, 10 ст. 137 Господарського процесуального кодексу України);

– «не можуть бути передані на розгляд третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу, крім випадків, прямо передбачених Господарським процесуальним кодексом України» [24] (чч. 1, 2 ст. 22 Господарського процесуального кодексу України).

Процесуальні особливості розгляду корпоративних спорів (рис. 2.6):

Рисунок 2.6 – Процесуальні особливості розгляду корпоративних спорів

Джерело: [38].

Відповідно до ст. 20 Господарського процесуального кодексу України до юрисдикції господарських судів віднесені:

1) справи у спорах, що виникають із корпоративних відносин, зокрема у спорах між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), а також учасником, який вибув; пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів;

2) справи у спорах, що виникають із правочинів щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав у юридичній особі, крім правочинів у сімейних та спадкових правовідносинах;

3) справи у спорах між юридичною особою та її посадовою особою (а такожпосадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) такої посадової особи, за позовом власника (учасника, акціонера) такої юридичної особи, поданим у її інтересах [30].

Огляд судової практики з розгляду справ, пов'язаних із корпоративними спорами та корпоративними правами, був опублікований Верховним Судом [57]. У цьому огляді представлені правові висновки з таких питань:

– щодо захисту прав учасників (акціонерів, членів) на участь у керівництві юридичною особою, отримання дивідендів, доступу до інформації про діяльність і права на проведення аудиту діяльності юридичної особи, а також права акціонера на вимогу здійснення обов'язкового викупу його простих акцій;

– що випливають із правочинів, пов'язаних з акціями, частками, членськими внесками та іншими корпоративними правами в юридичній особі;

– про оскарження правочинів, укладених юридичною особою;

– між юридичною особою та її керівником (а також особою, чиї повноваження припинено) щодо компенсації збитків, завданих діями (чи бездіяльністю) такого керівника, за позовом власника (учасника, акціонера) такої юридичної особи, поданим в інтересах останньої;

– що виникають під час проведення процедури обов'язкового викупу акцій акціонерами за вимогою особи (або осіб), що має (мають) контрольний пакет акцій;

– стосовно статуту та статутного капіталу юридичної особи;

– про оскарження окремих положень корпоративної угоди;

– пов'язаних із формуванням та повноваженнями органів управління юридичних осіб;

– пов'язаних із виходом (виключенням) учасника (члена) зі складу юридичної особи;

– щодо оскарження реєстраційних дій.

Також проведено аналіз та упорядкування правових позицій Верховного Суду щодо таких аспектів:

– строків позовної давності в корпоративних спорах;

– юридичної природи різних юридичних осіб;

– процесу виникнення та підтвердження участі в юридичній особі;

– питань спільної власності на частки (акції) та інші аспекти.

В огляді особливу увагу приділено процесуальним особливостям розгляду справ, що стосуються корпоративних спорів та прав:

– визначення суб'єктної та предметної юрисдикції, відмежування корпоративних спорів від інших категорій;

– вибір належних та ефективних засобів захисту корпоративних прав;

– забезпечення позову в корпоративному спорі;

– правонаступництво в процесі корпоративного спору та інші аспекти.

2.4.5. Особливості судового захисту корпоративних прав

Судовий захист корпоративних прав передбачає звернення до судових органів для їх захисту. Залежно від сторін справи та сутності спорів, які виникають у зв'язку з порушенням корпоративних прав, такий захист може здійснюватися судами загальної юрисдикції, господарськими, адміністративними, третейськими судами або Конституційним судом України.

Особливості судового захисту корпоративних прав обумовлені тим, що корпоративні відносини, в цивілістичному розумінні, не можна однозначно класифікувати як речові або зобов'язальні, оскільки вони являють собою нову якість, що не просто об'єднує риси абсолютних і відносних правовідносин, а й утворює зв'язки типу «кожен з учасників чи акціонерів – до одного товариства». Так, у корпоративних відносинах виявляються корпоративні права учасників, які не можна зводити до прав власності. Це призводить до того, що норми частини 4 статті 58 та частини 1 статті 64 Закону України «Про господарські товариства» не завжди знаходять відповідності з нормою частини 3 статті 13 Конституції України «Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству» [26, с. 210–211].

Зверніть увагу! У зв'язку з юридичним визначенням корпоративних прав поняття права власності, що застосовується в господарському законодавстві України, не застосовується до корпоративних прав. Це має вплив на особливості їхнього захисту. Право на участь у керівництві справами компанії, яке є не майновим правом, нерозривно пов'язане з іншими корпоративними правами учасника, утворюючи з ними внутрішньо цілісний комплекс. Цей комплекс прав, визначений законодавцем як корпоративні права, призводить до того, що деякі методи захисту застосовуються універсально для захисту як немайнових (організаційних), так і майнових прав [26, с. 211].

В академічних джерелах підкреслюється, що в процесі судового захисту корпоративних прав суд має виконати кілька ключових завдань. По-перше, встановити наявність у позивача суб'єктивного матеріального права або законного інтересу, який захищається через подання позову до компанії. По-друге, визначити, чи наявнепорушення або оспорювання цих прав господарським товариством. По-третє, розглянути спосіб, яким були порушені права учасника [26, с. 230].

Крім того, обраний спосіб захисту повинен відповідати характеру правопорушення, а його застосування має відповідати цілям судочинства.

Вибір конкретного методу захисту корпоративного права має бути обґрунтованим та об'єктивним. Це означає таке:

– обрана судом процедура захисту, обрана позивачем, повинна реально відновлювати його наявне суб'єктивне право, яке було порушене, оспорюється або не визнається;

– вибраний метод захисту повинен відповідати характеру порушення права;

– застосування вибраного методу захисту має відповідати меті правосуддя;

– використання обраного методу захисту не повинно суперечити принципам верховенства права [26, с. 228–229].

Зверніть увагу! У механізмі правового захисту корпоративних прав ключове значення мають обов'язкові норми корпоративного законодавства. Так, одним з елементів публічного регулювання корпоративних відносин може бути положення про те, що суд забезпечує захист прав або інтересів учасника акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю або товариства з додатковою відповідальністю відповідно до встановленого законом порядку. Якщо у статуті корпорації або корпоративному договорі передбачені інші методи захисту прав учасників товариства, їх можна використовувати лише в разі відповідності закону, а також у випадках, коли їх застосування не суперечить принципам справедливості, розумності та добросовісності, які є загальними правовими принципами [26, с. 229].

2.4.6. Правові механізми захисту корпоративних прав держави

Принципи захисту та охорони корпоративних прав виявляються через механізми корпоративного управління, як-от загальні збори, наглядова рада, керівництво та ревізійна комісія. Ефективність і надійність цих механізмів забезпечують захист корпоративних прав, а в разі їх порушення – захист інтересів держави як власника таких прав.

Захист корпоративних прав держави має свою специфіку, відмінну від захисту прав суб'єктів приватного сектору економіки. Ця специфіка проявляється не лише в особливих методах захисту, але й у специфічному організаційно-правовому характері заходів захисту. Насамперед такі заходи пов'язані з умовами управління корпоративними правами, специфічними вимогами до осіб, які здійснюють таке управління, та їхнього обрання (через відповідний конкурс), особливим порядком узгодження питань на голосування, щоквартальною звітністю перед Фондом державного майна, обліком прав власності держави на відповідні корпоративні права, узгодженням фінансового плану товариства з відповідним державним органом, дотриманням затверджених критеріїв ефективності управління корпоративними правами держави [32, с. 16].

Зверніть увагу! Способи захисту корпоративних прав держави не вичерпуються приписами Цивільного й Господарського кодексів України й не можуть бути ототожнені з формою захисту [32, с. 17].

Для захисту корпоративних прав держави характерним є створення механізмів, що перешкоджають порушенням прав та інтересів, через кворум загальних зборів товариств, введення у виконавчі органи своїх представників, погодження питань для голосування тощо. Представницький інститут, характерний для такого управління, має свої особливості, що відрізняє його від інституту представництва в цивільному праві. Отже, під час захисту корпоративних прав держави превентивна складова має переваги, ніж у разі захисту корпоративних прав суб'єктів приватного сектору [32, с. 18].

Захист корпоративних прав держави охоплює систему засобів організаційно-процедурного характеру, направлених на попередження порушення корпоративних прав держави за допомогою публічно-правових механізмів контролю, погоджень, обліку, конкурсних процедур, встановлення базових нормативів, тощо [32, с. 18].

Класифікація способів захисту корпоративних прав держави:

– загальні заходи (належать до всіх власників корпоративних прав): оскарження рішень загальних зборів та органів управління господарського товариства; стягнення на користь господарського товариства збитків, завданих через винну поведінку посадових осіб керівництва або іншого органу управління господарським товариством; визнання угод, укладених посадовими особами

товариства порушенням установленого порядку або за межами їх повноважень, недійсними; стягнення невиплачених дивідендів з товариства; порушення прав особи, уповноваженої управляти державними правами, на отримання інформації;

– спеціальні заходи (що характерні лише для держави): розірвання договорів про управління державними корпоративними правами; розірвання контракту з керівником у разі несплати дивідендів до бюджету; скасування проведення конкурсного відбору кандидатів на посаду незалежного члена наглядової ради [33, с. 243].

У разі порушення захист корпоративних прав держави може бути досягнений у позасудовому порядку впливу на порушника та в судовому (зверненням до суду). Основними засобами судового захисту корпоративних прав держави є позови про: оскарження (визнання недійсними) рішень загальних зборів та органів управління корпорацією; розірвання договорів про управління державними корпоративними правами; стягнення на користь корпорації збитків, спричинених їй винною поведінкою посадових осіб правління або іншого органу управління корпорацією; визнання недійсними угод, укладених посадовими особами корпорації в разі недотримання встановленого порядку або за межами наданих їм повноважень; стягнення з корпорації невиплачених дивідендів; порушення прав особи, уповноваженої управляти державними правами, на інформацію [32, с. 15].

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність і приведіть класифікацію форм захисту корпоративних прав.

2. Назвіть критерії відмежування «способів захисту» і «заходів відповідальності».

3. Приведіть класифікацію способів захисту прав.

4. Розкрийте сутність та охарактеризуйте класифікацію корпоративного спору.

5. Визначте та охарактеризуйте особливості корпоративних спорів.

6. Розкрийте питання юрисдикційності корпоративних спорів.

7. Які корпоративні спори підсудні Господарським судам?

8. Охарактеризуйте процесуальні особливості розгляду корпоративних спорів.

9. Розкрийте сутність та охарактеризуйте особливості судового захисту корпоративних прав.

10. Приведіть класифікацію способів захисту корпоративних прав держави.

Тести для самоконтролю

1. Корпоративний спір – це:

а) порушення учасником корпоративних відносин загальних принципів корпоративної поведінки, здійснення права з наміром заподіяти шкоду іншим акціонерам та/або товариству, перешкодити законній реалізації майнових і немайнових прав інших акціонерів та/або товариства з використанням не передбачених законом засобів реалізації та захисту прав;

б) особлива форма реалізації права, яка полягає у використанні акціонером (учасниками) своїх корпоративних прав з метою, що суперечить тій, з якою ці права були надані, всупереч принципам справедливості, добросовісності та розумності з метою заподіяння шкоди правам та інтересам інших акціонерів (учасників), товариству та/або іншим особам або отримання необґрунтованих переваг перед іншими акціонерами;

в) втручання у діяльність господарського товариства третіх осіб, що володіють його акціями, направлене на створення перешкод у здійсненні господарської діяльності з ціллю примушення викупу товариством акцій, що належать третім особам, за ціною, що у значній частині перевищує ринкову;

г) нерозв’язне досудовим (позасудовим) способом протиріччя інтересів і/або порушення корпоративних прав учасників та пов’язаних з ними відносин, що випливають із членства й управління корпорації.

2. Спір, що виникає з приводу матеріальних правовідносин між юридично рівними учасниками корпоративних відносин щодо набуття, здійснення та припинення їх корпоративних прав та інтересів – це:

а) корпоративний конфлікт;

б) конфлікт інтересів;

в) корпоративний шантаж;

г) корпоративний спір.

3. Нерозв'язне досудовим (позасудовим) способом протиріччя інтересів і/або порушення корпоративних прав учасників і пов'язаних з ними відносин, що випливають із членства й управління корпорації – це:

а) корпоративний конфлікт;

б) конфлікт інтересів;

в) корпоративний шантаж;

г) корпоративний спір.

4. Внутрішньоправові конфлікти виникають між:

а) членами юридичної особи і третіми особами (контрагентами), пов'язані з оскарженням укладених юридичною особою правочинів з підстав їх «зацікавленості», «значних правочинів» з урахуванням і посвідченням прав на акції (частки) юридичної особи;

б) членами юридичної особи; юридичною особою і членами; органами юридичної особи і членами органів юридичної особи; членами юридичної особи й управлінцями;

в) юридичною особою (її членами) та державними органами (іншими організаціями), пов'язані з правовим статусом юридичної особи, укладення правочинів з частками або акціями (зокрема, узгодження угод по концентрації активів з антимонопольним органом);

г) юридичною особою (дочірнім підприємством), яка контролює господарське об'єднання, і третіми особами, зокрема пов'язані з субсидіарною відповідальністю холдингової організації та інших осіб, які контролюють корпорацію за боргами дочірньої корпорації в разі банкрутстві останньої.

5. Корпоративні спори відповідно до статті ……. Господарського процесуального кодексу України розглядаються виключно господарськими судами:

а) 20;

б) 22;

в) 25;

г) 137.

6. Корпоративні спори не можуть бути передані на розгляд третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу, крім випадків, прямо передбачених у статті …… Господарського процесуального кодексу України:

а) 20;

б) 22;

в) 30;

г) 137.

7. Господарським процесуальним кодексом України статтею ….. встановлено спеціальні вимоги щодо застосування заходів забезпечення позову в корпоративних спорах:

а) 20;

б) 22;

в) 45;

г) 137.

8. Корпоративні спори відповідно до статті …… Господарського процесуального кодексу України розглядаються господарським судом тільки за місцем перебування юридичної особи:

а) 20;

б) 22;

в) 30;

г) 137.

9. Залежно від структури корпоративних правовідносин корпоративні спори поділяють на ….. групи:

а) дві;

б) три;

в) чотири;

г) немає правильної відповіді.

10. Переговори за участю третьої, незаінтересованої сторони, роль якої полягає в тому, щоб сторони спору вирішили його максимально вигідно для всіх конфліктувальних сторін – це:

а) примирення;

б) посередництво;

в) медіація;

г) домовленість.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Базовий

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144.

3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435. *Відомості Верховної Ради Украйни*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

4. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 13–14, № 15–16, № 17. Ст. 112.

5. Правила розгляду справ про порушення вимог законодавства на ринку цінних паперів та застосування санкцій : рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 11.12.2007 № 2272. *Офіційний вісник України*. 2008. № 12. Ст. 317.

6. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 6 лютого 2018 р. № 2275-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 13. Ст. 69.

7. Про акціонерні товариства : Закон України від 27 липня 2022 р. № 2465-IX. *Офіційний вісник України.* 2022. № 68. Ст. 4066. С. 37.

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення рівня корпоративного управління в акціонерних товариствах : Закон України від 23.03.2017 № 1983-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 25. Ст. 289.

9. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 № 1576-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 49. Ст. 682.

10. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV (в редакції від 26 листопада 2015 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 2. Ст. 17.

11. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні : Закон України від 30.10.1996 № 448/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 51. Ст. 292.

12. Про затвердження Основних концептуальних підходів до підвищення ефективності управління корпоративними правами держави : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.02.2004 № 155. *Офіційний вісник України*. 2004. № 6. Ст. 67.

13. Про деякі питання управління корпоративними правами держави: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.10.2014 № 678. *Урядовий кур'єр*. 09.12.2014. № 229.

14. Про затвердження Порядку нагляду за реєстрацією акціонерів, проведенням загальних зборів, голосуванням та підбиттям його підсумків на загальних зборах акціонерних товариств : рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 25.10.2012 № 1518. *Офіційний вісник України.* 2012. № 91. Ст. 135.

15. Про затвердження Принципів корпоративного управління : рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 22 липня 2014 р. № 955. URL : zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr955863-14 (дата звернення: 30.03.2024).

16. Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку : Указ Президента України від 23.11.2011. *Урядовий кур'єр*. 2011. № 228.

17. Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин : рекомендації Вищого господарського суду України від 28.12.2007 № 04-5/14. *Вісник господарського судочинства*. 2008. № 1. С. 22.

18. Про практику розгляду судами корпоративних спорів : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2008 № 13. *Вісник господарського судочинства*. 2009. № 2. С. 7.

19. Про кооперацію : Закон України від 10.07.2003 № 1087-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text (дата звернення: 30.03.2024).

20. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки : Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text (дата звернення: 30.03.2024).

21. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text (дата звернення: 30.03.2024).

22. Про фонд державного майна : Закон України від 09.12.2011 № 4107-VI URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4107-17#Text (дата звернення: 30.03.2024).

23. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text (дата звернення: 30.03.2024).

24. Стандарт вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 08 Право спеціальності 081 Право. URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2022/07/21/081-pravo-magistr-zizminami-643-20032023.pdf (дата звернення: 30.03.2024).

Допоміжний

25. Бабецька І. Я., Вівчарук Д. П. Охорона інтересів учасників підприємницьких товариств. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. *Сер. : Юриспруденція.* 2020. № 43. С. 121–124.

26. Бабецька І. Я. Здійснення та захист переважних прав у корпоративних правовідносинах : дис. … канд. юр. наук : 12.00.03. Івано-Франківськ, 2014. 218 с.

27. Бабецька І. Я. Здійснення переважного права учасниками господарських товариств на купівлю частки у статутному (складеному) капіталі товариства. *Університетські наукові записки*. 2011. № 2 (38). С. 141–145.

28. Беляневич О. А., Мягкий А. В. Корпоративне управління за законодавством України: теоретико-прикладні проблеми : монографія. К. : НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2017. 320 с.

29. Бігняк О. В. Співвідношення категорій «форми захисту», «способи захисту» та «засоби захисту» : сучасні погляди та концепції. *Науковий вісник Ужгородського університету*. *Серія Право.* 2012. № 19. С. 169–172.

30. Бігняк О. В. Захист корпоративних прав. Співвідношення категорій «форми захисту», «способи захисту» та «засоби захисту» (сучасні погляди та концепції). *Юридичний вісник :* щоквартальний журнал. 2013. № 2. С. 43–48.

31. Бігняк О. Похідний позов та корпоративний договір як засоби захисту корпоративних прав : досвід України. *Evropský politický a právní diskurz*. 2018. Sv. 5, vyd. 3. C. 227–236. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpol_2018_5_3_34 (дата звернення: 12.12.2023).

32. Бігняк О. В. Правова природа та класифікація форм захисту корпоративних прав. *Підприємництво, господарство і право :* науково-практичний господарсько-правовий журнал. 2018. № 6. С. 6–11.

33. Бігняк О. В. Теоретико-прикладні аспекти охорони та захисту корпоративних прав держави. *Форум права*. 2018. № 3. С. 13–21. URL : http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2018_3_4.pdf (дата звернення: 12.12.2023).

34. Бігняк О. В. Цивільно-правовий захист корпоративних прав в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2018. 489 с.

35. Біляк Ю. В. Корпоративні конфлікти в сучасному акціонерному товаристві: методика розпізнавання. *Агросвіт*. 2013. № 16. С. 35–43.

36. Бобяк А. П. Організаційно-методичні аспекти обліку власного капіталу на підприємствах. *Теоретичні та прикладні питання економіки* : зб. наук. праць. К. : Київський університет, 2011. Вип. 24. С. 368–374.

37. Боковець В. В. Управління корпоративною власністю та правами в сучасних умовах господарювання. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 7. С. 220–226.

38. Васильчук І. П. Сутність та ознаки корпорацій: теоретичний аспект. *Наукові записки*. 2013. Вип. 23. С. 205–209.

39. Вербіцька М., Вакіряк В. Теоретико-методологічне обґрунтування сутності і корпоративного спору та особливостей його предметної юрисдикції. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Вип. 2 (18). С. 111–116.

40. Гринюк Н. А. Корпоративні підприємства: сутність та особливості. *Молодий вчений*. 2017. № 3 (43). С. 626–629. URL : http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/3/145.pdf (дата звернення: 12.12.2023).

41. Денис О. Б. Аналітичні дослідження корпоративних конфліктів в англо-американській і німецькій (континентальній) моделі корпоративного управління. *Регіональна економіка*. 2014. № 4. С. 205–211. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2014_4_25 (дата звернення: 12.12.2023).

42. Жабський В. І. Корпоративні права держави як об'єкт корпоративних правовідносин. *Наше право*. 2013. № 10. С. 16–22. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2013_10_5 (дата звернення: 29.01.2024).

43. Іванюта Н. В., Колосов Р. В. Корпоративні права: дуалізм правової природи. *Право і суспільство*. 2020. № 6. С. 27–33.

44. Іоргачова М. І. Корпоративні конфлікти в Україні : основні їх види та значущість. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2011. № 698. С. 170–180.

45. Калаур І. Р. Види майнових корпоративних прав та правові механізми їх здійснення. *Університетські наукові записки*. 2011. № 1 (37). С. 100–104.

46. Ковалишин О. Р. Значення принципів корпоративного управління ОЕСР у корпоративному праві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Вип. 60. С. 63–67.

47. Колосов Р. Корпоративне підприємство: поняття, ознаки та місце серед інших юридичних осіб. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 9. С. 72–76.

48. Колосов Р. В. Підстави виникнення, зміни та припинення корпоративних прав: особливості правового регулювання. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 3 (72). С. 96–102.

49. Колосов Р. Наукові узагальнення щодо класифікації корпоративних прав. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 6. С. 29–33.

50. Корпоративне право : навчальний посібник / О. В. Гарагонич, С. М. Грудницька, Л. М. Дорошенко та ін. ; за заг. ред. О. В. Гарагонича, С. М. Грудницької, Л. М. Дорошенко. 2-е вид., випр. і доп. К. : Видавничий дім «АртЕк», 2018. 400 с.

51. Корягіна Т. В. Деякі аспекти правового регулювання корпоративних відносин в Україні. *Інвестиції : практика та досвід*. 2009. № 3. С. 33–36.

52. Кравчук В. М. Припинення корпоративних відносин у господарських товариствах : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.03. Львів, 2009. 430 с.

53. Левковська Л. В. Фактори та принципи забезпечення корпоративного управління. *Ефективна економіка :* електронний журнал. 2011. № 5. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=669 (дата звернення: 12.12.2023).

54. Мазур К. В., Гарбар Ж. В., Мостенська Т. Г. Корпоративне управління та соціальна відповідальність : навч. посібник. Частина 1 : Корпоративне управління. Вінниця : ВНАУ ; ТОВ «ТВОРИ», 2019. 200 с.

55. Македон В. В., Баканов Д. О. Забезпечення процесів ефективного управління корпоративною власністю в Україні. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2012. № 1 (12). С. 115–122.

56. Митрофанова А. С., Решетняк Н. Б. Особливості системи управління корпоративними правами держави в Україні. *Бізнес Інформ*. 2019. № 3. С. 63–68.

57. Новиков В. В. Сутність та особливості управління корпоративними правами держави. *Ефективна економіка*. 2015. № 10. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2015/89.pdf (дата звернення: 29.01.2024).

58. Опубліковано огляд судової практики з розгляду справ щодо корпоративних спорів і корпоративних прав. URL : https://jurliga.ligazakon.net/news/214892_opublkovano-oglyad-sudovo-praktiki-z-rozglyadu-sprav-shchodo-korporativnikh-sporv--korporativnikh-prav (дата звернення: 29.01.2024).

59. Патряк О. Т. Класифікація корпоративних прав як об’єкт бухгалтерського обліку. *Економічний аналіз*. 2014. № 2, том 16. С. 218–224.

60. Погореленко А. К. Корпоративні конфлікти: зміст та особливості розв’язання. *Соціальна економіка*. 2019. Вип. 57. С. 39–47.

61. Прокопюк А. С. Зловживання правом як фактична підстава корпоративної відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 278–282. URL : sej.org.ua/5_2022/63.pdf (дата звернення: 12.12.2023).

62. Пшенько С. Формування статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю: проблемні питання та невизначеність законодавства. *Lex Factor*. URL : exfactor.com.ua/ua/mediatsentr/publikatsii/formuvannia-statutnoho-kapitalu-tovarystva-z-obmezhenoiu-vidpovidalnistiu-problemni-pytannia-ta-nevyznachenist-zakonodavstva (дата звернення: 12.12.2023).

63. Смітюх А. В. Щодо поняття майнової корпоративної квоти. *Право, економіка та управління: генезис, сучасний стан та перспективи розвитку* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю економіко-правового ф-ту ОНУ імені І. І. Мечникова, м. Одеса, 14–15 верес. 2018 р. Одеса : ОНУ, 2018. С. 426–431.

64. Смітюх А. В. Корпоративні права та корпоративні паї (частки): теоретико-правові аспекти : монографія. Одеса : Фенікс, 2018. 662 с.

65. Смірнов Г. Корпоративні права: поняття та правова природа. *Підприємництво, господарство і право.* 2020. № 2. С. 59–67.

66. Смірнов Г. Ю. Корпоративні права в Україні: поняття, природа, особливості набуття. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 138–146. URL : http://lsej.org.ua/8_2022/32.pdf (дата звернення: 13.11.2023).

67. Смірнов Г. Ю. Захист переважного права суб’єктів корпоративних правовідносин: питання вдосконалення правового регулювання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. № 92. С. 115–129.

68. Томчишен С. Призначення та принципи здійснення переважного права на викуп часток (акцій) у статутному капіталі господарських товариств. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 2. С. 121–132. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2010_2_13 (дата звернення: 13.11.2023).

69. Турська Н. Соціально-економічний зміст корпоративної власності. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2011. Вип. 1 (4). С. 1–6. URL : http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11tnizkv.pdf (дата звернення: 13.11.2023).

70. Цікало В. Засада пропорційності здійснення переважного права учасників товариства на придбання частки (її частини) іншого учасника. *Juris Europensis Scientia*. 2023. Вип. 1. С. 42–46.

71. Цікало В. І. Засада пропорційності здійснення прав учасників господарських товариств в умовах новелізації корпоративного законодавства. *Право і суспільство*. 2023. № 2, т. 2. С. 84–89.

72. Чихірьов В. Л. Сутність та особливості управління корпоративними правами держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 32–35. URL : sej.org.ua/5_2021/8.pdf (дата звернення: 12.12.2023).

73. Швець Ф. Д. Корпоративне управління : навчальний посібник. Рівне : НУВГП, 2017. 320 с.

74. Шкільняк М. М., Апостолюк О. З. Навчально-методичний комплекс з дисципліни «Корпоративне управління» для студентів освітнього ступеню «Магістр» спеціальності «Адміністративний менеджмент». Тернопіль, 2016. 170 с.

75. Юрисдикційність корпоративних спорів у практиці Верховного Суду. URL : https://advokatpost.com/iurysdyktsijnist-korporatyvnykh-sporiv-u-praktytsi-verkhovnoho-sudu/ (дата звернення: 12.12.2023).

ГЛОСАРІЙ

А

Акціонерне товариство – це господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями.

Акція – це іменний цінний папір, який посвідчує майнові права його власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства, зокрема право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів та право на отримання частини майна акціонерного товариства в разі його ліквідації, право на управління акціонерним товариством, а також немайнові права, передбачені Цивільним кодексом України та законом, що регулює питання створення, діяльності й припинення акціонерних товариств.

Акція корпоративного інвестиційного фонду – це цінний папір, емітентом якого є корпоративний інвестиційний фонд та який посвідчує майнові права його власника (учасника корпоративного інвестиційного фонду), охоплюючи право на отримання дивідендів (для закритого корпоративного інвестиційного фонду), частини майна корпоративного інвестиційного фонду в разі його ліквідації, право на управління корпоративним інвестиційним фондом, а також немайнові права, передбачені законодавством про інститути спільного інвестування.

Б

Боргові цінні папери – цінні папери, що посвідчують відносини позики і передбачають обов’язок емітента або особи, яка видала неемісійний цінний папір, сплатити у визначений строк кошти, передати товари або надати послуги, а також інші права власника та обов’язки емітента й осіб, які надають забезпечення за облігаціями.

В

Виробничий кооператив – це кооператив, що утворюється об'єднанням фізичних осіб для спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку.

Виробничий кооператив – це добровільне об'єднання громадян на засадах членства з метою спільної виробничої або іншої господарської діяльності, що базується на їх особистій трудовій участі та об'єднанні майнових пайових внесків, участі в управлінні підприємством та розподілі доходу між членами кооперативу відповідно до їх участі у його діяльності.

Відсоткові облігації – це облігації, за якими передбачається виплата відсоткових доходів або за якими відсоткова ставка дорівнює нулю.

Ґ

Ґрінмейл (корпоративний шантаж) – це втручання у діяльність господарського товариства третіх осіб, що володіють його акціями, направлене на створення перешкод у здійсненні господарської діяльності з ціллю примушення викупу товариством акцій, що належать третім особам, за ціною, що у значній частині перевищує ринкову.

Д

Деномінація випуску облігацій – це зміна номінальної вартості всіх облігацій випуску через збільшення загальної кількості розміщених облігацій з одночасним пропорційним зменшенням їхньої номінальної вартості, внаслідок чого одна облігація замінюється двома або більше облігаціями з такими самими строком обігу, способом сплати доходу та погашення, або шляхом зменшення загальної кількості розміщених облігацій з одночасним пропорційним збільшенням їхньої номінальної вартості, внаслідок чого дві або більше облігацій замінюються однією облігацією з такими самими строком обігу, способом сплати доходу та погашення.

Деривативні цінні папери – цінні папери, що посвідчують право власника у визначених проспектом (рішенням про емісію цінних паперів) випадках та порядку вимагати від емітента придбання або продажу базового активу та/або реалізації встановлених проспектом (рішенням про емісію цінних паперів) прав щодо базового активу, та/або здійснення платежу (платежів) залежно від значення базового показника.

Дивідендами є частину прибутку, одержувана учасником від діяльності господарського товариства.

Дивіденди – це платіж, що здійснює юридична особа, зокрема емітент корпоративних прав, інвестиційних сертифікатів чи інших цінних паперів, на користь власника таких корпоративних прав, інвестиційних сертифікатів та інших цінних паперів, що засвідчують право власності інвестора на частку (пай) у майні (активах) емітента, у зв'язку з розподілом частини його прибутку, розрахованого за правилами бухгалтерського обліку.

Дисконтні облігації – це облігації, що розміщуються за ціною, нижчою за їхню номінальну вартість. Різниця між ціною придбання та номінальною вартістю облігації, яка виплачується власнику облігації під час її погашення, становить дохід (дисконт) за облігацією.

Доходи – це збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків власників).

Е

Емісійні цінні папери – це цінні папери, що посвідчують однакові права їх власників у межах одного випуску цінних паперів стосовно особи, яка бере на себе відповідні зобов'язання (емітента).

Емісія цінних паперів – сукупність дій емітента, спрямованих на реєстрацію випуску цінних паперів у Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку, їх розміщення серед інвесторів у фінансові інструменти, які здійснюються в послідовності, встановленій статтею 92 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки».

З

Зелені облігації – це облігації, проспект (рішення про емісію, а для державних облігацій України – умови розміщення) яких передбачає (передбачають) використання залучених коштів виключно на фінансування екологічного проєкту або окремого його етапу.

Зловживання корпоративним правом – це порушення учасником корпоративних відносин загальних принципів корпоративної поведінки, здійснення права з наміром заподіяти шкоду іншим акціонерам та/або товариству, перешкодити законній реалізації майнових і немайнових прав інших акціонерів та/або товариства з використанням не передбачених законом засобів реалізації та захисту прав.

Зловживання корпоративними правами – це особлива форма реалізації права, яка полягає у використанні акціонером (учасниками) своїх корпоративних прав з метою, що суперечить тій, з якою ці права були надані, всупереч принципам справедливості, добросовісності та розумності з метою заподіяння шкоди правам та інтересам інших акціонерів (учасників), товариству та/або іншим особам або отримання необґрунтованих переваг перед іншими акціонерами.

Значний пакет акцій – відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства», пакет у розмірі 5 і більше відсотків простих акцій акціонерного товариства (ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства»).

І

Інфраструктурні облігації – це облігації, проспект (рішення про емісію цінних паперів, а для державних облігацій України – умови розміщення) яких передбачає (передбачають) використання залучених коштів виключно на фінансування будівництва (реконструкції) об’єктів інфраструктури або реалізації інфраструктурного проєкту чи окремого його етапу.

Іпотечні цінні папери – цінні папери, випуск яких забезпечено іпотечним покриттям та які посвідчують право власників на отримання від емітента належних їм коштів.

К

Командитне товариство – товариство, в якому разом з учасниками, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном (повними учасниками), є один чи кілька учасників (вкладників), які несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах сум зроблених ними вкладів та не беруть участі в діяльності товариства.

Контрольний пакет акцій – це частка звичайних акцій в акціонерному товаристві, що дає змогу їх власникам самостійно вирішувати питання діяльності організації, а також призначати раду директорів та керівника.

Контрольний пакет акцій – це частина, частка загальної кількості випущених акціонерним товариством акцій, зосереджена в руках однієї особи і дає можливість здійснювати фактичний контроль над діяльністю акціонерного товариства, керувати цією діяльністю, приймати необхідні рішення.

Контрольний пакет акцій – відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства», пакет у розмірі більше 50 відсотків простих акцій акціонерного товариства (ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства»).

Конфіденційна інформація – це інформація, яка не має загального доступу до її відомостей та поширюється за бажанням органів управління корпорації відповідно до порядку, встановленого внутрішніми документами.

Корпоративний конфлікт – це розбіжності (суперечки) між акціонерами (інвесторами) і менеджерами суспільства у зв'язку з порушенням прав акціонерів, які призводять або можуть призвести до позовів стосовно товариства, що контролює акціонера або керівників щодо рішень, які приймаються ними, дострокового припинення повноважень органів управління, істотної зміни у складі акціонерів.

Корпоративний конфлікт – це стан двостороннього зв'язку учасників корпоративних відносин, який заснований на правовому протиріччі, що характеризується порушенням або перешкодою для реалізації ними своїх корпоративних прав та законних інтересів.

Корпоративні права – це право власності на статутний фонд (капітал) юридичної особи або його частку (пай), охоплюючи права на управління, отримання відповідної частки прибутку такої юридичної особи, а також активів у разі її ліквідації відповідно до чинного законодавства, незалежно від того, чи створена така юридична особа у формі господарського товариства, підприємства, заснованого на власності однієї юридичної або фізичної особи, або в інших організаційно-правових формах.

Корпоративні права – це певний комплекс правочинностей майнового та немайнового характеру, які виникають в учасників корпорацій і юридичних осіб корпоративного типу (квазі-корпоративних утворень), що визначаються їх майновою участю в статутному (складеному) капіталі відповідних юридичних осіб.

Корпоративні права держави – це право держави на частку в статутному капіталі господарських товариств, що передбачає право на управління господарським товариством, право на отримання частки його прибутку, фінансових активів у разі його ліквідації відповідно до законодавства, а також права, передбачені установчими документами та законом.

Корпоративне управління – це система організації діяльності та контролю банку, яка визначає розподіл прав і обов'язків між різними учасниками господарського товариства, а саме: спостережною радою банку (радою директорів), керівництвом (правлінням) банку, акціонерами та іншими зацікавленими сторонами (для банків – насамперед вкладниками та іншими кредиторами), а також правила та процедури прийняття рішень щодо справ банку.

Корпоративне управління – це система внутрішньогосподарських відносин, що складається внаслідок реалізації компетенцій, між власниками корпоративних прав та господарським товариством (корпорацією) як суб'єктом корпоративної власності у зв'язку із прийняттям та виконанням рішень щодо господарської діяльності товариства, а також контролем за їх виконанням.

Корпоративний спір – це спір між юридичною особою та її учасниками (засновниками, акціонерами, членами), зокрема учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками,

акціонерами, членами) юридичної особи, пов'язаними зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності такої особи, крім трудових спорів.

Корпоративний спір – це нерозв'язне досудовим (позасудовим) способом протиріччя інтересів і (або) порушення корпоративних прав учасників і пов'язаних з ними відносин, що випливають із членства й управління корпорації.

Корпорація – це договірне об'єднання, створене на основі об'єднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, які об'єдналися, з передачею ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації.

М

Майнова корпоративна квота – це майно, яке складає предмет як майнового корпоративного права учасника і корпоративного обов'язку корпоративного підприємства або мажоритарія, так і похідного від зазначеного корпоративного права зобов'язального права вимоги колишнього учасника до зазначених вище осіб і їх зобов'язання, яке передається учаснику корпоративного підприємства у зв'язку з припиненням його участі в корпоративному підприємстві внаслідок його ліквідації, виходу або вилучення учасника для остаточного задоволення інвестиційного майнового інтересу цього учасника щодо участі в корпоративному підприємстві.

Міжнародний ідентифікаційний номер цінних паперів (код ISIN) – номер (код), що дає змогу однозначно ідентифікувати цінні папери або інший фінансовий інструмент, присвоєння якого передбачено законодавством.

Н

Немайнові права – це негативна характеристика суб'єктивних прав, що не мають майнового змісту, які протиставляються групі прав, що характеризуються позитивною ознакою – наявністю майнового змісту.

О

Облігація – це цінний папір, що посвідчує внесення його першим власником коштів, визначає відносини позики між власником облігації та емітентом, підтверджує обов'язок емітента повернути власникові облігації її номінальну вартість у передбачений проспектом або рішенням про емісію (для державних облігацій України – умовами їх розміщення) строк та виплатити дохід за облігацією, якщо інше не передбачено проспектом або рішенням про емісію (для державних облігацій України – умовами їх розміщення).

Ординарні облігації – це облігації, проспект (рішення про емісію, а для державних облігацій України – умови розміщення) яких не передбачає (не передбачають) мети використання залучених коштів для фінансування екологічного або інфраструктурного проєкту.

П

Пайові цінні папери – цінні папери, що посвідчують участь власника таких цінних паперів (інвестора) у статутному капіталі та/або активах емітента (зокрема активах, що містяться в управлінні емітента) та надають їх власнику (інвестору) право на отримання частини прибутку (доходу), зокрема у вигляді дивідендів, та інші права, встановлені законодавством, а також проспектом або рішенням про емісію, а для цінних паперів інститутів спільного інвестування – проспектом (рішенням про емісію) інституту спільного інвестування.

Прибуток – це сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати.

Принципи корпоративного управління – це документ, що визначає правила, за якими грають на фінансових ринках в усьому світі й дотримання яких є однією з необхідних умов залучення інвестицій.

С

Способи захисту корпоративних прав – це матеріально-правові заходи профілактичного та примусового характеру, за допомогою яких відбувається відновлення (визнання) порушених (оспорюваних) корпоративних прав, які залежать від правової природи корпоративного права.

Суб'єкти корпоративного права – це учасники корпоративних відносин, що є фізичними або юридичними особами, які вступають у корпоративні відносини, здійснюють права та дотримуються обов'язків, тим самим проводячи свою корпоративну діяльність на основі відповідних документів та нормативно-правових актів.

Т

Таємна інформація – це відомості, які не є державною таємницею, а їх розголошення може завдати шкоди інтересам корпорації. Перелік таємної інформації корпорації встановлюється головою наглядової ради за поданням голови виконавчого органу, який і відповідальний за її збереження.

Товариство з додатковою відповідальністю – це господарське товариство, статутний капітал якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів і яке несе відповідальність за своїми зобов'язаннями власним майном, а в разі його недостатності учасники цього товариства несуть додаткову солідарну відповідальність у визначеному установчими документами однаково кратному розмірі до вкладу кожного з учасників.

Товаророзпорядчі цінні папери – цінні папери, що надають їх держателю право розпоряджатися майном, зазначеним у цих документах.

Ц

Цільові облігації – це облігації, погашення яких здійснюється за допомогою передачі товарів та/або надання послуг, та/або виконання робіт відповідно до вимог, встановлених проспектом (рішенням про емісію, а для державних облігацій України – умовами їх розміщення), а у випадках та порядку, передбачених проспектом (рішенням про емісію, а для державних облігацій

України – умовами їх розміщення), – за допомогою сплати коштів власнику таких облігацій. Особливості емісії цільових облігацій встановлюються статтею 13 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки».

Цінним папером – є документ установленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право, визначає взаємовідносини емітента цінного папера (особи, яка видала цінний папір) та особи, яка має права на цінний папір, і передбачає виконання зобов'язань за таким цінним папером, а також можливість передачі прав на цінний папір та прав за цінним папером іншим особам.

ДОДАТКИ

Додаток А

Наукові підходи до трактування змісту поняття «корпорація»

Підхід	Автор	Визначення поняття
Вузьке розуміння	М. Гольцберг	Корпорація – це юридична особа, яка представляє об'єднання вкладників капіталу (акціонерів) для здійснення певної діяльності. Корпорації мобілізують інвестиційний капітал за допомогою розміщення (емісії) і розповсюдження (продажу) цінних паперів
	А. Берлі, Г. Мінз	Корпорація – це велика фірма зі значною кількістю дрібних акціонерів та незначною кількістю менеджерів, що контролюють діяльність корпорації та розпоряджаються її власністю, взагалі не володіючи її акціями
Помірковане розуміння	Е. Нікбахт, А. Гропеллі	Корпорація – це форма організації бізнесу, за якою товариство є юридичною особою, а його власники мають обмежену відповідальність. Корпорація за законом повністю відокремлена від її власників, що означає, що корпорація відповідає за сплату боргів, а не її власники
	С. Глусь	Корпорація – це АТ, ТзОВ або ТзДВ, управління якими здійснюється через складну централізовану систему органів; учасники її щодо неї здійснюють інвестиційну діяльність з метою отримання дивідендів, і така участь породжує у них сукупність корпоративних прав
Широке розуміння	Дж. Ван Хорн	Корпорація – це знеособлене підприємство, створене законом; воно може володіти майном і брати на себе зобов'язання
	С. Росс	Корпорація – це бізнес, що оснований як окрема юридична особа, яка складається з одної чи більше приватних або юридичних осіб
	П. Самуельсон, В. Нордхауз	Корпорація – це юридична особа, яка може самостійно продавати і купувати, позичати гроші, виготовляти товари й послуги та вступати у контрактні відносини; має право обмеженої відповідальності, відповідно до якого інвестиції кожного із власників корпорації обмежені жорстко певним розміром
	К. Макконел, С. Брю	Корпорація – це юридичний суб'єкт, який отримав чартер властей штату чи федерального уряду та відособлений від індивідів, власністю яких він є
	Л. Довгань, В. Пастухова, Л. Савчук	Корпорація – це будь-яка організована група людей та юридичних осіб, що об'єднані загальним економічним інтересом, професійною належністю, спільною економічною діяльністю, правилами поведінки

Джерело: [38].

Додаток Б

Огляд підходів до основних ознак корпорації

Автор	Виділені автором основні ознаки корпорацій
В. Гущин, Ю. Порошина, О. Сердюк	Корпорація – це юридична особа. Комерційна організація. Об'єднання капіталів, а не лише осіб. Власність на вкладений у корпорацію капітал завжди відокремлена від управління. Корпорація створюється для здійснення певної соціально корисної діяльності
С. Глусь	Корпорація – це юридична особа, якій притаманні ознаки, що можуть бути поділені на дві групи: 1) ознаки загальні для всіх юридичних осіб; 2) ознаки, що і визначають специфіку корпорацій, відрізняє її від інших юридичних осіб. Майнова (інвестиційна) участь учасників у корпорації. Об'єднання капіталів. Діє на підставі статуту та установчого договору. Складне корпоративне управління, яке характеризується системою органів з чітким розмежуванням компетенції та визначеним порядком підпорядкованості
Ю. Жорнокуй	Корпорація – це підприємницьке товариство, що створюється виключно у формі АТ, ТзОВ, ТзДВ. Корпорація є об'єднанням капіталів, а не об'єднанням осіб, тобто власником майна, переданого товариству, є корпорація, а не його члени. Члени корпорації об'єднанні спільністю загального корпоративного інтересу, який іноді відрізняється від приватного інтересу кожного з них. Управління корпорацією здійснюється через спеціально створювані органи, членами яких можуть бути як учасники корпорації, так і наймані працівники для здійснення управлінських функцій (менеджери). Кожен з учасників корпорації наділяється корпоративними правами
Л. Довгань, В. Пастухова, Л. Савчук	Юридична особа, від імені якої ведеться бізнес, яка не відповідає за зобов'язаннями власників і за зобов'язаннями якої не відповідають власники. Інституційний (правовий або персональний) розподіл функцій власності та управління. Колективне прийняття рішень власниками та (або) найманими менеджерами

Джерело: [38].

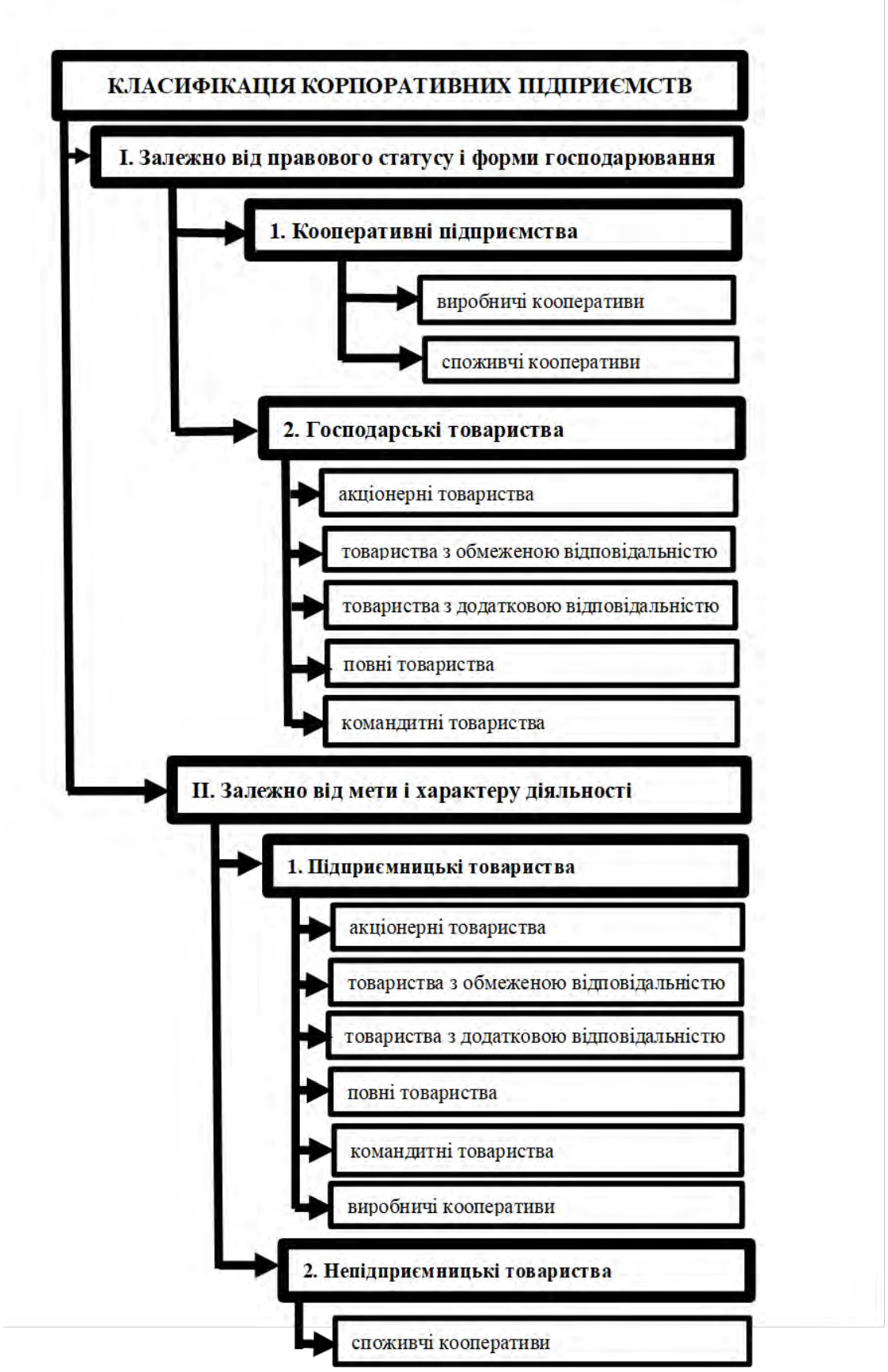
КЛАСИФІКАЦІЯ КОРПОРАТИВНИХ ПІДПРИЄМСТВ
I. Залежно від правового статусу і форми господарювання
1. Кооперативні підприємства
виробничі кооперативи
споживчі кооперативи
2. Господарські товариства
акціонерні товариства
товариства з обмеженою відповідальністю
товариства з додатковою відповідальністю
повні товариства
командитні товариства
II. Залежно від мети і характеру діяльності
1. Підприємницькі товариства
акціонерні товариства
товариства з обмеженою відповідальністю
товариства з додатковою відповідальністю
повні товариства
командитні товариства
виробничі кооперативи
2. Непідприємницькі товариства
споживчі кооперативи

Джерело: [39].

Додаток Г

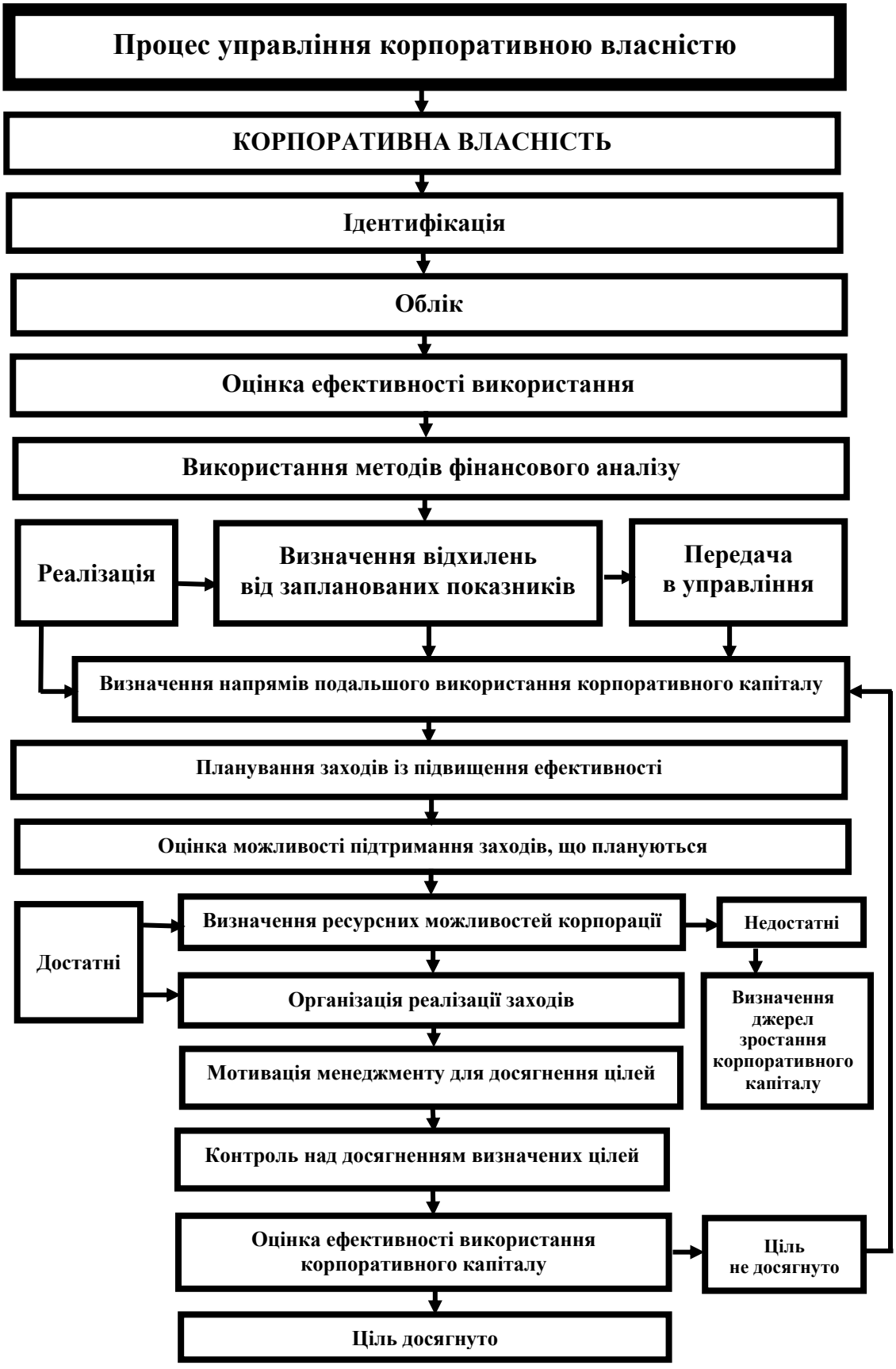

Джерело: [36].

Процес створення та нарощування вартості акціонерного капіталу в процесі управління корпорацією

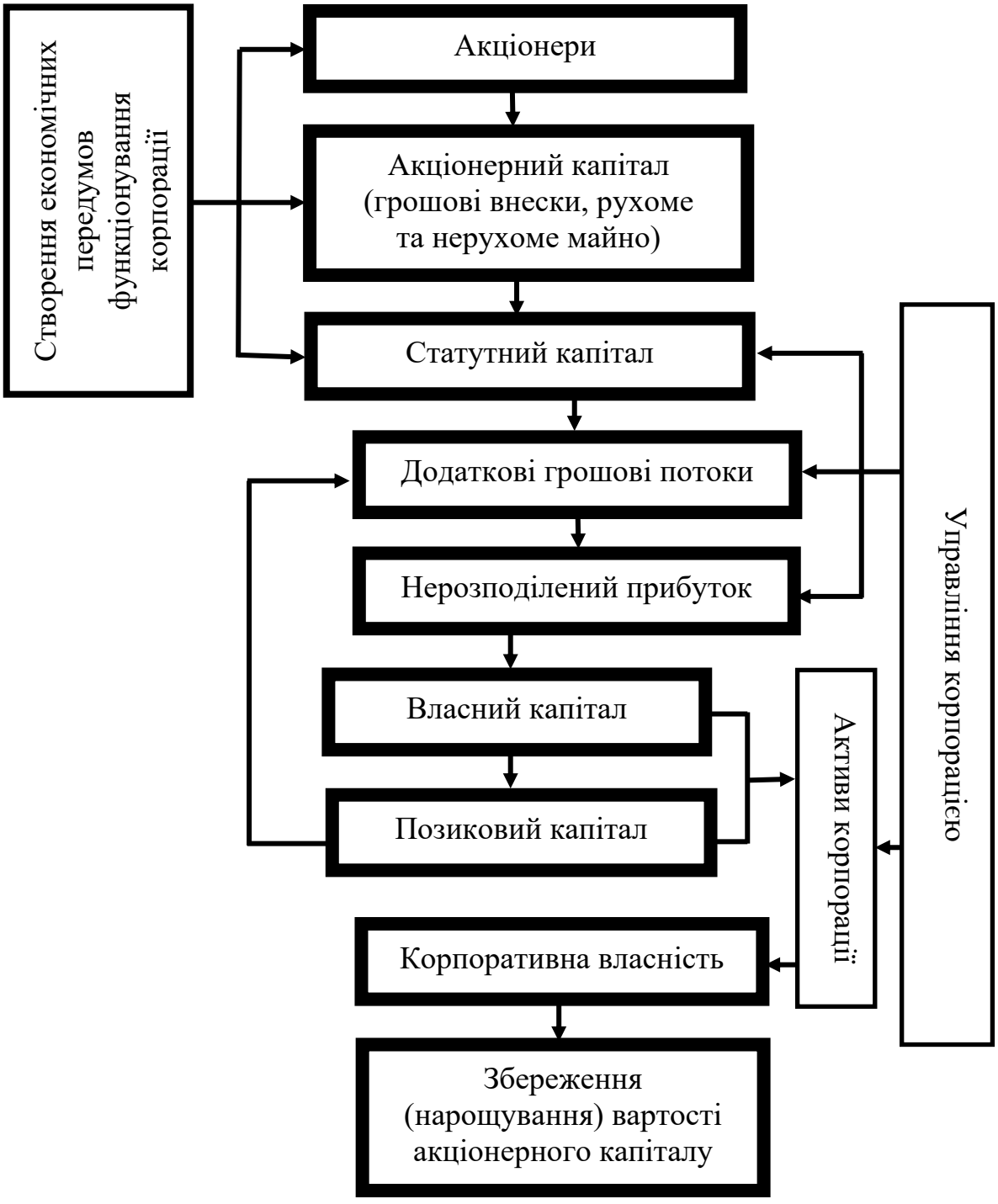

Джерело: [36].

Додаток Е

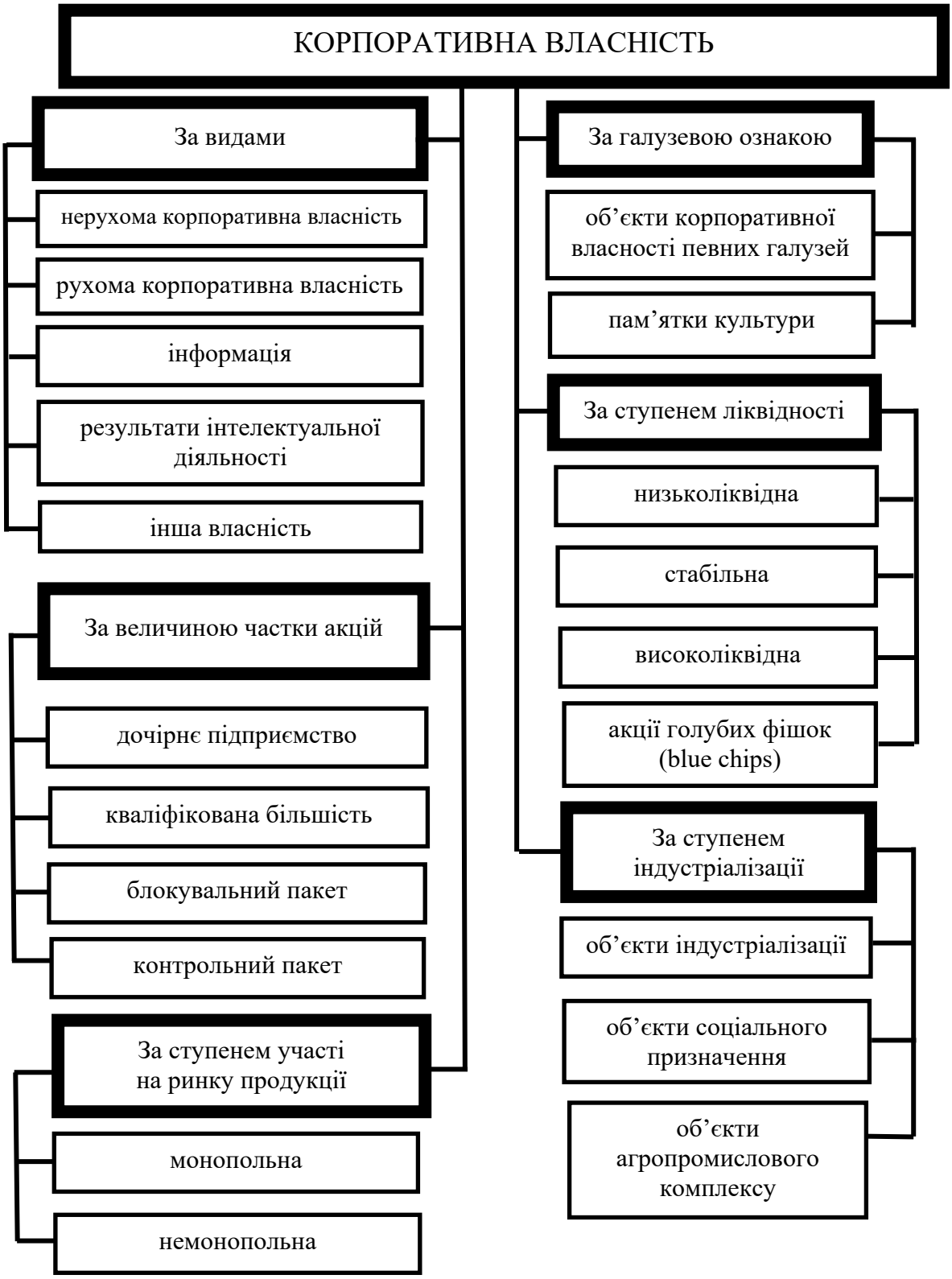

Джерело: URL : http://megalib.com.ua/content/7230_621_Viznachennya_ korporativnoi_vlasnosti.html (дата звернення: 23.02.2024).

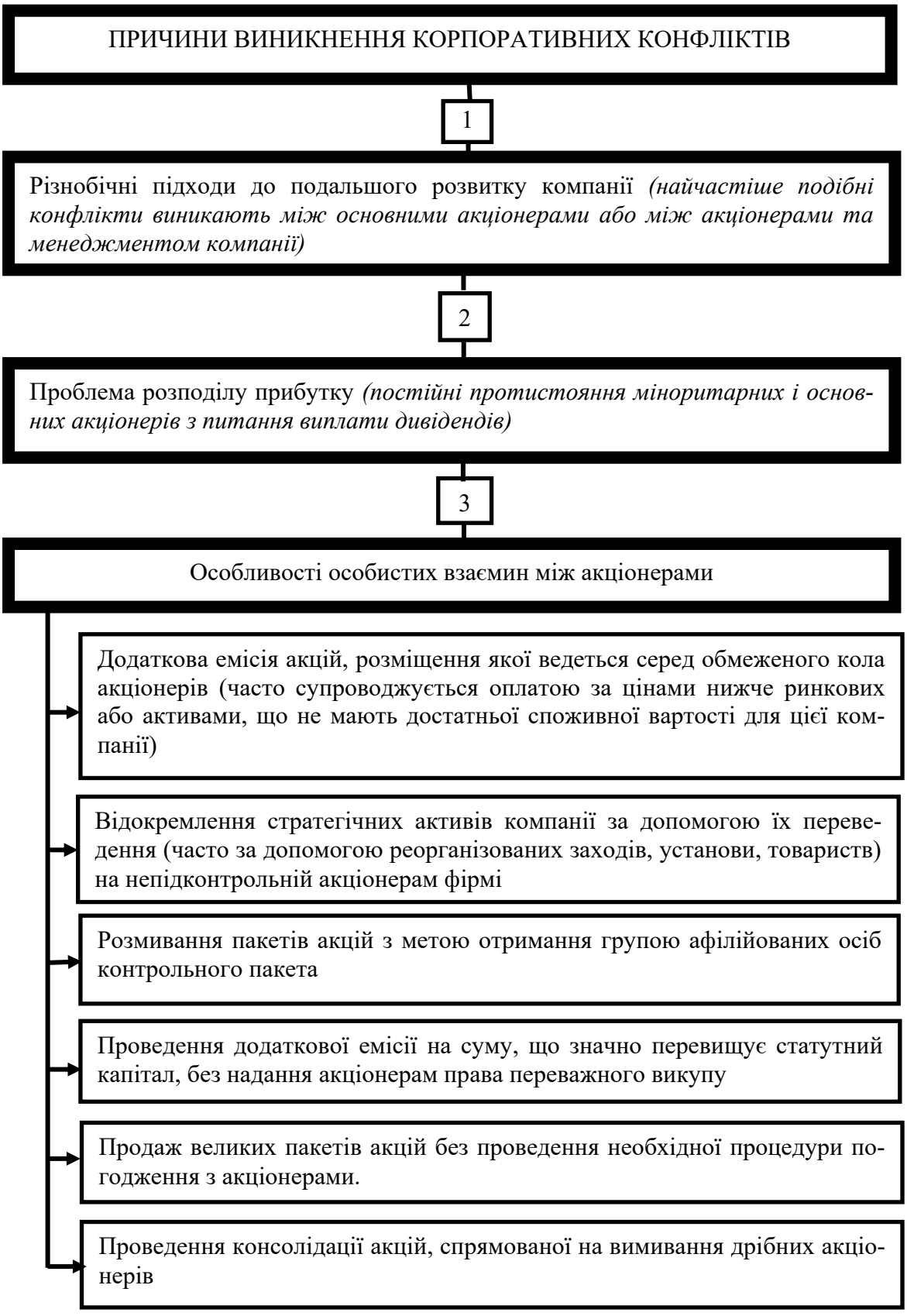
ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ КОНФЛІКТІВ
1
Різнобічні підходи до подальшого розвитку компанії *(найчастіше подібні конфлікти виникають між основними акціонерами або між акціонерами та менеджментом компанії)*
2
Проблема розподілу прибутку *(постійні протистояння міноритарних і основних акціонерів з питання виплати дивідендів)*
3
Особливості особистих взаємин між акціонерами
Додаткова емісія акцій, розміщення якої ведеться серед обмеженого кола акціонерів (часто супроводжується оплатою за цінами нижче ринкових або активами, що не мають достатньої споживної вартості для цієї компанії)
Відокремлення стратегічних активів компанії за допомогою їх переведення (часто за допомогою реорганізованих заходів, установи, товариств) на непідконтрольній акціонерам фірмі
Розмивання пакетів акцій з метою отримання групою афілійованих осіб контрольного пакета
Проведення додаткової емісії на суму, що значно перевищує статутний капітал, без надання акціонерам права переважного викупу
Продаж великих пакетів акцій без проведення необхідної процедури погодження з акціонерами.
Проведення консолідації акцій, спрямованої на вимивання дрібних акціонерів

Джерело: [34].

Додаток И

Класична класифікація корпоративних конфліктів,
на думку більшості вітчизняних авторів

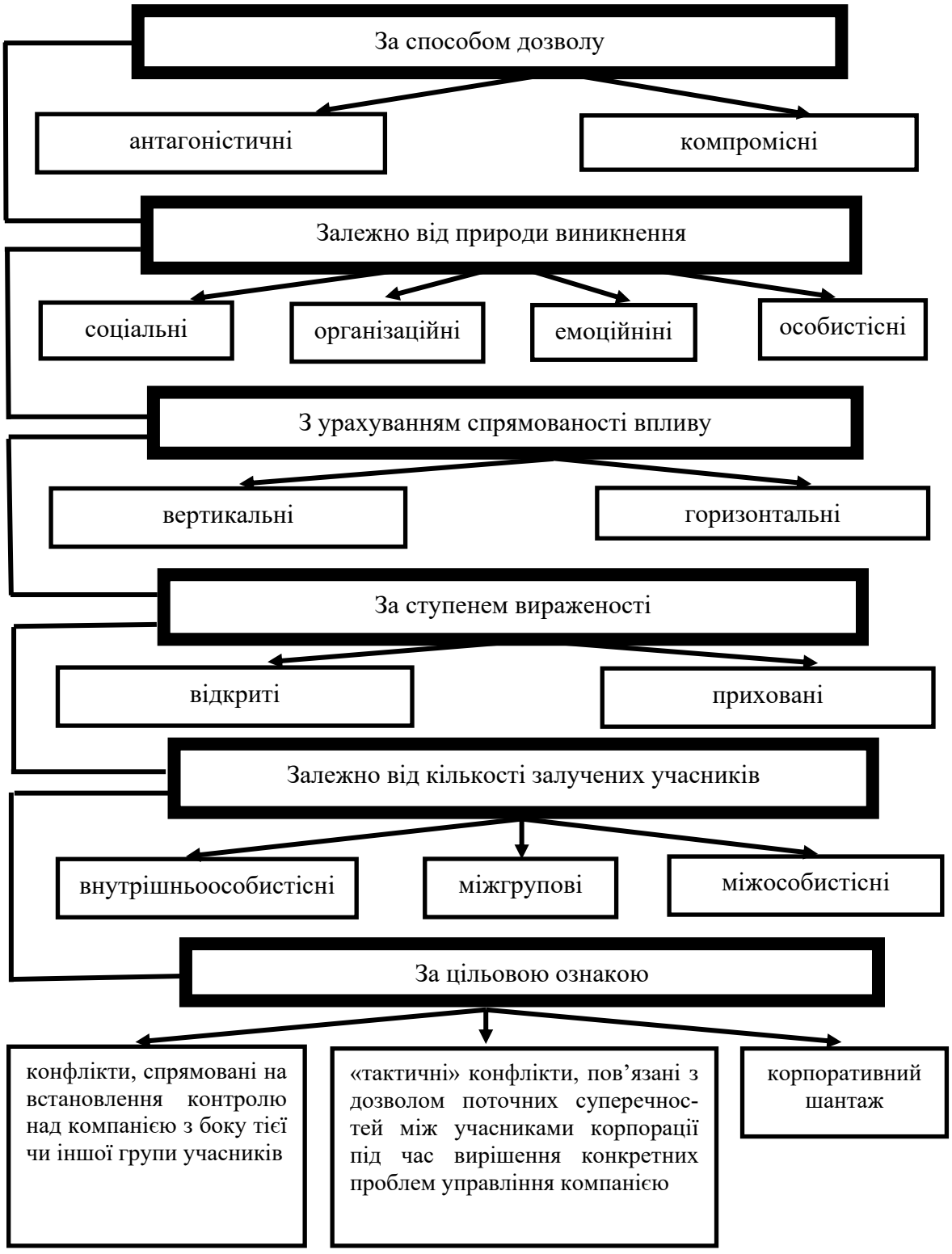

Джерело: [34].

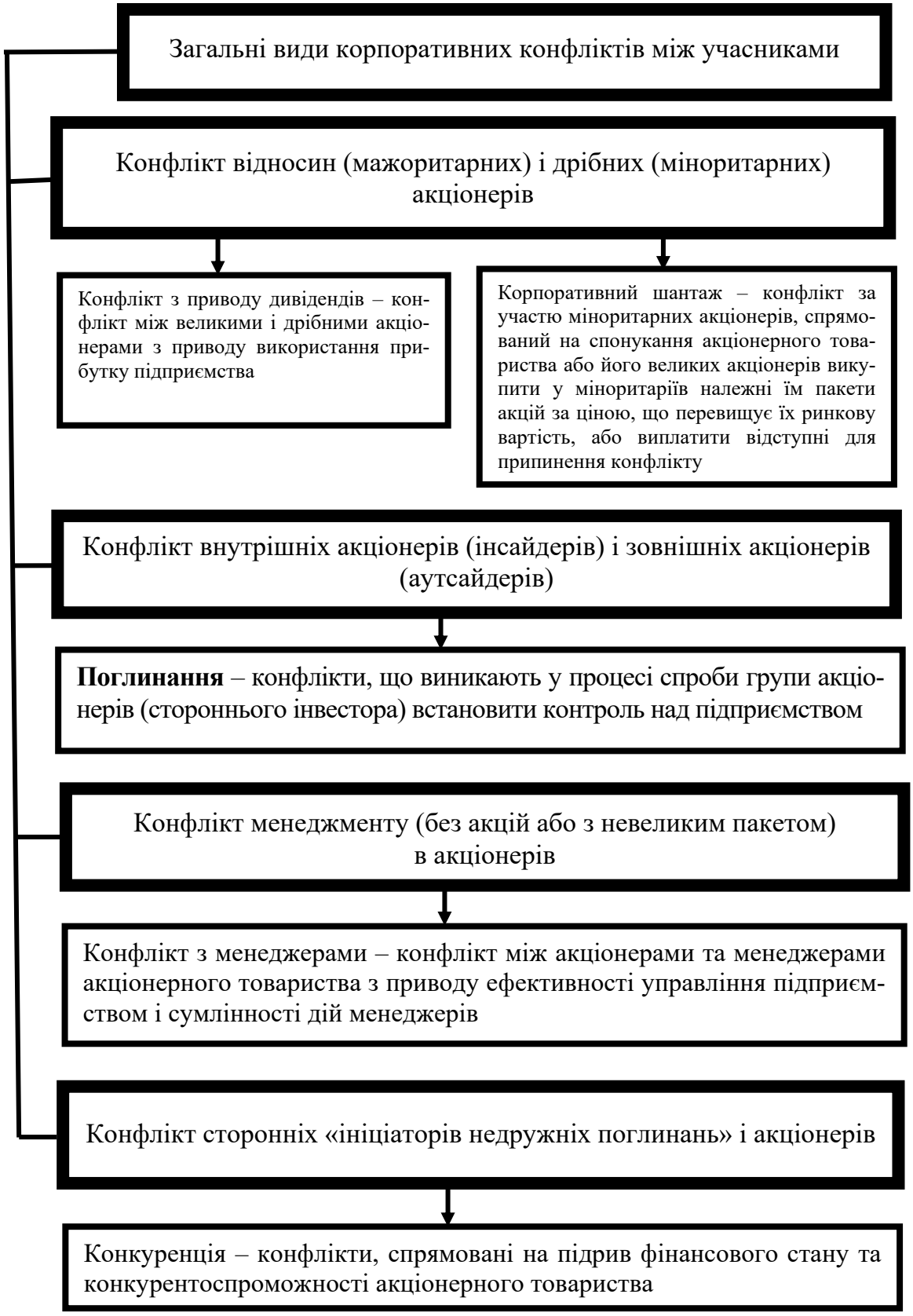
Загальні види корпоративних конфліктів між учасниками
Конфлікт відносин (мажоритарних) і дрібних (міноритарних) акціонерів
Конфлікт з приводу дивідендів – конфлікт між великими і дрібними акціонерами з приводу використання прибутку підприємства
Корпоративний шантаж – конфлікт за участю міноритарних акціонерів, спрямований на спонукання акціонерного товариства або його великих акціонерів викупити у міноритаріїв належні їм пакети акцій за ціною, що перевищує їх ринкову вартість, або виплатити відступні для припинення конфлікту
Конфлікт внутрішніх акціонерів (інсайдерів) і зовнішніх акціонерів (аутсайдерів)
Поглинання – конфлікти, що виникають у процесі спроби групи акціонерів (стороннього інвестора) встановити контроль над підприємством
Конфлікт менеджменту (без акцій або з невеликим пакетом) в акціонерів
Конфлікт з менеджерами – конфлікт між акціонерами та менеджерами акціонерного товариства з приводу ефективності управління підприємством і сумлінності дій менеджерів
Конфлікт сторонніх «ініціаторів недружніх поглинань» і акціонерів
Конкуренція – конфлікти, спрямовані на підрив фінансового стану та конкурентоспроможності акціонерного товариства

Джерело: [34].

Навчальне видання

Боднарчук Олег Григорович,
Боднарчук Оксана Іванівна,
Глух Марина Василівна

УПРАВЛІННЯ КОРПОРАТИВНИМИ ПРАВАМИ

Навчальний посібник

Відповідальний за випуск	*А. В. Лавренюк*
Відповідальний редактор	*М. М. Грабарчук*
Редактор	*М. П. Клименко*
Форматування та комп’ютерна верстка	*Д. П. Завальніцька*

Здано до друку 26.06.2024. Формат 60×84/14
Папір офсетний № 1. Гарнітура «Times New Roman»
Ум. друк. арк. 13.74
Наклад 300 прим. Замовлення № 1103

Підготовлено до друку редакційно-видавничим відділом
Державного податкового університету
08205, вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська область,
Україна

*Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготовлювачів і
розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 7669 від 20.09.2022*

Боднарчук Олег Григорович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри фінансового та податкового права ННІ права Державного податкового університету. Автор понад 180 наукових та навчально-методичних праць з правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності, земельного, господарського права. Член громадських організацій «Союз юристів України», «Інститут захисту інформаційних прав громадян», Національної спілки краєзнавців України. Є членом редакційної колегії наукового фахового видання «Ірпінський юридичний часопис».

Боднарчук Оксана Іванівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фінансового та податкового права ННІ права Державного податкового університету. Автор понад 80 наукових та навчально-методичних праць з фінансового, господарського, земельного права.

Глух Марина Василівна – кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри фінансового та податкового права ННІ права Державного податкового університету. Автор понад 100 наукових та навчально-методичних праць з фінансового, податкового права, порівняльного правознавства та публічного управління.